

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:
www.slaetogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

38. BIND

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS P. HAASE & SØN
1944

Redaktionsudvalg:

Lærer *H. C. Hansen*, Trøjbjerg.

Redaktør *Hans Lilholt*, Lemvig.

Lærer *Esbern Jespersen*, Vinding pr. Sørdad,
(Sekretær).

INDHOLD:

	Side
<i>Esbern Jespersen: Hoveri i Vestjylland</i>	5
<i>Thorv. Lodberg: Iver Heide og Rebekka Højberg paa Bjerregaard</i>	79
<i>Chr. Møller Hansen: Professor J. N. Wilse</i>	86
<i>L. P. Borberg: Om den gamle Selvejrbondeæt i Trabjerg, Borbjerg Sogn — urigtigt kaldet »Hvid«</i>	121
<i>H. C. Hansen: Boganmeldelser</i>	151
<i>Virksomheden siden sidst</i>	154
<i>Stednavne, Person- og Sagliste</i>	155
<i>Regnskab for 1943</i>	159

*Til Afhandlingen om Hoveri har Den grevelige
Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse ydet Understøt-
telse, hvorfor Forfatteren bringer Direktionen sin ær-
bødigste Tak.*

HOVERI I VESTJYLLAND OG ANDRE LANDBOFORHOLD

Af Esbern Jespersen.

Hvorledes er Hoveriet opstaaet? Spørgsmaalet afføder straks et andet: Hvorledes er Fæstevæsenet opstaaet? thi Hoveriet var en af Fæstebondens Ydelser til den Jorddrot, af hvem han havde fæstet Jord. Af Landskabslovene ser vi, at Befolkningen i Nordens Oldtid bestod af Frimænd og retsløse Trælle. Men Frimændene var ingenlunde en enklasset Stand; der var efter Kongedømmets Indførelse Jarler, Herser, Ædlinge af høj Byrd, faktisk en Fødselsadel¹⁾, og der var Bønder, Frimændenes Hovedmasse, men disse sidste var langt fra ensstillede. Der var lige saa stor Forskel paa Sagatidens Storbonde og den fattige Mand, der maatte nøjes med »to Geder og en vidjetækt Hytte«, som mellem rige og fattige Jordbesiddere i enhver anden Tid af vort Folks Historie, hvilket især er klarlagt af N. M. Pedersen og — efter ham — Joh. Steenstrup.

Med Kristendommens Indførelse forsvandt Trældommen hurtigt, og samtidigt lagdes store hidtil udyrkede Arealer under Plov, Torperne voksede frem. Noget Forbindelse med dette og Fæstevæsenet kan man vel ane, men ikke paavise. At frigivne Trælle kom i

¹⁾ N. M. Pedersen: Danmarkshistorie i Hedenold Bd. 3 S. 180.

Afhængighedsforhold til deres tidligere Herrer, er næsten givet, paa hvad Maade det saa end skete. Og vi mangler da heller ikke sikre historiske Vidnesbyrderom. Saaledes fortæller Snorre i Olav den Helliges Saga, at Erling Skjalgson fra Sole lod Trælle arbejde sig fri og gjorde dem til Fæstere, en storartet Forretning¹⁾. Paa lignende eller anden Maade kan vel mange andre Jorddrotter have baaret sig ad. De frigivne Trælle skulde i hvert Fald have Plads, og hvad enten de straks blev Fæstere eller fandt sig en græsgrøn Plet paa Vind Hede eller en anden Hede og blev Husmænd med »to Geder og en vidjetækt Hytte«,²⁾ saa var det, som Edda siger, bedre end at tigge. Men Mindremænd var og blev de. Den fri Underklasse blev mægtigt forøget.

Den besiddelsesløse er altid afhængig af den besiddende. Var der i det hele taget nogen græsgrøn Plet i historisk Tid i det svagtbefolkede Danmark, som en frigiven Træl kunde rejse sig en Hytte paa. Var ikke alt optaget, selv de milevide Lyngheder? Alt herreløst Gods var Kongens, Almindinger, Skove, Heder, Søer og Sunde. Den Embedsmand, som forleendes med Kongens Gaard — og saadanne laa spredt trindt omkring i Landet — skulde jo nok varetage Kongens Interesse. Han fik en Slags Overmagt over alle ringere Bønder. Og der behøvedes kun Overmod paa den ene Side, trykkende Tider paa den anden for at gøre denne Magt varig og bindende³⁾.

Første Mosebog ved god Besked med, hvorledes sligt kan ske. Da Bønderne i de magre Aar først havde

1) Arthur Pedersen: Jorddrot og Bonde I. S. 26.

2) Citat af Havamaal, meget forskelligt oversat, der intet siger os om Tagkonstruktion.

3) N. M. Pedersen: D. i H. Bd. 3 S. 184.

skilt sig af med deres Kvæg for at faa Korn, kom de atter til Josef: »Hvi skulde vi dø for dine Øjne, baade vi og tilmed vor Jord blive øde? Køb os vor Jord for Brød; og vi med vor Jord vil være Faraos Tjenere . . . Og Josef købte al Ægyptens Jord til Faraos, thi Ægypterne solgte hver sin Ager, fordi Hungeren var saa svar over dem. Og Landet blev Faraos. Ja, Landet blev Herskerens. Saaledes ogsaa i andre Lande.

Den, som — retmæssig eller uretmæssig — besad Jord, kunde leje den ud. Lejeren blev Fæstebonde. Men Danmarks talrige Odelsbønder? De havde jo Jord og behøvede ikke at leje. Ogsaa de sank ned til at blive Fæstere. Ja, de følte slet ikke, at de sank. —

Ligger Fæstevæsenets Oprindelse skjult i Oldtidstaage, saa er der nu en righoldig Litteratur til Raadighed om dets videre Udvikling. Det lader sig dog ikke gøre her at behandle alle de derhen hørende Problemer.

Fra Frankrig kendes en Jordebog fra det 9. Aarhundrede over ca. 1800 Gaarde, tilhørende et Kloster. Disse Gaarde var saa langt fra grundede eller oprindelig besat med Trælle. 840 af Gaardene findes udtrykkelig anført som oprindelig fri Ejendom eller Odelsgods. Der er Eksempler paa, hvorledes fribaarne overgav deres Jord under Klosteret, fordi de ikke kunde udrede den skyldige Krigstjeneste til Kongen¹⁾. De ombyttede altsaa deres Afhængighedsforhold til Kongen eller Staten med et andet, som forekom dem mindre tyngende. Og dette er en vigtig — ja vist den allervigtigste — Aarsag til Fæstevæsenets Vækst og Udvikling i vort eget Land til langt ind i det 17. Aarhundrede.

Selvejerbønderne eller de jordegne Bønder, som de

¹⁾ C. Molbech: Hist. Tidsskr. Bd. 2 1841 S. 393 ff.

kaldes, var aldeles ikke fri. Alle havde de Pligt til at yde Kongen (Staten) Landgilde, Ægt og Arbejde. Om Udnyttelsen af deres Arbejdspligt afgiver Optørelsen af Danevirke et klassisk Eksempel. Deres Arbejdspligt gjaldt vel oprindelig kun Rigets Forsvar; men den udnyttedes ogsaa paa Kongens talrige Ejendomme. Naar nu Statsejendom, som det skete, overgik til Kirken, til Biskopper og Klostre (Tvis Kloster havde paa Reformationstiden ca. 200 Bøndergaarde), saa ophørte denne Bondens Arbejdspligt selvfølgelig ikke, men udnyttedes af de nye Ejere. Og her er endnu kun Tale om Selvejere. Og hvad Landgilden angaar, saa var denne godt nok mindre end Fæstebondens. Kun Førsteprioriteten, Herligheden, som den kaldtes, var Kronens, medens Bondeskylden var Bondens egen, hvis han da ikke havde afhændet den, hvad han meget godt kunde. Men Landgilde skulde han dog allsaa yde. Den væsentligste Forskel paa Selvejer og Fæstebonde var den, at Selvejeren kunde lade sin Gaard gaa i Arv til næste Generation, medens der af Fæstegaarden skulde betales Indfæstning¹⁾, efter Danske Lov dog ikke af den Enke, som vilde beholde Gaarden efter sin afdøde Mand.

Alle Bønder, ogsaa Landboen (Fæstebonden) skulde i Kongedømmets første Tid yde Krigstjeneste i Ledingshæren. Men efter Arkonas Fald 1169 indførtes en Deling af Ledingshæren. Et Faatal blev skattefri mod at yde Krigstjeneste, Resten blev Innæbønder, Arbejdsbønder, som de alle havde været før. Det skete i en Tid, da vældige Forsvarsværker byggedes, saa Arbejdstjenesten blev meget betydelig. Men hvad der var afgørende: en helt ny og følgesvanger Deling af

¹⁾ J. A. Fredericia: Danmarks Landboforhold i det 17. Aarh. Hist. Tidssk. 6 R. 2. Bd.

Bondestanden var fuldbyrdet. Hærmændene eller Herremændene blev den ny Overklasse, skattefri og privilegeret; der iflg. Jydske Lov maatte købe saa megen Jord, de orkede, »fordi de svarer fuldt deraf, idet de vover deres Hals for Kongen og Landets Fred« (III. 15).

Nu var der en Stand mere foruden Gejstligheden, der attraaede at skabe sig Storgodser. — I Reformationaarhundredet handlede og mageskiftede Konger og Adel med Bøndergods, som ingen Sinde før. Tidens største Statsmand Mogens Gøye satte Rekorden som Storgodsbesidder. 1552 lod hans Datter Eline Gøye en Jordebog forfatte over det mægtige Godsrig. Mageskifte alene forandrede dog ikke Selvejere til Fæstere. Var de Ejer af Bondeskylden og andre Forrettigheder før, saa var de det ogsaa efter Mageskiftet. Men Bønderne lod sig ved øjeblikkelige Fordele og Lettelser af Byrder, der paahvilede dem, let overliste til at opgive Selvejerværdigheden. Skellet var ikke mere mellem Bonde og Landbo, Selvejer og Fæster, men mellem Herremand og Bonde.

Saalænge der var Overflødighed af Trælle, var der naturligvis ingen Brug for Hoveri, og heller ikke i Herremændenes første Tid, mens Sædegaardene endnu var smaa. Men efterhaanden som Biskopper, Munke, Domherrer, og senere Adelen fik disse forøgede, voksede Trangen til Arbejdskraft. Og efter Traditionen havde Bønderne jo Pligt til Arbejde for Jordejeren. Skattepolitikken gav den kendte Udvikling strygende Medbør. De ordinære Skatter kunde efter Grevefejden aldeles ikke slaa til til Statshusholdningen. Saa paalignede man Ekstraskatter¹⁾, men disse betalte Selvejere dobbelt mod Fæsterne. Og dertil kom, at Ugedagstjenerne, de der nu gjorde ugentlig Arbejde paa

1) Det danske Folks Hist. IV. S. 37.

Herregaarden, var fuldstændig fri for at betale denne Skat. Det er da let forstaaeligt, at selv om Herremanden havde nok af Ugedagstjenere — han kunde jo bare paalægge dem, han havde, noget mere Arbejde — saa mødtes nu Bonde og Herremand i en fælles Fristelse til at snyde Staten. Som Bilag til Ekstraskattemandtalslisterne, opbevaret efter 1610 og bilagt Lensregnskaberne, ser man da en Mængde Tingsvidner, der kort og godt fortæller, at nu er denne, nu hin Bonde blevet Ugedagstjener. Saaledes den 24. Decbr. 1631 3 i Staby til Pallesbjerg, 7 til Sønder Vosborg, 14 til Aabjerg osv.¹⁾

Grevefejden nævnes sædvanligvis som den katastrofale Begivenhed for Selvejerbønderne. Mange af de Bønder, der forbrød deres Gaarde, fik dem dog tilbage igen, og der skete dem i saa Fald ingen Forandring i deres Stilling. De skulde bare yde samme »Landgilde, Tyng og Afgift« som før Fejden.

Et Brev af 11. Novbr. 1549 om Selvejerbønder i *Lundenæs Len* (Teg. over alle Lande 3,92) siger, at Bønderne har klaget over Peder Ebbesen, at han, da han var Lensmand der, besværede dem med ydermere Skyld og Landgilde, end de var pligtige til efter deres Købebrevs Lydelse. Kongen dømte, »at de ikke skulde give af samme Bondegods til Os og Kronen ydermere, end som der gjordes og gaves af, før end denne sidste forleden Fejde begyndtes her i Riget den Tid Bønderne forbrød deres Bondegods.«²⁾

Retten til det, som »gjordes«, Arbejdet, Dagværket overdrog Kongen til hvem han vilde; det hvilede paa Gaarden. Vi ser det af Svend Grathes Gavebrev til Ringsted Kloster af 1148, hvor det hedder, at *Dag*

1) E. Jespersen: Vinding Sogn, Bøvling Lens Regnsk.

2) V. Jacobsen: Juridisk Tidssk. Bd. 18 S. 247.

værket skulde ydes efter gammel Takst, hvilket Udtryk vidner om Hoveriets Ælde og ældgamle Vedtægt for samme.

Hoveriet maa allerede i Midten af det 14. Aarhundrede have været meget trykkende, siden Forfatteren af »Sjællandske Krønike« ved Aar 1355 siger, at Kongens, Kirkens og Munkenes Tjenere i deres Hovarbejde (in laborando) ikke havde nogen bestemt Lov, og at der næppe tilstodes de trætte nogen Ro¹⁾.

Det var lovligt allerede Aar 1558 at kræve saa meget Ægt, Arbejde osv. til kongelige Slotte, som ansaas for nødvendigt²⁾. Gamle Traditioner var i Støbeskeen.

Med Hovedgaardenes Vækst steg ogsaa Adelens Hoveri. Ældgamle Frihedsbreve og Skik og Brug »af Arild« var omkring Aar 1600 intet værd mod de nye Hovkrav³⁾. Der foregik sandsynligvis en enorm Stigning i Hoveriets Omfang fra 1546 til 1654, siger Hans H. Fussing i sin digre Bog om »Herremand og Fæstebonde«. Noget afgørende om Hoveriets Størrelse er dog svært at sige. Enten omfatter de Oplysninger, man har, kun en Del af Hoveriet. eller det ses ikke, fra hvor stor en Gaard den opgivne Ydelse hidrører, eller ogsaa er der andre Mangler.

Men at Hoverikravet var ramme Alvor, det fik de Tiim Bønder at føle, da Knud Gyldenstjerne i Aaret 1623 fik et halvt Hundrede Stykker dømt fra Fæstet, fordi de resterede med Høstarbejdet³⁾.

Nogle Aar tidligere, 1617, befalede Kongen Lensmanden paa *Bøvling Slot* at tiltale genstridige Kronbønder i Fjaltring, Dybe og Trans, fordi de nægtede at gøre øget Hoveri. Det var en værre Batalje. Kron-

1) Estrup: Tygestrup 1838 S. 141 og 143.

2) Estrup: Om Livsfæste i Danmark.

3) Hans H. Fussing: Herremand og Fæstebonde.

bønderne i Lomborg, Rom og Tørring, hidtil fri, kunde jo ogsaa række en Haand for at drive den stærkt voksende Gaard. De vilde ikke. Saa kom Hovedmændene til Bremerholm og Resten fik deres Gaarde forbrudt. 1652 tillod Kongen dog, at de skyldige maatte slippe med en Bøde paa 90 Rdl. tilsammen¹⁾).

Ikke alene Hovedgaardenes Vækst, men ogsaa de landøkonomiske Fremskridt i det 18. Aarhundrede, hvorom ogsaa det følgende bærer Vidnesbyrd, skulde øge Hoveriet. Og de Oplysninger om Hoveriet, som vi faar, maa sikkert anses for Maksimum af, hvad der nogen Sinde har været ydet.

Den 6. Maj 1769 kom Forordn. om Hoveriets Bestemmelse i Danmark. Det ubestemte Hoveri skulde afskaffes. Hver Bonde skulde have et Hoverireglement, hvor alt Arbejde skulde fastsættes til visse Dage om Ugen. Dette Reglement skulde inden Aar og Dag vedhæftes Bøndernes Fæstebreve. Og de fastsatte Dage maatte ikke uden Bondens Samtykke overskrides. Ingen Arbejdsdag maa skrives til Restance fra Uge til Uge undtagen i Pløje- og Høsttiden, da der maa af tjenes en Dag om Ugen mere end efter Reglementet, naar Husbonden formedelst slet Vejrlig har været nødt til at lade en eller flere Dage gaa forbi. Men forud maa der ingen fordres uden Bondens Vilje.

Spænddage er, naar Arbejdet forrettes ved en Karl, Vogn og 2 Heste. Dertil hører ogsaa Plov- og Harvedage med Plov, Folk og Heste efter Egnens Beskaffenhed, hvis Antal meldes i *Reglementet*. *Gangdage* er, naar Karl, Pige eller Dreng skal møde. Bonden maa frit lade Reglementet tinglyse. Husbonden skal inden 15 Mdr. indsende et *General-Hoveri-Reglement*. Det haa-

¹⁾ J. Abildtrup: Hjemstavnsbogen for Ringk. Amt S. 304.

bes, at Proprietærerne ej vil forøge Bondens Byrde¹).

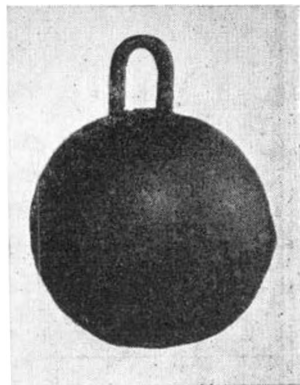
Det er sandsynligt nok, at Godsejerne søgte at forøge Bondens Byrde i disse Reglementer. Muligt vilde jo Regeringen lovfæste, hvad man skrev i dem. Paa den anden Side refererer de Gang paa Gang til gammel Skik og Brug, de medtager saa mange Forhold, som ses at være gamle, meddeler Metoder og Forhold, som man ikke i en Haandevending kan have hittet paa. I hvert Fald: Noget bedre Billede af Hoveriet paa dets Højdepunkt og under dets Likvidering har vi ikke.

Faghistorikerne kender naturligtvis Reglementerne og vil gerne uddrage generelle Slutninger. Men er det muligt? Enhver faar dømme selv, naar han har set det brogede og stærkt nuancerede Billede, som Reglementerne viser os. Just saa broget og mangearbetet var nok Livet.

En Sammentælling af de hoveriagtige og de hoverifri Bønder for at udregne Procenter skal foretages længere fremme. Men Tallene, vi faar frem, har kun begrænset Værdi. Thi de hoveriagtiges Ydelser var næsten saa forskellig som tænkes kan. Og de hoverifri— ja, de var jo slet ikke fri.

Hovedsagen med dette Arbejde er da ikke at naa til en Definition af Hoveriets Omfang for en enkelt Egn, men at lade Dokumenterne eller dog Udtog

¹) F. Skrubbeltrang: Hoveriindberetninger som Kilde til dansk Landbohist. Fortid og Nutid 1941 Hefte 1.

Et 10 Kilos Lod fra Træhesten paa Sindinggaard (Herning Museum).

deraf fortælle, hvad de kan. Og vi begynder med at anføre et Generalhoverireglement i sin Helhed.

Skulde nogen kritisere min topografiske Orden, saa maa jeg tilstaa, at jeg ikke kan indse, det spiller nogen som helst Rolle, i hvilken Orden, Herregaardene nævnes¹⁾).

Generalhoverireglement

for Tvis Klosters Hovedgaard, beliggende udi Lun-
denæs Amt, Hammerum Herred, Tvis Sogn, som be-
staar af

Tvis Hovedgaards Takst:

Ager og Engs Hartkorn. 28 Tdr. 2 Skpr.

Mølleskyld..... 2 » 2 »

Kongetiender..... 24 » 0 »

Kirketiender..... 43 » 5 »

Alt denne Gaards tilliggende Sædeland i alle Mar-
kerne, saavel de besaaede som de ubesaaede og i Hvile
eller Fællede beliggende, tilsammen antaget til Rugsæd,
udgør 170 til 180 Tdr. Rug²⁾). Ved Gaarden kan av-
les aarlig det ene Aar imod det andet, beregnet Hø
à 32 Lispund til et Læs, 300 Læs.

Det underliggende Bøndergods bestaar af Hartkorn,
Ager og Eng 235 Tdr., Skovskyld intet, Mølleskyld
intet.

Derpaa bor 54 Bønder, som holder Heste og Vogn
og 12 Boelsmænd, som ingen Heste holder. Af Bøn-
derne forretter 29 Beboere Hoveri i alt det Arbejde,

¹⁾ Hoverireglementerne beror i Rigsarkivet. Stoffet til Afsnit
II er væsentlig hentet fra en Pakke med Paaskrift »Rk. Hoveri-
komm. af 1795 ⁵/₆ for Jylland, Sager vedk. Hovedgaarde og
Godser i Ringkøbing og Viborg Amters«. En Del Tal og Navne
er konfereret med Trap.

²⁾ D. e. Tdr. Land.

som til Gaardens Avling og Drift udfordres. De andre bjærger alene et Stykke Eng og er fra det øvrige Hoveri fritagen imod Penges Afgift, hvilket med mere nærmere af det efterfølgende oplyses og erfares.

1.

Gaardens Agerjorder ligger dels udi Øster og Nør og dels udi Sønder og Vester fra Gaarden.

Den Jord, som ligger udi Øster og Nør faar i Almindelighed den Gødning, som om Vinteren samles af det udtærede Foder. Samme Jord bestaar af 16 Aars Indtægter, hvoraf enhver udi syv Aar har været besaet, men nu besaas alene i fem Aar, nemlig: med Byg det 1. Aar og med Rug de øvrige 4 Aar.

Den Jord, som ligger Sønder og Vester fra Gaarden bliver gødet med det, som enten samles udi Folde eller hjemme ved Gaarden bliver blandet, og af denne Jord bliver aarligen indtaget eftersom Gødningen kan tilstrække, da den besaas ligeledes som den anden udi 5 Aar, nemlig med Havre det 1. Aar og med Rug de øvrige 4 Aar.

2.

Til Hoveriarbejdet er henlagt 29 Beboere, som holder Heste og Vogn. Og disse er efter deres Stæders og Hartkorns Størrelse inddelt i 7 Lodder, saa at 3 Beboere er udi een Lod, 4 Beboere i enhver af de fire og 5 Mand eller Beboere i enhver af de øvrige tvende Lodder. Efter denne Inddeling udi 7 Lodder tager Bønderne Part udi alt det Arbejde, som til Gaardens Avling henhører og deraf dependerer, saa at enhver af de benævnte 7 Lodder forretter lige meget.

3.

Den Jord, som aarlig indtages til Byg, kaldes et Aars Indtægt og bliver altsaa delt i 7 lige Parter, og den af de omtalte Lodder, som det ene Aar faar den Gaarden længst fraliggende Part, faar det efterfølgende igen den nærmeste.

Imellem Pinsedag og St. Hansdag udføres Gødningen og med andet Jord beblandes udi Dynger paa de Agre, som det efterfølgende Foraar med Byg besaas. Saadan Gødningens Udførelse og Blanding med andet Jord kan for enhver Mand medtage 7 à 8 Dage, naar de længst fraliggende Indtægter skal gødes, men ikkun 4 à 5 Dage, naar de nærmest beliggende indtages. Efter at Gødningen er udført, bliver Møg Dyng Stederne udi Gaarden igen med Jord beklædt, hvilket kan ske udi een Dag ved een Vogn fra enhver Lod.

4.

Udi April Maaned bliver Dyngerne paa Agrene udsprede, hvortil behøves 3 Dage. Nogle Dage derefter nedpløjes Gødningen og bliver saaledes henliggende indtil Sædetiden, da det hele Aars Indtægt til Byg kan baade pløjes, saas og i Jorden nedharves ved een Dags Arbejde af enhver Mand.

5.

Enhver af de omtalte 7 Lodder skal være pligtige til aarligen at saa 2 Tønder Byg, 6 Tønder Rug og 6 Tønder Havre. Og saafremt der af et Slags Korn saas mindre, saa skal Bønderne være pligtige at saa paa Forlangende saa meget mere igen af et andet Slags, hvorved dette bliver at bemærke, at een Td. af Bygsæd eller Rugsæd beregnes imod tvende Tdr. Hav-

resæd, naar det saa sker, at der saas mere eller mindre af noget Slags Korn end efter det benævnte Antal.

6.

Naar noget gammel Jord opbrydes og gødes med Ler eller den saakaldte Lim, saa skal Bønderne være befriede for alt det Arbejde eller Kørsel, som udføres til at føre Leret eller Limen fra Graven til Agrene. Men Sæden skal de være pligtige at lægge med Pløjning, Harven og videre. Saa længe Sæden af alle Slags Korn ikke overstiger de i forrige Artikel benævnte Tønders Antal.

7.

Udi Høstens Tid skal enhver høste eller skære samt udi Nege paa Agrene opbinde og derefter rygte Kornet og Stubbene oprive for saa vidt den Andel angaar, som af enhver er blevet udsaaet. Men naar noget Slags Korn er tjenligt at indføre, saa paa det for mange Vogne ej skal være hinanden til Hinder og Ophold, skal efter den Tur og Omgang, som med Dags Kørsel hidindtil har været brugeligt to og tre Vogne af enhver Lod efter Afgrødens Overflødighed og Beskaffenhed paa Tilsigelse møde ved Solens Opgang eller saasnart Duggen er affalden, for Kornet i Laden at indføre og opgulve. Enhver af de øvrige Lods Brødre, som ikke møder den samme Dag med Heste og Vogn, skal dog skaffe en Karl eller Pige og begge om forlanges, for at hjælpe med at binde, læsse, indføre og nedlægge Kornet, da enhver Vogn ved behjælpeligt rigeligt kan om Dagen indføre 10 à 12 Læs.

8.

Det indbjærgede Korn saavel af Gaardens egen Av

ling som af Tienden skal Bønderne være pligtige at udtærskke, rense og paa Lofterne at henbringe samt det, som deraf sælges til nærmeste Ladeplads Struer eller lige Vej af 2 Miles Længde at bortføre. Men som¹⁾ Ejeren for at have Tilsyn i Laden holder efter Afgrødens Beskaffenhed en eller tvende Lade Karle, som tillige forretter Tærskning, saa skal Bønderne dog derfor ej give enten Tærskningspenge eller noget til Kost og Løn for den eller dem, som saaledes holdes i Laden, men alene forrette den øvrige udførende Tærskning, som til enhver af de til Hoveriet henlagte 29 Beboere ej kan beregnes mere end een Dag udi hveranden Uge fra Oktober indtil April Maa- ned begge inklusive.

9.

Hvor mange Læs Hø eller hvor mange qvadrat Alen af Engen et Hovbud om Dagen kan slaa eller afskære, det kan formedelst Engens Situation og Beliggenhed og deres større og mindre Frugtbarhed ikke her determineres²⁾, til noget vis Antal eller Maal. Men da Gaardens Enge ligger paa adskillige Steder fra hverandre adskilte, saa forholdes dermed saaledes.

Samtlige Hovbønder skal om Foraaret tilbørligen rydde Engene efter den Inddeling, hvorved de hidindtil til hver Eng at rydde har været henlagte, hvilket for enhver Bonde kan ske ved een Dags Arbejde af en Karl eller Pige.

Den saakaldte store Aas Eng er efter Loddernes Antal inddelt i 7 Skifter, saa enhver af de 7 Lodder skal slaa et Skifte samt nogle Dage derefter paa Til-

1) Som bruges hyppigt, hvor vi vilde skrive da.

2) Bestemmes; mere Latin hist og her forstaas af Sammenhængen.

sigelse sætte Høet i Stakke og derefter hjemføre og i Laden eller paa Hjaldene opgulve samme.

Høslætten ved denne Aa kan forrettes paa een Dag ved 7 Karle til at slaa af enhver Lod og lige saa mange Piger eller Drengene til at rive. Og Høet ved behjælpeligt Vejrligt kan paa een Dag hjemkøres ved een Vogn med 2 Folk fra enhver Mand. Men som Skifterne differerer i Henseende til Strækning og Frugtbarhed, saa alternerer¹⁾ Skifterne mellem Lodderne saaledes, at den Lod, som i Aar haver det vestligste Skifte at bjærge, faar et andet Aar det næst Øst for beliggende og saa videre frem, indtil den efter 7 Aars Forløb faar igen det samme Skifte at slaa og bjærge som den i Aar bjærget haver.

Den Eng, som ligger ved den saakaldte liden Aa, er ligeledes inddelt udi syv Skifter og slaas og bjærges og indføres et Skifte af enhver Lod efter lige Forhold og Alternation²⁾ som forhen sagt ere om den forrige Eng. Høslætten ved denne Aas Land forrettes paa een Dag ved 7 Karle af enhver Lod og lige saa mange Piger eller Drengene til at rive. Og Høet kan med en Vogn og 3 Folk fra enhver Mand paa en Dag indføres. Den af de 7 Lodder, hvortil Beboerne af *Haldgaard* og *Nyboe* er henlagt, skal aarligen slaa, rygte og hjemføre Høet af det Stykke Eng, som er beliggende til Vester og Nør fra Broen, som er mellem *Munchbroe* og *Stauskede*³⁾. Og endskønt denne Lods Part er noget mere end enhver af de øvrige Lodder af det andet Eng herefter er tildelt, saa er dette omtalte Stykke Eng igen saa meget mere belejligt for denne Lod at bjærge, siden Beboerne af *Haldgaard* og *Nyboe* bor udi Nærheden af Engen. Høslætten

1) Skifter, veksler. 2) Afveksling.

3) Nuværende Feldingholm i Nr. Felding Sogn.

heraf kan forrettes paa een Dag med 2 Karle fra enhver af de 4 Mænd, som omtalte Lod bestaar af og ved lige saa mange Piger eller Drengene til at rive.

Af de øvrige 6 Lodder skal 3 Lodder slaa, stakke og hjemføre Høet af den saakaldte *Yllebierre Eng* og de andre 3 Lodder Høet af den saakaldte *Halsvig Eng*, og i Henseende til Forskellen paa disse sidstnævnte 2 Enges Beliggenhed og Frugtbarhed alternerer disse 6 Lodder saaledes, at de 3 Lodder, som det ene Aar bjærger *Yllebierre Eng*, skal det efterfølgende Aar bjærge *Halsvig Eng*. Men dette bliver herved at agte, at de 4 for Hoveri befriede Beboere udi *Grydholt*, *Tuusholt*, *Høgild* og *Varhede* aarligen skal komme de 3 Lodder, som *Halsvig Eng* tilfalder, til Hjælp med samme at slaa og bjærge.

Disse sidst benævnte 2 Enge kan slaas paa een Dag ved 6 Karle og lige saa mange Rivere af enhver Lod, og Høet ved godt Vejrligt kan paa een Dag hjemføres ved en Vogn og 2 Folk fra enhver Mand.

10.

Enhver af de benævnte 7 Lodder skal aarligen grave, rygte og til Gaarden hjemføre 60 Læs Hedetørv, et hvert Læs beregnet udi Tallet 12 Snese Tørv af sædvanlig og forsvarlig Størrelse. Tørvene kan graves udi een Dag ved 2 forsvarlige Karle fra enhver Mand og paa een Dag hjemføres. Desuden skal enhver Lod af Klyne Tørv aarligen levere 12 Læs, ethvert Læs beregnet til 24 Snese og enhver Tørv af en Længde $1\frac{1}{2}$ Quarter og en Bredde 1 Quarter. Saa skal og enhver Lod i Efteraaret levere 4 Læs Brænde Lyng og lige saa mange Læs Faarelyng.

11.

Den Møgdyng, som ved Gaarden samles af gamle Tørv og andet Træk og deslige skal enhver af de 7 Lodder tage Del udi at blande efter Tur og Omgang – og saa siden det, hvoraf Dyngen samles, tages udi Nærheden, saa skal enhver Vogn dertil køre 50 Læs førend dens Dagkørsel er aftjent. Men dersom Dyngen samles længere fra Gaarden end paa det nu brugelige Sted, saa skal den 4de Del af benævnte Antal Læs afkortes enhver Vogn til en hel Dags aftjent Kørsel. Men naar Dyngen skal udføres og paa Agrene udsprede, bliver enhver Lod sin Anpart af den dermed gødede Jord udvist, og tager altsaa enhver Lod sin Part lige saa vel i saadan Gødningers Udførsel som udi Sæden, der efter den samme skal lægges.

12.

Udi Foraaret skal Bønderne, enhver Lod for sig, udføre den Gødning, som til Havre Land forbruges saa og reparere Hauge og Tofter, Digerne samt Folden til Studene og derhos køre Jord i Folden, naar Fornødenhed og Vejrligets Beskaffenhed det udkræver.

Og naar det sidst omtalte Arbejde forfalder, skal sligt enhver Gang forrettes af en hel Lod efter Tur og Omgang. Udi Efterhøsten før Pløjetiden udføres Gødningen af Folden paa det Jord, som dermed indtages, hvortil behøves udi en hel Dag en Vogn med 2 Folk fra enhver Mand.

13.

Til at udføre Gødningen paa Havrelandet behøves paa en Dag en Vogn med 2 Folk fra enhver Mand og til Havrelandet at pløje, Havren at saa og nedharve behøves for enhver 1 à 2 Dage. Til Rugsæden

at lægge med Pløjning, Saaning og Harven behøver enhver Mand 3 à 4 Dage, da en Ploug bespændes i Almindelighed med 3 Heste og af nogle faa med 4.

14.

Naar Bygsæden og Havresæden skal tromles, skal sligt forrettes ved en Mand af enhver Lod, da den samme igen skal være befriet, indtil Lodden har forrettet sin Gerning.

15.

Naar nogen Reparation ved Gaarden behøves saasom med Smedes, Tømmer- eller Murerarbejde, med Tækken, Stenbroer at lægge eller andet deslige fornødent Foretagende, saa skal Bønderne hente de behøvende Materialier fra det nærmeste Sted, hvor samme er at faa, saa og forrette den fornødne Plitz eller Haandarbejde. Og skal Hovbudden i saa Fald møde om Morgenen ved Solens Opgang og forblive om Aftenen saa længe, som Haandværksfolkene i Arbejde forbliver.

16.

Naar Faarene skal tos og klippes, som med de gamle Faar og med Lammene indfalder 3 Gange om Aaret eller noget Klædetvæt eller Slagteri til Husholdningens Brug og Fornødenhed forefalder, saa skal Bønderne dertil komme Gaardens egne Folk til Hjælp enhver Gang med 6 à 8 Piger til at to og klippe og 3 til at slagte eller tvætte.

17.

Dersom noget Sted af de til Hoveriet henlagte 29 Beboeres vorder øde i Foraaret eller ved Ildebrand og deslige ulykkelig Hændelse kommer til Skade, saa skal de øvrige Hoveribønder samtligen concurrere¹⁾)

¹⁾ komme sammen.

til at forrette saadan et Steds Hoveri ved Hovedgaardens Drift og Avling for saavidt saadan Gerning eller Arbejde angaar, som lodvis forrettes.

Og skal dette tage sin Begyndelse fra den Tid af, som Avlingsarbejdet i Foraaret begynder og vedvare indtil Rugsæden det næste Efteraar er lagt. Men staa saadan et Sted længere øde eller uopbyggt, saa skal Bønderne være befriede for videre og længere, end meldt er, at tage Del udi saadan et Steds Hoveri, og Ejeren selv skal være pligtig ved egne Folk og Heste at lade det forrette eller derfor at betale og fornøje Bønderne.

18.

Om Sommeren skal paa Tilsigelse enhver Mand enten selv eller ved en forsvarlig Karl møde 2 à 3 Dage aarligen for at oprykke den saakaldte Lille Aa, at den ikke skal sammengro dels til Skade for Engene dels til Hinder for Møllen. Men naar Aaen saa vidt Gaardens Enge gaar, først er ret oprykket, behøver for Eftertiden derved kun een Dags Arbejde aarlig ved en forsvarlig Karl fra enhver Mand.

19.

Naar Mølledæmningen behøver Reparation eller ganske udbryder, da skal saa mange af Bønderne, som Fornødenhed og Reparationen udkræver, efter Tur og Omgang paa Tilsigelse møde med en bespændt Vogn og 2 Folk for at tilføre Dæmningen Jord og hvad videre behøves.

20.

Naar det behøves at tække Ladegaardens Huse, og der ikke er Forraad af Tag ved Gaarden, at samme kan tilstrække til Tækningen, skal enhver Lod efter

Omgang levere 12 Traver Tækkelyng. Paa lige Maade forholdes ogsaa, om Ejeren lader paa Godset og til sammes Tjeneste noget Hus opbygge, at een Lod efter Omgang leverer det omskrevne Antal Tækkelyng. En anden Lod leverer det behøvende Ler til Vægge med videre, da det efter Stedets og Lerets Beliggenhed skal blive bestemt, hvor meget Ler een Lod skal levere imod det Tækkelyng, som en anden Lod anskaffer.

21.

Foruden det foreskrevne Hoveri skal enhver Mand i Betragtning af den Lindring og Lettelse, som de har ved de af Ejeren holdende Tærskere, aarligen forrette 3 Dages Haandarbejde af en forsvarlig Karl og 1 Dags Arbejde ved en Pige. Saa skal enhver ogsaa gøre aarligen 4 Dages Spændarbejde med en Vogn og en forsvarlig Karl foruden den, som kører Vognen. Desuden skal enhver Beboer paa 3 Tdr. Hartkorn og derover aarligen forrette med Heste og Vogn en Rejse paa 2 Mil. De Beboere, hvis i Fæste havende Steder er under 3 Tdr. Hartkorn, forretter aarligen tvende Rejser, enhver paa 2 Mil, og hvertandet Aar en lang Rejse paa 5 à 6 Mil, under hvilke Rejser de tillige ere indbefattet, som gøres med det bortsolgte Korn enten til Struer eller lige saa lang Vej af 2 Mils Distance at bortføre. Men naar det saaledes tildrager sig, at noget Tømmer eller anden Materialier til Gaardens, Godsets eller Kirkernes Brug og Reparation til Struer, som nærmeste Ladeplads, maatte være ankommen ved Afleveringen af noget bortsolgt Korn, saa skal enhver Vogn, enten det er af Hovbønder eller af de derfra fritagne være pligtig at tage Læs deraf tilbage uden at faa noget derfor in specie afkortet.

22.

Boelsmændene, som ej holder Heste nemlig i *Synsderhus*, *Schierpendahl* og *Broehus* forretter 2 Dages Haand^r eller Gangarbejde ugentlig, hvorunder de Dage ogsaa indbefattes, som medgaar til Møllestenene ved Gaardens Mølle at bilde og tilhugge. De 2 Boelsmænd i *Kragbæk* og *Wiebholm* forretter enhver 12 Dages Haandgerning i Høslætten og Kornhøstens Tid alene indtil samme sidstbemeldte 2 Boelsstæder ved ny Fæsteakkord med efterkommende Besiddere til Lettelse og Lindring for de andre kan blive nogle flere Dages Gerning og Arbejde paalagt.

23.

Angaar de for det egentlige Hoveri befriede Bønder og Beboere i Aulum, Tvis, Vinding og Felding Sogne.

De for Hoveri fritagne 4 Beboere udi *Grydholt* og *Tuusholt* i Tvis Sogn og udi *Høgild* og *Varhede* i Aulum Sogn, skal efter den foranførte 9de Post aarligen komme de 3 Lodder af Hoveribønderne til Hjælp, som bjærger den saakaldte Halsvig Eng med Høet deraf at slaa, rygte og til Gaarden at hjemføre. De for Hoveri befriede Bønder i Vinding og Felding Sogne samt i *Munchbro* i Tvis Sogn skal ligeledes slaa og bjærge den saakaldte *Lukke* tillige med den øvrige Eng ved søndre Aæn imellem *Grønbæch* og *Munchbro*. Til hvilken Ende samme Eng i 6 Skifter skal blive inddelt og de bemeldte Beboere ligeledes i 6 Classer, hvoraf enhver Classe efter Alternation slaar, rygte og hjemfører sit Skifte.

Desuden skal alle disse for Hoveri befriede Bønder, som besidder 2 Tdr. Hartkorn og derover aarligen forrette enhver en Rejse med Heste og Vogn paa 6

à 8 Mil eller i det Sted 3 à 4 smaa Rejser af 2 Mile enhver. Og dersom det skulde tildrage sig, at noget Sted paa Frihedsgodset skulde blive øde i Foraaret eller ved Ildebrand eller anden ulykkelig Hændelse komme til Skade, saaledes at Beboerne selv ej var i Stand formedelst Mangel paa Foder eller Kreaturer at drive Foraarsavlingen, skal de øvrige Frihedsbønder være pligtige ved saadant et Sted at forrette det Arbejde, som til Vaarsæden at lægge maatte behøves.

Og er hermed saaledes paa det nøjeste fastsat og determineret alt det Arbejde, som Bønderne i Henseende til Spænd- og Gangdage her ved Gaarden har at forrette. Og da det forhen er forklaret, at samtlige Hoveribønder er inddelt i syv *Lodder*, saa er af dette Hoverireglement en ligelydende Genpart til Formanden udi enhver Lod leveret. Men som der fra den Tid af, at Rugsæden sidst in Septembri eller først in Oktobri er lagt, indtil Foraarsarbejdet in Aprili begynder, ikke forefalder synderligt Spændarbejde og lidet eller intet Haandarbejde uden til Tærskning og Kornet i Laden at rense og rengøre, saa er det uforment, ugentlige Dage dertil at bestemme, siden intet udi den Tid af anden Betydenhed behøves. Og som Tiden til det betydeligste Sommerarbejde saasom Høet og Kornet at bjærge og indføre, udi det foregaaende er anført, Arbejdets hastigste Befordring dependerer dertil ene af Vejrligets Medhold og Beskaffenhed og desuden de forefaldende Reparationer bedrager sig et Aar til mere, et andet Aar til mindre eller intet, saa er det derfor i alle forberørte Anledninger ikke muligt at kunne fastsætte alt Hoveriet til et vist og determineret ugentlig Antal af Spænd- eller Gangdage, hvorforfore samme ikke heller anderledes eller | i Hensigt til Lettelse af

Bøndernes Arbejde og Vilkaar: rettere kan beregnes og anføres, end efter forestaaende Reglements indeholdende Poster, som og nærmere i det efterfølgende er iagttaget ved at følge det trykte Schema, hvorved erindres, at Reklamationerne og Rubriceringerne om den beregnede Rugsæd og Høvling grunder sig fornemmelig paa de Efterretninger, som Bønderne herom paa Tilspørgsel haver meddelt. —

— Reglementet fortsætter med et 8 Sider stort Skema. Første Spalte bringer Gaardens og Bondens Navn, 2. Spalte Sædeland i alle Gaardens tilliggende Marker besaaede og hvilende beregnet til Rugsæd, 3. Spalte Læs Hø, 4. Spalte Hartkorn, 5. Spalte Landgilde, 6. Spalte Køre-, Haand- og Gangdage. Om de hovfri Vinding-Bønder hedder det: Pløjer 1 Dag aarlig og gør Lang- og Kortægter med andre. Her følger et Stykke af Skemaet.

Vinding Sogn.

Tyrgaard, Chr. Thomsen.	9	6	2.3.2.1	5,32 Rdl.
Tyrgaard, Jens Thomsen.	9	6	2.3.2.1	5,32 Rdl.
Vognstrup, Jens Andersen	12	8	3.0.0.1 ¹ / ₂	4,0 Rdl.
Vognstrup, Clemen Jensen	12	8	3.0.0.1 ¹ / ₂	4,0 Rdl.
Refning, Anders Jensen..	30	8	4.7.3.2 ¹ / ₂	4,0+16 Skp. Rug
Refning, Iver Kjeldsen...	30	8	4.7.3.2 ¹ / ₂	9,0 Rdl.
Spaabæk, Chr. Madsen...	13	6	3.2.1.0	6,64 Rdl.
Hundkjær, Niels Andersen	14	6	4.0.2.0	6,0 Rdl.
Pogager, Chr. Jensen...	16	10	4.0.1.2	8,0 Rdl.
Haal, Jens Andersen....	11	6	2.2.1.1	4,0 Rdl.
Lexgaard, Niels Pedersen.	8	4	2.4.3.0	3,32 Rdl.
Jung, Poul Bertelsen....	6	2	1.4.2.0	3,64 Rdl.
Siig, Niels Thomsen.....	7	2	1.7.0.0	2,64 Rdl.
Tingsager, Morten Christensen.....	5	1 ¹ / ₂	1.3.3.1	1,64 Rdl.

Vind Sogn.

Bahr, Jens Nielsen.....	2 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	0.4.3.2	3,0 Rdl.
Bahr, Christensen	2 $\frac{1}{2}$	1 $\frac{1}{2}$	0.4.3.2	3,0 Rdl.

Bøndernes Oplysninger om Areal og Høavl har ingen Værdi. Arealet er opgivet alt for lavt, hvilket alene en Sammenligning med Markbogen fra 1683 giver os en Formodning om¹⁾. Det har for lidt Interesse at bringe Skemaet i sin Helhed. Godsets øvrige Bønder var følgende:

Tvis Sogn.

Haldgaard, Peder Jørgensen, Peder Kjeldsen.

Nyboe, Poul Madsen, Jens Jørgensen.

Schautrup, Peder Lauridsen, Niels Thomsen.

Grønbech, Mads Kjeldsen.

Høwitz, Anders Jensen.

Smedegaard, Poul Laursen.

Geedboe, Peder Nielsen.

Morre, Peder Pedersen.

Uhrlund, Christen Laursen.

Lindholt, Jep Jensen.

Uhr, Peder Andersen.

Meidahl, Anders Laursen.

Maygaard, Ole Sigvardsen.

Stochvad, Peder Nielsen.

Sols, Peder Bertelsen.

Kidbech, Søren Andersen.

Geedboe, Anders Kjeldsen.

Haurits, Peder Jensen.

Breinholt, Anders Pedersen.

¹⁾ Spaabæk opmaalt til 25,4 Tdr. Land, de 2 Tyrgaarde til 48; saaledes er Misforholdet helt igennem.

Tvislund, Søren Christensen, Niels Christensen.
 Grydholt, Herman Jensen.
 Tuusholt, Poul Andersen.
 Munchbroe, Søren Jensen.
 Overgaard, Jens Skyt.
 Uelkier, Christen Jørgensen.
 Hingebiere, Peder Knudsen.
 Synderhus, Jens Nielsen.
 Scherpendahl, Peder Nielsen.
 Kragbech, Jørgen Jensen.
 Wiebholm, Jens Mortensen.

Avlum Sogn.

Varhede, Anders Jensen.
 Høgild, Jens Andersen.

Mejrup Sogn.

Elkjær, Knud Poulsen.
 Agerbech, Kjeld Madsen.
 Kiergaard, Laurs Jensen.
 Bieregaard, Niels Christensen.
 Birch, Jens Jensen, Knud Pedersen, Morten Jensen,
 Anders Jensen.
 Korsgaard, Christen Jørgensen.

Maabjerg Sogn.

Døes, Christen Jensen, Christen Christensen.

Felding Sogn.

Sognstrup, Bertel Sørensen.
 Dyrmosse, Søren Jensen.
 Schindberg, Laurs Pedersen.

Størst af alle Gaardene er de to i Tvislund med Hartkorn 7.5.0.2 hver. Alle Bønderne paa Anders Ref-

ning nær erlægger hele deres Landgilde i Penge. Største Landgilde er 10 Rdl.

Hoverireglementet sluttet saaledes:

Efter Forordningen dateret Christiansborg Slot d.6. Maj 1769 tilføjes ydermere følg. Bestemmelser saasom:

1) En Plov bespændes her i Almindelighed med 3 Heste og af nogle faa med 4, hvortil henhører en Karl til at holde paa Ploven og en Dreng til at køre og kan om Dagen ompløje 6 Skpr. Rugland.

2) En Harve og en Tromle bespændes med 2 Heste, og en Dreng eller Pige kører.

3) Naar Vejene er gode, regnes 4 Mile frem og tilbage for een Dags Rejse eller Kørsel, men i Tilfælde af onde og vaade Veje regnes dertil ikkun 3 Mile frem og tilbage.

4) Til et Læs regnes af Rug 3 Tdr., af Byg 4 Tdr. og af Havre 6 Tdr. Men af Tømmer beregnes til et Læs enten 2 Stk. 18 Alen eller 3 Stk. 16 Alen o. s. v.

5) En Qvinde skal daglig i November, December, Januar og Februar Maaneder rense og rengøre af Rug og Byg 8 Tdr. og af Havre 12 Tdr.; men i Marts, April, October og September Maaneder af Rug og Byg 10 Tdr., af Havre 16 Tdr. Saa skal en Karl i de nævnte Maaneder dagligen tærskte 2 Traver Korn og i de øvrige 4 Maaneder 2¹/₂ Trave daglig.

Da det øvrige til Gaardens Brug og Avling henhørende Arbejde er delt og enhver veed sin Anpart og følgelig bestræber sig desmere at fremme og befordre samme til snarest mulig Fuldendelse, saa er det i det øvrige ufor nødvendent visse Tider dertil at bestemme, siden enhver i saa Fald er sin egen Drivere.

Saaledes forfattet og indsendt af

J. Hvas.

Tvis Closter, 22. Dec. 1770.

Det er slet ikke saa ringe et Bidrag til Forstaaelse af gammel Sæd og Skik, vi faar af Jens Hvas. Og det vilde ikke være nogen ringe Opgave at fordybe sig i adskillige af de meddelte Kulturtræk. Men dette kan den, der har Lyst, gøre uden Forfatterens Pegepind.

Vi skal nu kikke lidt i en Række andre Generalhoverireglementer og begynde med

Baroniet Ryssensten i Bøvling Sogn.

Dens Hovedgaardstakst af Ager og Eng er 48.3.2.1. Hertil kommer *Halve Ørs i Rom Sogn*: 5.6.1.2. Ryssenstens Sædeland i alle Marker, saavel de tilsaaede og ubesaaede som de i Hvile eller Fælledd liggende anslaaes til 260 Tdr. Rugsæd. Jorderne er inddelt i 9 Marker, hvoraf aarlig 5 tilsaas. Der kan aarlig avles 200 Læs Hø. Det underliggende Bøndergods er paa Hartkorn: 1304.6.2.1⁴/₅, hvortil kommer Møllenskyld, Hartkorn: 8.4.0.0. Til Godset hører 324 Bønder og 106 Husmænd. 89 af Bønderne forretter Hoveri. De øvrige er fritagne imod Penges Afgift.

Landgilden af Gaarden *Godballe* (4.4.3.0) er 2 Tdr. 9 Potter Rug, 3 Tdr. 13¹/₂ Pot Byg, 5 Skpr. 10¹/₂ Pot Havre, 5 Rdl. 14 Sk. Penge og 2 Lispund Smør Hoveriet af Gaarden opgives til 27 Køre og 27 Gangdage.

Landgilden af Gaarden *Løkke* (6.4.0.0) er 6 Tdr. Byg, 1 Lispund Smør, Hoveriet ligeledes 27 Køre og 27 Gangdage.

Der er i *Bøvling Sogn* 38 Gaarde, som gør Hoveri; de staar alle for stor Landgilde.

Derpaa opgives 22 hovfri Bønder og 6 jordløse Huse; de sidste gør aarlig 6—8 Gangdage. De hovfri Bønder betaler aarlig ca. 1 Rdl. pr. Td. Hartkorn i Hoveripenge. Mest, 24 Rdl., betaler Christen i *Kjøls-hede*.

Brejninggaards Hovedbygning, nu Ungdomsskole.

I *Flynder Sogn* findes 8, i *Tørring 2* og i *Gudum Sogn 1* Bonde, de er alle hovfri.

Saa følger *Fjaltring Sogn* med 33 Bønder, der alle gør Hoveri, de mindste Gaarde 9, de største 27 Køre- og Gangdage aarlig. Landgilden er stor; af *Haarboegaard* (4.0.1.0) ydes 2 Tdr. 6 Skpr. Byg, 4 Skpr. 2 $\frac{1}{4}$ Pot Havre, 1,72 Rdl. Penge, 6 $\frac{1}{4}$ Pd. Smør.

Saa følger *Lomborg Sogn* med 14 Hovbønder og 17 hovfri.

Rom Sogn: 4 Hovbønder og 9 fri.

Engbjerg Sogn: 14 Bønder, alle fri.

Hygum Sogn: 17 Bønder, alle fri, Hoveripenge godt 2 Rdl. pr. Td. Hartkorn.

Houe Sogn: 29 hovfri Bønder.

Ramme Sogn: fri. Her ligger *Volder* (15 Tdr. Hartkorn). Arbejdet forrettes af Hovbønder fra *Lomborg*

og Rom Sogne, som tidligere har gjort Hoveri til *Rammegaard*.

Af Godsets øvrige Bønder, alle fri, findes i *Dybe Sogn* 12, i *Vandborg Sogn* 25, i *Ferring Sogn* 18, i *Trans Sogn* 13, i *Sdr. Nissum Sogn* 11, i *Husby* 18, i *Nr. Omme* 1 Gaard, nemlig *Kjærgaard*, i *Rindum Sogn* 1 Gaard, *Hedegaard*, som har 7 Mil til Ryssensten. Den fjernestliggende Gaard findes i *Holmsland*, 15½ Mil borte.

Der forlanges mere Arbejde paa Ryssensten end paa Tvis Kloster. En Plov kan om Dagen ompløje 2 Tdr. Land, dertil behøves en Karl og en Dreng og 6 Heste for Ploven. Et Gangbud kan om Dagen paalæsse 50—60 Læs Møg. En Karl kan om Dagen grave 10—1200 Stk. Tørv. Et Hovbud kan om Dagen afmeje 2—3 Tdr. Land. En Dags Rejse sættes til 10 Mil frem og tilbage om Sommeren, naar Læs haves paa Henvejen og intet synderligt paa Hjemvejen, om Vinteren 6 Mil.

Ejeren af Ryssensten var Chr. Juel, Oberst i Kavalleriet.

Hovedgaarden Ulsund i Nees Sogn.

Denne Gaard ejes af *Peder Harpytz*. Hartkornet er 27 Tønder, Sædeland (Rugsæd) 120 Tdr., Høavl 80 Læs à 32 Lispund, Bøndergods 213 Tdr. Hartkorn, men efter Moderation af 1724 og 1765 formedelst Skade ved Sandflugt nedsat til 188 Tdr. 21 Gaarde gør Hoveri, Resten er fritaget mod Penges Afgift. Ejeren har ikke opgivet Hoveriet pr. Uge; han ønsker nemlig, at hans Hovbønder skal være fri en hel Maaned, ja mere ad Gangen, og det kan de blive, naar Arbejdet foregaar som følger:

Bønderne er inddelt i Plove à 6 Bæster, hvori hver tager Del efter Stedets Størrelse. En Plov skal aarlig saa 4 Tdr. Rug, 12 Skpr. Byg og 3 Tdr. Havre og intet videre. Hver Plov skal udføre Gødning, bjærge

Høsten og tærskede og rensede Kornet paa sit Stykke. —

»Skulde et Sted paa Godset blive øde ved ulykkelig Ildebrand, Stormvejr eller Vandflod, forretter Sognets frie Bønder det øde Steds Avlings Drift, og Hovbønderne dets Hovarbejde. I lige Maade skulde saa mange af Godsets Bønder, enten de saa er hovfri eller ikke, som ligger det øde Sted 1 Mil nær, efter Omgang tage lige Del i det Arbejde eller Kørsel som til Stedets Istandsættelse maatte forefalde, hvilket ligeledes gælder, om Ulykken rammer Hovedgaarden, uden nogen Afgang i det som forhen er fastsat«. »Bøndernes Udsæd er sat ungefærlig, thi Bonden ved ej selv, hvad i al hans Jord kan saas«. Dette er troligt nok.

»Landgilden er anført efter den mig Anno 1761 paa Auktionsstedet leverede Jordebog, men hvor stor Afkortningen i deres Ydelse er, beviser deres Kvitteringsbøger«. Og dem har vi ikke.

Peder Harpytz slutter den 21. Aug. 1770 med at bedyre, at »saaledes er Hovriet til denne liden Gaards Drift bestemt, eftersom Bonden bedst taaler det, og kan Hovbonden ved denne Bestemmelse være lige saa tidlig i Sæde- og Høsttiden færdig med sit Arbejde som hans Nabo, der er fri«. Regner man efter, vil man finde, at hver af de 21 Hovbønder gennemsnitlig skal drive et Areal med 1,3 Tdr. Hartkorn paa Hovedgaarden. Hvilken Tid, der er medgaaet, lader sig næppe udregne.

Hovedgaarden Estvad Kloster i Estvad Sogn.

Herregaarden var 1745 oprettet til en Stiftelse for adelige Damer, 6 Enkefruer og 6 Jomfruer. Fri Hovedgaards Takst ca. 74 Tdr. Hartkorn foruden Mølle-skyld og Tiende. Sædeland 580 Tdr. Høavl 490 Læs. Til Klosteret hørte *Nørkjær Ladegaard* med Sædeland

340 Tdr. og 50 Læs Hø. Det underliggende Bøndergods var 343 Tdr. Hartkorn; paa Godset 81 Bønder og 26 Husmænd. 75 af Bønderne gjorde Hoveri, Resten var fritaget imod Penges Afgift. — Eksempel paa Hoveriet: Christen Pedersen, *Primdal* (6.7.3.2) betaler i Landgilde 12 Rdl. Hans Hoveri opgives til 6 Spændedage, 9 Gangdage af en Karl og 9 af en Pige. Men saa forrettes der andet Arbejde efter Reglementet; ingen er helt fri. Man kvier sig ved at fastsætte bestemte Ugedage; der tales om:

- 1) Væsentlig og reelt Hoveri.
- 2) Ekstra og andet nødvendigt Hoveri.
- 3) Hoveri for Frihedsgaardmænd (*Primdal*).
- 4) Pligter for Husfolk.
- 5) Tillæg for samtlige Hoveribønder.

Paa Gaarden *Primdal* beroede for godt en Snes Aar siden Ekstrakt af Rønbjerg Sogns Udskiftningsforretning, foretaget 1797. *Primdals* Landgilde opgives der ikke til 12 men til 14 Daler; der nævnes intet om Hoveri. Andre Gaarde i Rønbjerg med Hartkorn fra godt 2 til godt 4 Tdr. Hartkorn forretter hver $\frac{1}{2}$ Gaards Hoveri, ikke meget oplysende, bortset fra at man faar at vide, at Gaarde paa ca. 2 Tdr. Hartkorn ydede Halvgaards Hoveri, skønt en Halvgaard vel nok regnedes til 4 Tdr. Hartkorn. Dog derom er der delte Meninger. J. A. Fredericia naar i sin Undersøgelse af, hvad en Helgaard er, ikke til noget Resultat. Under Rydhave opgives Gaarde i Ørte. En 4 Ørte Gaard var i Middelalderen vist en Helgaard. Jvf. Svend Aakjærs Skrift »Plov og Havne«.

Avsumgaard, Vejrum Sogn.

Gaarden ejedes af Præsten, Konsistorialraad Th. Just Jermiin. Foruden Hovedgaardstakst ca. 11 Tdr.

Hartkorn hørte til Gaarden 10 Tdr. ufruit H. samt en stor Mængde Tiende fra Kirkerne Navr, Sir, Maa^s bjerg og Fovsing og Kongetiende fra Hjerm, Gim^s sing og Fovsing. Der hørte til Gaarden 180 Tdr. Sæde^s land i tre Marker, hvoraf aarlig een tilsaades, medens de to andre hvilede, den ene til Græsning, den anden til Høavl. Der avledes 100 Læs Hø.

Det underliggende Bøndergods var 338 Tdr. Hart^s korn, derpaa var 74 Bønder og 16 Boels^s og Hus^s mænd. Kun 16 af Bønderne forrettede Hoveri, de øv^s rige var fritaget imod Penges Afgift. Om Afgiftens Størrelse staar der intet. Oplysningerne om en Gaard kunde være saaledes: *Hadskjær* i Vinding Sogn (3.7.3.2) staar for Landgilde 4 Tdr. Rug, dens Sædeland 12 Tdr., dens Høavl 5 Læs. — I Fæstekontrakterne fra de tre Vindinggaarde, som laa under Avsumgaard, hed^s der det, at de skal gøre Rejser som andre Tjenere.

Til en Plov hørte fire Bæster, en Karl og 1 Dreng, som om Dagen kunde pløje 10 Skpr. Land eller 1600 Kvadrat Skaft ¹⁾). En fuld Le bestod af en Karl til at høste og en Kvinde til at opbinde. Saadan en fuld Le var beregnet til at høste, hvad en Plov kunde pløje om Dagen. En fuld Le i Høslet var en Karl og en Kvinde, og Arealet, som kunde slaas, 2400 Kvadrat Skaft.

»Landgilden er indført efter Jordebogen, men ikke efter som den betales in natura, der her som flere Ste^s der skiller og fejler saare meget«. Overalt bruges der Kride eller Jordmarv. Dette vil engang give Bagslag, thi »Kridens eller Marvens Brug gør rige Fædre, men fattige Børn«.

Ogsaa her lader det sig udregne, at hver af de 16

¹⁾ Jens Pogager, Vinding, har sagt mig: Man skavter æ Juer, en Skaft var 2 Skridt.

Hovbønder skal drive et Areal, svarende til 1,3 Tdr. Hartkorn eller beregnet paa en anden Maade: 60 Tdr. Land skal tilsaas aarlig; det bliver 3,75 Tdr. Land til hver Bonde foruden Høbjærgningen.

Handbjerg Hovgaard

ejedes af J. Linde. Hartkorn 25 Tdr., Sædeland 170 Tdr., Høavl 80 Læs. Det underliggende Bøndergods var 205 Tdr. Hartkorn, derpaa 54 Bønder og 17 Husmænd. Kun 14 af Bønderne gjorde Hoveri. De øvrige »bestemte aarlige Dagsarbejde sker paa den bekvemmeste Aarsens Tid til Hoveribøndernes Lettelse«. *Store Perregaard*, Borbjerg Sogn (5.7.0.2) betaler i Landgilde 12 Rdl. og gør aarlig 12 Spænddage. Linde skriver en lang Snak om, hvorfor der ikke kan opgives bestemte Ugedage. Bøndernes Landgilde er opgivet efter Jordebogen, men mere af Mangel paa Evne end Vilje udebliver Landgilden hyppigt, medens Bønderne desuden aarlig tager megen Forstærkning af Korn og Penge. Avlingen har dette Aar været maa delig og fylder lidet. »Gud i Naade bevare imidlertid enhver af disse fattige Beboere for den grasserende Kvægsyge«. Saa fortæller Linde til Slut, at han paa Gaardens Takst har 17 Familier, der hver især har Jord og Ejendom anvist og tildelt. Selv holder han en Plov paa Gaarden for egen Regning, den tager Del i Gaardens Avling og forretter lige saa meget Arbejde som fire Hoveribønder. Hoveriarbejdet er planlagt saa taaleligt og bestemt, som det paa nogen Maade har været muligt og gørligt.

Kvistrup, Gimsing Sogn.

Fri Hartkorn 45 Tdr., desuden Mølleskyld og Tiende m. m. Sædeland 389 Tdr., inddelt i 17 Fald

Agre eller Marker, hvoraf 6 aarlig besaas, og 14 Indtægter i Udmarken, hvoraf aarlig 3 besaas.

Det underliggende Bøndergods var 317 Tdr. Hartkorn, hvorpaa 74 Bønder og 25 Husmænd. 39 af Bønderne gjorde Hoveri. Af Husmændene gør 8 een Dags Hoveriarbejde ugentlig, de øvrige var fritaget mod Penges Afgift.

De 39 Beboere er inddelt i 23 Gaarde eller Plove, hvoraf enhver forretter lige meget Arbejde, undtagen det, som i Post 6 og 7 anmeldes.

Gaardens Indmark er inddelt i 17 lige store Fald Agre eller Indtægter, som hver bestaar af 24 Agre. Deraf har hver Hoverigaard sin Ager at drive, gøde og dyrke, og bliver i hver Indtægt 1 Ager tilovers, som de samtlig driver i Fællig. Af de 17 Indtægter bliver aarlig een taget i Brug, hvorpaa al den Gødning udføres, straks efter at Kornet er indkommen, der er samlet baade i Møddingen og i Folden hele Aaret igennem, hvilken Gødning udages ved 2 Vogne og 4 Folk fra hver Gaard i 2 Dage, da Møget med det samme spredes. Derefter besaas den gødede Mark 1. Aar med Byg, 2. Aar med Rug, 3. Aar med Rug eller Byg eller halv af hver Slags, 4., 5. og 6. Aar med Havre og siden til Græsning udlægges.

Udmarken, som ingen Gødning faar, er inddelt i 14 Indtægter, hvoraf aarlig een indtages og dyrkes i 3 Aar med Havre, Byg og Havre.

— Enhver af de 23 Hoverigaardes Beboere skal som sædvanlig aarlig pløje til, saa og nedharve 14 Skpr. Rug, 15 Skpr. Byg og 10 Tdr. ¹⁾ Havre, men naar de Indtægter falder i Udmarken, som er tjenlig til Byg, saas derudi 8¹/₂ Skp. Byg mere af hver Gaard osv. Saa tales der om, hvor længe Arbejdet kan vare.

1) Vist en Fejlskrivning for Skpr.

— Hver høster sin Part, Rugen i een Dag, Byggen og Havren i 3 Dage, alt med 4 Folk. Alt Kornet kan hjemages i 5 Dage ved 1 Vogn og 4 Folk af hver Gaard.

— Engen ved Gaarden kan slaas og rives ved 2 Karle og 2 Piger af hver Gaard i 2 Dage.

— Hver Gaard paa Godset skal aarlig forrette en Rejse for Husbonden paa 8 Mil eller 2 paa 4 Mil.

— Til andet forefaldende Arbejde ved Gaarden og i Marken af hvad Navn nævnes kan, forlanges ej mere Hoveri af Bønderne end 1 Karl og en voksen Dreng eller Pige af hver Gaard om Ugen og en Vogn i hver Maaned undtagen i Sæde- og Høsttiden, da den for andet Arbejde for Husbonden forskaanes. Om Morgen faar enhver anvist sit Arbejde og kan gaa eller køre, naar han er færdig.

Volstrup i Hjerm Sogn

ejedes af Major Poul Klingenberg. Dens frie Hartkorn var 58 Tdr., hertil kom saa Mølleskyld og Tiende af Borbjerg, Hjerm og Gimsing Kirke. Der var 465 Tdr. Sædeland, 80 Bønder og 18 Husmænd. 35 Bønder gjorde Hoveri; 4 Tdr. Rug regnes her for et Læs, en Dags Rejse 3 Mil hen og tilbage om Sommeren og 2 Mil om Vinteren.

Rammegaard

var paa 21 Tdr. Hartkorn samt 9 Tdr. ufrit H., desuden hørte den ufri *Herpinggaard* (13 Tdr. H.) til Godset samt Kongetiende fra ikke mindre end 19 Sogne og Kirketiende fra 12. Godsets Sædeland var 144 Tdr., dets Høavl 130 Læs. Bondehartkornet 273 Tdr., derpaa 87 Bønder, 15 Husmænd, 1 Forpagter,

6 Afbyggere og 1 Mølle. 19 Bønder og 10 Husmænd forrettede Hoveri.

Dejbjerglund

havde ca. 56 Tdr. Hartkorn, Sædeland 180 Tdr. inddeelt i 14 Marker, hvoraf aarlig 6 Marker tilsaedes, Høavlen ca. 500 Læs, Bøndergodset 206 Tdr. Hartkorn, hvorpaa 44 Bønder og 12 Husmænd. 39 Gaardmænd og 7 Husmænd gjorde Hoveri. Hoveriet opgives ikke til ugentlige Dage, men der bruges Betegnelser $\frac{1}{3}$ Gaards Hoveri, $\frac{1}{3}$ Gaards Hoveri, $\frac{1}{4}$ Gaards Hoveri. Ejeren var tidligere Forvalter Laurits Ramsing.

Vennergaard og Rybjerggaard

i Velling Sogn. Ejeren af de to Gaarde hed Thomas Lund, 1771 Mads Opitius. Vennergaard havde 52 Tdr. frit Hartkorn endvidere *Ulkjærhus*, *Svingelhuset*, *Klaps Mølle* foruden Velling Sogns Konge- og Kirketiende. Bondegodset var 176 Tdr. Hartkorn, derpaa 48 Bønder og 21 Husmænd. 30 af Bønderne gjorde Hoveri med Heste og Vogn; de øvrige var fritagne. Det øvrige af denne Gaards komplette Hartkorn, 25 Tdr., forretter Hoveri til Rybjerg, som er paa 17 Tdr. Hartkorn, 120 Tdr. Land, delt i 10 Tægter, hvoraf 5 bruges og 5 hviler. Et underliggende øde Steds (2.1.2.2) Jord er delt i 6 Tægter. Dets Jord ligger altsaa under Hovedgaarden.

Vennergaards Indmark, 164 Tdr. Land, er delt i 11 Tægter, hvoraf 6 bruges og 5 hviler. De 30 Hovbønder udgør 14 drivende Plove, hver med 6 Heste bespændt og 4 medfølgende Folk, hvilke Plove er inddeelt i 14 hele Gaarde. Følgelig har hver hel Gaard eller Plov aarlig 6 Skifter, hvert Skifte ungefær 8 Skpr.

Rugsæd at pløje, besaa, harve, høste, røgte og indbjærge samt desuden paa Udmarken den saakaldte *Bjerg i Fæ-Kiæren*, der bruges til Rug alene i 3 Aar og hviler i andre 3 Aar, som paa engang besaas med 5 à 6 Tønder.

Det ser ud til at blive ca. 6 Tdr. Land til hver Bonde, hvoraf ca. Halvdelen hviler, men saa er der jo Høavlen, som opgives til 200 Læs. Det er i det hele taget bedre at beregne Hoveriet efter Hartkornet. Dette er, naar Ulkjærhus, Svingelhuset og Klaps Mølle medregnes, ca. 64 Tdr., altsaa over 2 Tdr. Hartkorn til hver Bonde, hvilket svarer til en middelstor Bondegaard paa Egnen.

Aabjerg i Vedersø Sogn

havde 1768 skiftet Ejer fra Hans Kaas til Kaptajn Ernst Halchus, som faa Aar efter afhændede den til Herredsfoged C. Møller til Højris m. fl. Det fri Hartkorn var ca. 49 Tdr. Der var 255 Tdr. Sædeland, inddelt i 15 Tægter, hvoraf 6 brugtes og 9 hvilede; der avledes 350 Læs Hø. Bøndergodset var paa 202 Tdr. Hartkorn.

Bønderne er inddelt i 14 Plove og hver Plov igen evt. i halve eller Trediedels Plove.

»De hovfri Bønder betaler med rede Penge, Smør og Korn og gør aldeles ingen Hoveri undtagen en lang Rejse paa 10 eller 12 Mil aarlig, naar det forlanges, alt ifl. deres Fæstebreve. Boelsstederne og *Gaade-Huse* betaler med rede Penge, 5 undtagen, som ugentlig gør en Dags Arbejde i Hoveri i Stedet for Landgilde«.

Aabjergs Reglement er det mest udførlige hvad præcise Oplysninger om Hoveriet angaar. Eks. *Lars Pedersen, Vedersø* (4.3.0.2), $\frac{1}{3}$ Plov (hører altsaa til en

Plovgruppe paa 3 Mand): Landgilde 4 Rdl., Smaaretsel intet, Hoveri 2 Spænddage, 1 Karl, 1 Pige, alt ugentlig. — Saaledes for de allerfleste 2—4 Tønders Gaarde, et mægtigt Hoveri, som aldeles ikke kan udnyttes i Vintermaanederne, næppe nok i Pløje-, Sæde- og Høsttiden. Det vil sikkert være helt galt at drage Slutninger om Hoveriets Omfang paa Grundlag af et saadant Reglement. Sml. med Gaardens Hoveriforening Side 57.

Her gives ogsaa Oplysninger om Hoveripenge for dem, som er fri, 20 Rdl. af Anders Krog (9.0.0.2) i *Tarp*, men saa er der ingen Landgilde opført. Den ser ud til at være iberegnet.

Søndervang i Stadil Sogn.

Der er 60 Tdr. Hartkorn. Omkring Gaarden er der 8 Tægter à 16 Tdr., ialt 144 Tdr. Land. Ved Gaarden avles 500 Læs Hø. Det underliggende Bøndergods er paa 261 Tdr. Hartkorn, derpaa er 65 Bønder, som alle gør Hoveri, og 12 Husmænd, som forretter een Dag om Ugen. »Saa mange Hovbønder til saa liden en Gaard udfordrer en nøje Forklaring«. Og den følger saa og munder ud i, at hver Bonde har 15 Spænd- og 32 Gangdage. De har det alle meget let. »Alt Godset ligger ene i Stadil Sogn, og Gaarden midt udi, saa ingen Bonde har mere end en halv Mil til Hov«.

»Høet kan slaas i 3 Dage, rives og stakkes i 2 og hjemføres i 3. Hertil er dog at bemærke, at Engene er Marskenge, omgivet af Stadil Fjord, som undertiden overskyller Engene, saa Høet skal bjærges i Baade, bringes paa tørt Land, spredes og røgtes«.

»Naar en Gaard enten ved Ødelæggelse eller ulykkelig Tilfælde eller ved uformodentlig Ødeblivelse ved

en Bondes Armod – da forbindes samtlige Bønder det første Aar at drive den i et og alt, men skulde den endda ikke fæstes bort, bliver Arbejdet siden for Husbondens Regning. Ligesaa skal og Bønderne gøre Plitzarbejde, hver en Dag ved nedfaldende eller afbrændte Gaarde, naar de igen opbygges.

Under Omtalen af Rejser hedder det: »Aarlig gøres en Rejse af en Bondevogn med 2 Heste til Viborg Snapsting, hvortil sammenlægges 2 kørende Bønder, og gaar denne Tur først om i 28 Aar.

Endvidere er der Avlsgaarden *Østertoft* paa 12 Tdr. Hartkorn. Denne Gaards Sædeland ligger dels for sig selv og dels strøet her og der ligesom Bøndernes og med deres iblandt. Her bliver en Bagatel Arbejde endnu.

Andr. Høyer havde købt Gaarden 1769. Han skødede den 1778 til Chr. Ehrenreich Brockdorff, af hvem 40 Bønder købte den 1792. Paa Søndervang var Hoveribyrden, beregnet efter Hartkornet, næppe nok halv saa stor som paa Vennergaard.

Søgaard i Nysogn

med ca. 19 Tdr. Hartkorn opgiver ogsaa Hovdage, 1–6 ugentlige Gangdage og 1–42 aarlige Spænddage. Her et Eks.: *Peder Pedersen i Kirkeby* (6.3.1.2) staar for Landgilde 16 Skpr. Rug, 12 Skpr. Byg, 5,32 Rdl., 1½ Lispund Smør. Han spinder 3 Pund Blaar. Hans Hoveripligter er iøvrigt 42 Køredage samt 1 Karl, 1 Pige og 1 Dreng ugentlig.

Et andet Eks.: *Anders Sørensen i Sønder Moseby* (4.3.2.1) staar for Landgilde 4,64 Rdl., spinder 1½ Pund Hør, 21 Køredage, 1 Karl 4 Dage ugentlig, 1 Pige 2 Dage ugentlig. For Frihed betaler Knud Jensen (5.0.0.1½) 7,32 Rdl. Der er helt igennem stort Ho-

Sindinggaard.

veri, af en Gaard (1.2.1.1) saaledes 7 Spænddage aarlig samt 2 Karle og 1 Pige ugentlig.

Sindinggaard, Sinding Sogn ¹⁾

ejedes af Mads Pedersen Lillelund. Der var 25 Tdr. Hartkorn, 156 Tdr. Sædeland, en Høavl paa 180 Læs og 225 Tdr. Hartkorn Bøndergods. 16 hele Gaarde drev Gaardens Avling med 16 Plove og ved Hjælp af 8 Boelsmænd og Bønderne paa Hovedgaardens Mark. Om Niels Sørensen *Klejnstrup* (4.7.1.2) i Vinding Sogn, der boede 2 Mil fra Gaarden, faar man at vide, at hans hele Landgilde var 2,64 Rdl., samt at hans Hoveripligter var 3 Spænddage aarlig.

1775, da Sindinggaards Ejer, der da hed Peder Lillelund, var i Klejnstrup for at skifte efter samme Niels Sørensen, var Besætningen 2 gamle Hopper, 2 Køer, 2 Kvier, 2 Kalve, 16 Faar, 1 Lam og 1 Griseso, ikke

¹⁾ Et Stykke af Gaardens Hoverireglement findes gengivet af J. Abildtrup i hans Bog *Vorgod Sogn*.

saa helt ringe endda i Forhold til Gaardens Udgifter. Men Gaardens 38 Fag Huse var meget brøstfældige, og Niels skyldte to Aars Landgilde: 5 Rdl. og 2 Mk. samt Ekstraskatter 3 Rdl. og 2 Mk.

Her kan vi fælde en afgjort Dom: Ikke Herremanden eller Forholdene, men ene og alene Bondens komplette Uduelighed var Skyld i Armod og Restance.

Om Sindinggaard kan man i øvrigt læse i *Konrad Understrups Bog »Sinding Sogn«*.

Halve Stubbergaard, Sevel Sogn,

ejedes af Oberstløjtnant Jens Sehested. Der var 12 Tdr. Hartkorn. Højeste Hoveri ansattes til aarlig 5 Spænd-dage, 5 Gangdage af en Karl og 5 Gangdage af en Pige. Udenfor Skemaet forklarer Oberstløjtnanten: Forbemeldte halve Stubbergaards underliggende Bønder forretter alene enhver af Arbejde til Stubbergaard foranførte Spænd- og Gangdage efter Tilsigelse i Høst- og Sædetid som og ved Ildebrands Hjemførelse; thi Resten af Gaardens behøvende Avling og Drift lader jeg selv ved egne dertil holdende Folk og Heste forrette uden videre at komme Bønderne til Last, som saaledes enhver imod Plovavgift er befriede. — Af den videre Snak faar vi at vide, at Bønderne dog efter Tilsigelse skal hjælpe til ved Hovedgaardens og Kirkens Reparation samt øde Gardes Istandsættelse.

Paa Rydhave (38 Tdr. H.)

hvor ovennævnte Jens Sehested residerede, var der 80 Bønder og Husmænd, hvoraf 38 forrettede Hoveri. Gaardenes Størrelse bestemmes her i Ørte. Saaledes:

Schaugaard (3.7.2.1) er en 2-ørtegaard og forretter af enhver Ørte i Sæde- og Høsttid $1\frac{1}{2}$ —2 Køredage, 2 Karledage og 2 Pignedage.

Bierthe (4.1.3.0) en 3ørtegaard.

Ugelstrup (5.3.3.1) en 2ørtegaard.

Højborg (7.7.1.2) en 4ørtegaard.

Neder Bøgge (5.3.1.2) en 3ørtegaard.

Over Bøgge (8.2.2.0) en 3ørtegaard.

Sønderschau (8.4.1.0) en 4ørtegaard osv.

Efter Hovbønderne følger Ryde Sogns 7 Gadehuse, derpaa 5 Huse i Bjert, Sale Sogn. Skønt de hver skal gøre en Gangdag om Ugen, kaldes de ikke Hovbønder. Deres Arbejde træder i Stedet for Husleje.

De hovfri Bønder, som følger efter, forretter aarlig hver en Rejse og betaler i Hoveripenge »intet«.

Landgilden er for de hovpligtige en Smule mere end for de hovfri.

Der gives saa en »Forklaring«. De 38 Stykker Hovbønder er delt i 9 Lodder med 12 Ørter til hver Lod. Hver Lod har sin Part for sig selv, »saaledes som de fra ældre Tider bestandig har haft, og forrette kan da en 2ørte eller en Halvgaard halvt og en 3ørte eller Treparggaard $\frac{3}{4}$ Part imod en 4ørte-Gaard eller i Hoveri ansat Helgaard, alt efter deres i Hænde havende Fæstebrevs Formelding«. Af Forklaringen fremgaar nu som sædvanlig, at de i Skemaet opgivne Dage, $1\frac{1}{2}$ Spænddag, 2 Karle og 2 Piger i Høst og Sædetid af hver Ørte kun er den Del af Hoveriet, som nogenlunde lader sig bestemme. Iøvrigt skal hver af de 9 Lodder passe sit Arbejde, tilsaa 2—3 Tdr. Land, fælle, gøde, pløje, saa, opharve, tromle, rense, høste, opbinde, i Rader sammensætte, Stubberne rive, Bygaksene opsanke, Kornet rejse, røgte, baandbinde, indkøre og gulve, Kornafgrøden tillige med Tienden at tærskes, Langhalmen aftage fra Foderhalmen, Kornet rense, opbære fra Lofterne osv., køre til Ringkøbing, Skive eller Struer.

Engene er delt i 9 Lodder; hver Hovlod har sin Part.

Bønderne skal videre rense Aaer og Bække, reparere Diger, grave Tørv, vaske Faar og klippe dem, grave Møntørv, istandsætte Ødegaarde, skove Træer, tække, mure, tømre, brolægge, hver 4^r, 3^r eller 2^rørtegaard spinde aarlig 3 Skaalpund Blaar eller 2 Skaalpund Hør osv.

20 Aar efter, 1790, udskiftedes Ryde Sogn ¹⁾, og Godsets Gaarde i Sognet blev hver paa ca. 6 Tdr. Hartkorn. I den Hoveriliste, som samtidig lavedes, specificeredes en Del af Hoveriet til 103¹/₃ Gangdag og 54¹/₂ Spanddag pr. Gaard. Men ser man efter, viser det sig, at Markarbejdet slet ikke nævnes i Specifikationens. Det er faktisk kun det saakaldte Plitsarbejde eller ubestemte Hoveri, man faar Besked om. Hvor stort det andet var? Man kommer vist ikke Sagen nærmere end til, hvad man af det foranførte kan se: at 38 Hovbønder skal drive Rydhaves 38 Tdr. Hartkorn. At sammentælle Spanddagene i Høst- og Sædetid er ikke muligt, naar man ikke kender Høst- og Sædetidens Længde ²⁾.

Christian Daniel Friedenreich

indsendte 17. December 1770 Reglementer for *Krogsdal, Pallesbjerg, Stabykjærgaard, Brunbjerg, Tømgaard, Sønder Vosborg og Stenumgaard.*

Af Pallesbjergs 80 Bønder og 63 Husmænd gør 51 Bønder Hoveri, men Boels- og Husmænd dog en halv Snes Haanddage aarlig eller de spinder 2—4 Pund Hamp eller Blaar.

¹⁾ Se Palle Flø i Hards. Aarb. 1912 S. 91.

²⁾ Søren Alkjær sig i »Askov i Malt Herred« S. 72 anslaar Sæde og Høsttiden til 10—11 Uger. I »Vejen Sogn« S. 150 anslaar han Sædetiden, Rugsæden medregnet, til 6 Uger og Høst og Slæt til 12 Uger.

Krogsdal har 66 Bønder og 8 Husmænd, der alle gør Hoveri; det er dog ganske forsvindende for Bønder i Vinding og Vind Sogne, ca. 1 Mil borte.

Paa Møltrup i Timring Sogn,

der var paa 20 Tdr. Hartkorn, forrettede 24 Bønder og 12 Husfæstere Hoveri; de øvrige svarer et vist Arbejde om Aaret og giver Korn eller Penge, Landgilden ca. 2 Rdl. pr. Td. Hartkorn.

Fra Lergrav i Avlum Sogn

ses, at en Bonde, der er hovfri, og derfor betaler 2 Rdl., dog skal gøre Rejse og bjærge et Stykke Eng.

Paa Nørre Vosborg, Ulborg Sogn,

var Hoveriet for det meste 2 Gangdage om Ugen, for nogle Gaarde mere, foruden Køredage i »Sæd og Høst«. Landgilden ydedes dels i Korn og dels i Penge, ca. 3 Rdl. pr. Td. Hartkorn. En Plov skulde her bespændes med 4—6 Bæster. En Vogn skulde à Dag blande 30 Læs Giøde i Møddingen og udage og sprede samme med Hjælp af en Dreng og en Pige foruden den, som kørte.

Taloplysninger om de nævnte og endnu flere Gaarde vil findes i det følgende Skema, der omfatter 34 Godsomraader.

Godsomraader, nævnt hos Christensen (Hørsholm) i »Agrarhistoriske Studier« efter indsendte Generalhoveireglementer, men forbigaaet i dette Arbejde er følgende: Vadskjærgaard (Tørring S.), Vejbjerggaard (Humlum S.), Udstrup (Sdr. Nissum S.), Holmgaard, Bækmark (Flynder S.), Vinderup Ladegaard (Sale S.), Lundenæs (Skern S.), Lindtorp (Aspe S.), Tanderup (Snebjerg S.) og Halve Stubbergaard (Sevel S.).

Efter det vi nu har lært at kende, maa vist enhver indrømme, at Begreber som Hel- og Halvgaardshoveri, fuldt hoverigørende, Husmandshoveri, Ugedagsmænd osv. er temmelig varierende Størrelser. Man kan jo godt skelne mellem Husmænd og Gaardmænd, men til hvad Nytte, naar intet dermed alligevel kan siges om Forskellen i deres Hoveri udover, at de første ikke gør Spænddage. Alligevel kan man godt lave nogle statistiske Beregninger over Tallene i Skemaet Side 50, og mit Facit bliver ikke meget forskelligt fra Fredlev Skrubbeltrangs (Fortid og Nutid 1941 Hefte 1). Han har Tallet paa samtlige Gaardmænd i Bøvling og Lundenæs Amter, henholdsvis 1563 og 1799, ialt 3362, og finder af disse kun 774 hovfri, 1096 delvis og 1492 helt hovgørende; de sidste udgør ca. 44 pCt.). Han formoder, det tilsvarende Tal for Jylland skal være 57—58 pCt.

Betragter vi nu Tallene i Tabellen og tager Gaardmænd og Husmænd sammen, da findes 45 pCt. at være hoverigørende. Betragter vi Gaardmændene alene, bliver der 53 pCt. af disse, som gør Hoveri. Hvor meget kan aldeles ikke ses af Tallene.

Andre Beregninger kunde maaske være mere nyttige. Sammentælles »fri Hovedgaardstakst« for de Gaarde, for hvilke vi ogsaa har Tal paa hoverigørende Gaardmænd, vil vi finde, at der bliver ca. 1,1 Td. Hartkorn til hver af disse at drive, næsten hvad man af det foregaaende kunde vente. Men der var jo ogsaa andet Arbejde, »andet Hartkorn«, væsentlig Tiendekorn at tærsk, rense, fragte m. m., et betydeligt Tillæg til Arbejdet, som jo saa rigtignok ogsaa Husmænd og Frihedsbønder tog Del i.

Hver Gaardmand skulde altsaa drive et Areal som en lille Bondegaard for Herremanden. Her er vi ved

Hovedgaard	Hovedg.	Anden HK	Tdr. Land	Læs Hø	Bønder- gods HK	Gaard- mænd	Hus- mænd	Hoveripltige	
	Takst HK							Gaard- mænd	Hus- mænd
Tvis Kloster	28 ³ / ₈	69 ⁷ / ₈	175	300	235	54	12	29	
Ryssensten	54	37	260	200	1313 ¹⁾	324	106	89	
Ulsund	27	9 ¹ / ₈	120	80	213			21	2
Estvad Kloster	74 ⁶ / ₈	38	580	490	343	81	26	75	
Nørkjær	14	22	340	50					
Avsumgaard	11 ²⁾	129	180	100	338	74	16	16	
Handbjerg	25	13	170	80	205	54	17	14	
Kvistrup	45	68	389	150	317	74	25	39	8
Voldstrup	58	110	465	300	319	80	18	35	
Rammegaard	21	545	144	130	373	87	15 ³⁾	19	10
Dejbjerglund	55 ⁷ / ₈		180	ca. 500	206	44	12	39	7
Vennergaard	52	51	164	200	176	48	21	30	
Rybjerggaard	17	2	120	100	25	8		8	
Aabjerg	49	10	255	350	202				
Søndervang	60	38	144	500	261	65	12	65	Alle 1 Dag ugentlig
Søgaard	19 ⁴ / ₈	58	97	90	205 ⁷ / ₈	60	20	41	
Landting	100 ^{*)}	84	411	290	286	56	23	42	13
Sindinggaard	25 ^{*)}	22	156	180	225	4)			8
Lergrav	40	27 ⁶ / ₈	176	250	200	38	5	30	

Herningholm	48	77	260	300	465	142	21	96	
Halve Stubbergaard	12	11 ⁶ / ₈	70	30	155		60		
Rydhave	38	54	120	150	280		80		38
Lønborggaard	62 ⁴ / ₈	97	190	300	535	136	37	58	
Skrumsager	28 ⁵ / ₈	54	130	150					
Krogsdal	18 ⁷ / ₈	17	147	60	258	66	8	66	8
Pallesbjerg	58 ⁵ / ₈	33	200	550	320	80	63	51	
Stabkjærgaard	16	0	64	160	73	21	5	21	5
Brunbjerg	14 ⁰ / ₈		77	120	25	9	0	9	
Tiimgaard	56 ⁵ / ₈	68	155	350	279	79	31	56	
Sønder Vosborg	39	68	150	250	232	50	20	31	
Stenumgaard	20	51	80	100	219	59	8	17	
Møltrup	20	78	180	180	278	80	33	24	12
Brejninggaard	33	38	90	180	257				
Nr. Vosborg	66		200	300	209	47	24	38	
	1308	1981			9028	2056	578	1097	87

Hoveri i Vestjylland

*) Endvidere Afbyggere paa Hovedgaarden.

1) Mølleskyld medregnet.

2) + 10 Tdr. HK contribuerende.

3) Desuden: 1 Forpagter og 6 Afbyggere, der forretter Hoveri.

4) Opgivet 16 hele Plove.

Sagens Kerne. Vel et Tillæg til hans eget Arbejde paa 25 pCt. — Paa Grund af Materialets Beskaffenhed er statistiske Beregninger mangelfulde. Men det sandsynligste Facit, jeg kommer til, er, at *Halvdelen af Bønderne i Ringkøbing Amt forrettede Hoveri; en Fjerdedel af deres Arbejdskraft anvendtes dertil, og ingen Bonde var helt fri.*

II.

Uden at komme dybt ind paa de følgende Aars Hoverilovgivning skal her blot repeteres de vigtigste Data, som man bl. a. kan finde dem i »Meddelelse fra det statistiske Bureau, første Samling 1852«. Efter en Omtale af Hoveriets Beskaffenhed i Almindelighed, nøje sammenfaldende med de Oplysninger vi har faaet af det foregaaende, gives der en Oversigt over Forarbejdet for Landboreformerne. Om den vestjydske Bevægelse (Godsslagtningen, se nedenfor) tales der ikke. Særlig fremhæves A. G. Moltke. Men Tanken om at hjælpe Fæstebønderne til Selvejendom og Frihed for Hoveri eller dog Hoverifrihed uden Selvejendom opstod hos flere. Den, som først gav Eksemplet, var Enkedronningen Sophie Magdalene, som paa hendes Overhofmester Grev Stolbergs Raad 1761 gav 190 Fæstere i Hirschholm Amt Arvefæste samt Hoveri og Tiendefrihed. 1764 bortsolgte Regeringen Krongodset i Fyn, 5800 Tdr. Hartkorn, samt det Jordegods, som Staten havde i Koldinghus Amt, ca. 6000 Tdr. Hartkorn, paa en saadan Maade, at næsten alle Bønderne derpaa blev Selvejere og hoverifri til største Gavn for dem selv og deres Efterkommere. Og samme Aar tilstod Grev Bernsdorff Bønderne paa 356 Tdr. Hartkorn under Godset Bernsdorff Hoverifrihed mod en aarlig Afgift. 1767 fik de Arvefæstebreve. Enkelte andre Godsejere fulgte det gode Eksempel.

Juni og 23. December 1791 paabyder, at Hoveriet skulde fastsættes, og Overenskomster derom indgaas mellem Godsejere og Fæstere.

Fra 1791 til Midten af 1795 blev der sluttet mindelig Hoveriforening paa Flertallet af jydsk Godser. Og 1795–97 berejste sagkyndige Mænd Landet for at mægle Forlig eller afsige Kendelser. Mæglingen havde et meget heldigt Forløb; 984 Bønder i Jylland og 133 paa Øerne blev hoverifri mod billigt Vederlag. Og mindelig Hoveriforening blev opnaaet paa det aldeles overvejende Antal heromhandlede Godser, saa man kun behøvede at afsige Kendelse paa 4 Godser i Jylland og 33 paa Øerne.

Her følger nu Hovedindholdet af et Forlig eller en Forening, som den blev udarbejdet ved Hr. Selmers Medvirken paa

Nørre Vosborg.

40 Hovbønder inddeltes i 16 Plove.

Gaardene var i *Ulborg Sogn*: Vester Vium 2, Øster Vium 2, Vodde og Øster Refsgaard.

Gørding Sogn: Suusgaard 2, Bjerg, Toft, Sønderby 2, Bundgaard 2, Mølbæk, Slyck, Skallebæk.

Vem Sogn: Poulsgaard 2, Vester Vemb 3, Sand 2, Øster Vemb 6.

Buur Sogn: 10 Gaarde.

Hovedgaardens Agerland, $244\frac{11}{14}$ Td. Land i 11 Tægter à $22\frac{3}{14}$ Td. Land, hvoraf 5 bruges og 6 hvieler og græsses.

Hver hel Plov skal altsaa i hver Tægt drive 19475

Alen, i alle Tægter 97375 Alen.

Ejeren forpligter sig til at lade Indtægterne inddele i 16 lige store Plovskifter, hvoraf hver ikke maa indeholde mere end 19475 Alen.

— Saa kom Forordningen af 6. Maj 1769. Men det overlodes til Proprietæerne at forfatte Bøndernes Hoverireglementer og — siger nævnte Kilde — det store Flertal misbrugte denne Frihed til at forlange et aldeles ubilligt Hoveri.

En ny Forordning af 20. Februar 1771 under Struensee søgte at fastsætte Hoveriet til 8 Spanddage og 16 Gangdage pr. Td. Hartkorn, hvilket vilde have nedsat Hoveriet for de fleste Bønder. Men denne Forordning blev efter Struensees Fald aldeles ophævet 12. August 1773. Hoveriet blev atter ubestemt, det skulde være som fra gammel Tid.

Rentekammerresolution af 15. Oktober 1774 gav Godsejeren Ret til at udpante hos Bønderne for Hoveriforseelse og efter Behag anvende Mulkten. En Del Hovarbejde som at vadske, rulle, samle Aks og plukke Nødder blev dog forbudt 12. August 1773, men saa krævede Godsejerne andet Arbejde, som ikke var forbudt, saasom skære Tørv, skove, hugge Brænde, skære Hakkelse, tærskes Kløver og rense Frøet, køre Sand, opsamle Efterslæt, Sten og Kokasser, tærskes, samle Sten af Ageren, opbrække og bortføre store Sten, opføre nye og sløjfe gamle Hegn, grave Grøfter, gøre Arbejde ved Bygningers Reparation eller Opførelse o. s. fr.

En Hindring for Salg af Fæstegods var Bestemmelsen om, at der krævedes 200 Tdr. Hartkorn for at nyde Hovedgaardsprivilegier, navnlig Skattemoderation. Men fra 1784 dispenseredes der dog fra denne Regel, saaledes at der fra 1785 til 1807 meddeltes 226 Hovedgaarde eller en Fjerdedel af hele Antallet slig Dispensation. Om dette se længere fremme.

Forordning af 25. Marts 1791 satte Grænser for legemlig Revselse. Gaardfæsterne og deres Hustruer maatte ikke paalægges nogen Husstraf. Plakater af 24.

Møget ved Gaarden og i Foldene deler de 16 Plove imellem sig til Udførsel; de spreder Møget, pløjer, saar, harver, høster, opbinder, river, røgter og vender Kornet efter Fornødenhed, kører det hjem og gulver det; de laver Baand af Halm, som anvises af Husbonden.

De 5 Indtægters aarlige Brug bliver følgende: En

Hoveribillet. (Herning Museum).

Indtægt besaas med Byg, dertil fældes en Gang om Efteraaret og pløjes en Gang om Foraaret. De fire Indtægter tilsaas med Rug eller Havre efter Husbondens Bestemmelse; dertil pløjes kun een Gang. Gaardens Enge er 188 Tdr. Land, for en hel Plov 164356 □ Alen. Bønderne slaar og bjærger Høet.

Bønderne klæder Grundene i Møddinger og Folde, bjærger Hedetørv, ialt 21056 Kubikfod eller 1316 Kubikfod til hver Plov. Hver Plov hjembjærger 2 Læs Skodtørv og 2 Læs Lyng à 32 Lispund.

For Tærskning fritages Bønderne for 4 Rdl. af hver Plov, dog skal de give behørig Hjælp til Kornets Rensning, og hver Plov tærsker 4 Dage aarlig Sæderug; hver Plov gør aarlig 4 Rejser.

Til det øvrige Arbejde ved Gaarden bestemmes aarlig 4 Spand og 6 Gangdage.

Hovbudene skal have Billetter (Kvitteringer), naar de forlanger det for den Slags Arbejde.

Ugentlig maa i det højeste af hver Plov fordres:

- a) i Pløjetiden 3 Pløje- eller 3 Harvedage,
- b) i Korn- og Høhøsten 4 Spand- og 8 Gangdage,
- c) i Møgagningstiden 4 Spand- og 2 Gangdage,
- d) i den øvrige Tid 1 Spand- eller 1 Gangdag.

Ved Spanddag forstaas en med 2 Bæster bispændt Vogn med behørig Køresvend, ligesom en Gangdag udredes ved et ledigt Bud, Karl eller Pige *med Arbejdsredskaber*.

Rejser maa ikke forlanges, naar Vejene er ufremkommelige. Bønderne skal have tilbagebetalt deres udlagte *Bropenge*.

Tilsigelse til Hovarbejde bør ske i rigtig Omgang, og de ved Aarets Slutning tiloversblevne Hovdage bortfalder. Næste Aars Omgang begynder da igen, hvor det forløbne slap.

Til Hovarbejdet *medbringer Hovbudene de fornødne Redskaber* og retter sig iøvrigt efter Politiforordningen. Skulde en eller flere af de hoverigørende Bøndergaarde blive bortsolgte, da maa det samme tilfældige Hoveri besørges af Ejeren selv og ingenlunde falde de tilbageværende Hovbønder til Byrde. Over alle Spand- og Gangdage skal ved Gaarden holdes en Optegnelse for hver hoverigørende Plov til Efterretning saavel for Ejerne som Bønderne, der ønsker Oplysning om aftjent Hoveri.

Hoveriaaret begynder hvert Aars 1. Maj.

Med ovenstaaende Forening er jeg fornøjet og antager samme.

Nørre Vosborg, den 22. April 1796.

Peder Tang.

Derpaa følger alle Bøndernes Navne. »Saaledes slut-
tet og med paaholden Pen af samtlige Bønder frivil-
ligen underskrevet ved min Mellemlhandling paa Nørre
Vosborg«.

Freder. Chr. Selmer,

Medlem af den kongelige Hoverikommission.

Kun 2 Dage efter, den 24. April, vedtages en lig-
nende Forening paa

Aabjerg.

Godsets 39 Hovbønder, hvis samlede Hartkorn var
ca. 138 Tdr., skulde fremdeles være inddelt i 14 fulde
Plove (s. S. 41) og Arbejdet af enhver Art deles i
14 lige store Hovmaal. Men ogsaa her fastsættes en
Maksimalydelse i Pløje-, Høst-, Møgagnings- og den
øvrige Aarets Tid, den samme som nævnt under Nørre
Vosborg.

Afskrift af Hoveriforeninger maatte naturligvis være
tilgængelig for Bønderne. Den fra Aabjerg fandtes
endnu i Vedersø i P. Storgaard Pedersens Dage. Han
laante den af Jens Peder Kirkeby og lod den aftrykke
i sin Helhed i Hardsyssels Aarbog 1910.

Landting.

Hoverikommissionen skriver den 5. Juli til Amtmand
Hansen, at den Fredag den 8. Juli kommer til Land-
ting og venter at kunne begynde Forretningen den
9. Kl. 9. Amtmanden skulde behage at komme til
Stede og tage Sæde i Kommissionen.

Ejeren af Landting Kammerraad Hansen faar Besked
om at indkalde Bønderne til Mødet.

Kommissionen ankom imidlertid allerede den 7. om

Den nuværende Hovedbygning paa Lergrav.

Aftenen, og 8. Juli begyndte den Arbejdet, lod sig foredrage Kaptajn Selmers Undersøgelse af Godset.

Den 9. Juli ankom paa Godsejerens Vegne dennes Stifson, Hr. Lillelund, Sognepræst til Brøndum og Hvidbjerg Menigheder, tillige med samtlige til Landting og Ladegaarden Nygaard hoveripligtige Bønder.

Kommissionen foreslog Hoveriets Afløsning, men derom vilde Godsejerens Befuldmægtigede aldeles ikke forhandle.

Men den 10. Juli kom en Forening i Stand, som Dagen efter indførtes i Kommissionens Protokol.

— Vi skal dog ikke følge Kommissionen paa alle dens Veje, men blot endnu gaa udførlig ind paa dens Arbejde paa Lergrav og Lønborggaard.

Lergrav, Avlum Sogn.

Den 17. Juli sluttede den sin Forretning paa Rydshave og — saa faar den selv Ordet:

»Den 18. Juli 1796 indtraf Kommissionen paa Ler-

grav Hovedgaard under Ringkøbing Amt og lod sig straks af Hr. Kaptajn og Landinspektør Selmer foredrage den af ham forhen over dette Godses Tilstand foretagne Undersøgelse over Hoveriet til samme forfattet Beregning.

Tillige blev forelagt af Hr. Løjtnant og Landmaaler Knoph over Hovedgaardens Agre og Enge efter Kommissionens Foranstaltning optagne Kort og vedføjede Tabel.

Det lyder som daarlig oversat Tysk, og jeg omskriver den kongelige Kommissions Tekst til Nutidsdansk:

Derefter blev Godsejeren Proprietær *Lundsgaard* og samtlige 30 hoveripligtige Bønder indkaldt for Kommissionen, som foreslog Hoveriet afløst med en aarlig Pengeafgift. Men derom vilde Godsejeren aldeles ikke høre Tale, omend Bønderne forsikrede, at de vilde betale efter yderste Evne for Befrielsen. Hr. *Lundsgaard* kunde dog tænke sig at fritage Bønderne for Tærskning imod, at de 30 Hovbønder aarligt betalte ialt 80 Rdl., men dette syntes Bønderne var for meget, og de brød sig slet ikke saa meget om Fritagelsen, da de skulde holde de samme Tjenestefolk til det øvrige Hoveri.

Landinspektør Selmers Undersøgelse af Godsets Hoveri og Forslag til mindelig Forlig blev derpaa drøftet. Som andre Steder var Hovbønderne her inddelt i Hold eller Lodder.

Efter Hr. *Lundsgaards* omhyggeligt udarbejdede Forslag til Forlig af 1793 nævnes her de otte Lodder, En Del Avlumboere kan sikkert finde nogle Tipoldeforældre deriblandt:

1) *Tved Lod*: Peder Christensen, Brix Sørensen, Niels Sørensen.

2) *Liørring Lod*: Jens Jeppesen, Kjærgaard, Morten Jensen, Soelgaard, Laust Andersen, Liørring, og Asbækhede (fæsteledig).

3) *Jersild Lod*: Lave Hansen, Christen Andersen, Hans Sørensen, Lave Christensen, alle af Jersildby.

4) *Kilde Lod*: N. Madsen, Trolstrup, Kilde (fæsteledig), Jens Pedersens Enke, Langbo, Søren Sørensen, Lundgaard.

5) *Lundby Lod*: Morten Jensen, Hans Sørensen, Peder Jensen, Jens Jønsen, alle af Lundby.

6) *Boels Lod*: Mikkel Jensen, Gabs, Peder Jacobsen, Speigebjerg, Laurits Christensen, Dahlgaard, Niels Sørensen, Woergaard, og Hans Nielsen, Skierk.

7) *Varhede Lod*: Peder Jacobsen, Varhede, en Gd. (fæsteledig), Anders Svenningsen, Varhede, og Lars Christensen, Staubæk.

8) *Udkommen Lod*: Morten Pedersen, Nygaard, Jep Pedersen, Skierk (Lergrav Hovedgaard forretter til denne Lod Halvdelen).

Paa Lergrav som andre Steder var en stor Del af Hoveriet en Slags Akkordarbejde. Jeg citerer den kgl. Kommission:

»De 16 Indtægter, hvorudi Agerlandet er delt, udgør egentlig 42 Jordafdelinger, hvoraf 2 eller 3 tilsammen udgør Tægten, og da disse er beliggende i forskellig Afstand fra hinanden, saa har Bønderne i de 7 drivende (i Drift værende) Indtægter Jord at dyrke 18—20 forskellige Steder. I disse 18—20 Jordstykker, som hører til Tægterne, anvises hver Lod sit Maal, som Lodden eller Roden driver i Flæng.

Komm. kunde ikke andet end finde denne Dyrkningsmaade højst besværlig, og Bønderne selv ønskede, at den maatte blive forandret til ordentlige Hovmaal for hver Mand.

Komm. fik at vide, at ogsaa Engen var delt i 16 Parter, hvoraf hver Lod havde sin Part, der dog skiftede, fordi nogle Enge var vanskeligere at bjærge end andre.

Hr. Lundsgaard hævdede, at der i Engene var Grøfter, som Bønderne skulde rense. Bønderne mindedes ikke at have rensset Grøfter. Saa maatte Løjtnant Knoph derned og se efter. Jo, vist var der Spor af en gammel Grøft, men den saa ikke meget ud til at være rensset aarlig. Bønderne havde mest Lyst til at paastaa, at de overhovedet aldrig havde gjort Hoveri paa Lergrav. De havde bjærget Ildebrand, det nægtede de ikke, det kunde sættes til $\frac{1}{4}$ Spanddag og 1 Gangdag af hver Mand. Men de nægtede at have kørt Jord til Foldene og til Dækning af Møddingstedet forud for 1790, men ikkun at have ført et Underlag af Jord deri efter sammes Udførelse, og dertil antoges 8 Vogne og 8 Gangbud een Gang om Aaret at være tilstrækkelig.

For Kørsel til Ringkøbing kunde Komm. straks love Bønderne Befrielse, da samme ikke kunde anses for Godsets rette Købstad; det var Holstebro. Og Bønderne paastod derhos ikke at have gjort mere end 4 Kornrejser aarlig til Struer eller Holstebro.

Saa langt naaede Kommissionen den første Dag, og Parterne blev demitterede.

De foreløbige Oplysninger om Godsets Tilstand, som Kaptajn Selmer havde meddelt Kommissionen, viste, at denne ikkun var maadelig, og at der i Særdeleshed var betydelige Restancer. Alle Omstændigheder krævede en nøjere Undersøgelse for det Tilfælde, at Kendelse skulde afsiges, Parterne havde nemlig hidtil ikke kunnet enes om en Reces til Forlig. Saa blev da Løjtnant Knoph beordret til den følgende Dag

at opmaale en Mands Jorder i Lundby og »Schierch«, og Kommissioner. vilde selv foretage lokal Undersøgelse paa Bøndergodset for at faa noget paalideligt at vide om Bøndernes Tilstand og Forfatning.

Som sagt saa gjort. Den 19. Juli delte Kommissionen sig til Bøndergodsets Undersøgelse. De Herrer Landinspektører Arentz og Selmer forfattede en For-tegnelse, som tillige med Løjtnant og Landmaaler Knophs Opmaalinger og Beregninger over to Bøndersteder blev lagt til Protokollen.

Dernæst forsamlede Kommissionen sig igen paa Hovedgaarden og udarbejdede et Forslag til Forlig mellem Godsejeren og de hoverigørende Bønder.

Kommissionen havde erfaret, at en Del af de fattigste Bønder havde betydelig Restance hos Godssejeren, at denne havde anlagt Proces imod dem, og at de følgelig ingen Sikkerhed havde for, at de kunde forblive i deres Fæstegaarde, et daarligt Udgangspunkt for Forhandling om Forlig. Som Grundvold for Forlig foreslog Kommissionen da, at Godsejeren skulde ophæve den for Retten svævende Proces, eftergive Bønderne den halve Restance og sætte Terminer for den øvrige Gælds Afbetaling.

Dernæst skulde Hr. Lundsgaard forpligte sig til at forsyne de øde eller fæsteledige Gaarde med behørig Fæstere efter Love og Anordninger og indtil den Tid holde nøjagtig Omgang i alt det Hoveri, som var paa-lignet disse Steder.

Endelig vilde Kommissionen foreslaa 1) Frihed for Tærskning mod en aarlig Afgift af 6 Rdl. pr. Rode, 2) at i Agerlandet den saakaldte *Dyrehaug* og Lodden vesten for Gaarden maatte udgaa af Dyrkningen ved Hoveri og ligesaa den saakaldte *Storaas Eng* med den der beliggende *Tornhave* samt 3) at de særskilte

Lodder maatte samles saaledes, at hver Mand blev fri for at pløje og høste paa mere end 2 Steder for hver drivende Lodtægt, nemlig i Ind- og Udmarken.

Saaledes sluttedes Forretningen den 19. Juli. Den 20. Juli kom saa Forliget i Stand, omtrent som Kommissionen foreslog. Godsejeren skulde afblæse Processen og eftergive 10 Bønder deres halve Restance.

Plitsarbejdet, der nøje specificeredes, skulde kunne besørges med 5 Spanddage og 10 Gangdage af hver Mand paa Godset.

Hovedgaardens Agerland, der af Løjtnant Knoph var opmaalt til 231 Tdr. Land skulde inddeles i 16 Tægter, hver af dem i 8 lige store Rodemaal, disse igen mellem Rodens Medlemmer ved en kongelig aut. Landmaaler, efterhaanden som disse indtoges til Drift. Af de 16 Indtægter skulde 7 drives aarlig og 9 hvile til Græsning.

Af Engene skulde 160 Tdr. Land deles med 20 Tdr. Land til hver Rode.

Men skønt Akkordarbejdet saaledes i væsentlig Grad bibeholdes, hedder det dog under

Almindelige Bestemmelser.

Ugentlig maa i det højeste af de hoverigørende Bønder fordres i Pløjetiden 2 Plovdage eller 2 Harvedage, i Hø- og Kornhøsten 1 Spanddag og 4 Gangdage, i Møgagningstiden 2 Spanddage og 2 Gangdage og i den øvrige Aarets Tid 1 Spanddag og 1 Gangdag, efter rigtig Omgang, hvor Ejeren altid tager Del for de øde Gaarde, som han selv driver.

Mangel paa Tjenestefolk eller Heste anses ikke for lovligt Forfald.

Naar een Dag af Ugen er brugt til Hoveri, skal Bonden være fri den næste Dag, og maa Bonden ingen

Sinde i en Uge affordres mere Hoveri, end der her ovenfor er bestemt.

Overenskomsten blev senere Genstand for Fortolkning saavel fra Bøndernes som Godsejernes Side, og Kommissionen skal stille deres Trætte.

Hr. Lundsgaard maa ikke paalægge Bønderne mere Hegnsarbejde, end hvad der er nævnt i Overenskomsten: 632 Favne Jorddige, fordelt med 79 Favne til hver Rode.

Der er ingen Tvivl om, at Bønderne kunde staa sig ved Forliget. Det Indtryk bestyrkes ved at sammenligne det med Godsejerens eget smukt udformede Forslag til Forening, dateret Lergrav den 29. Januar 1793.

Dette Forslag begynder saaledes:

Da Hoveriet her til Hovedgaarden fra gammel Tid har været forrettet dels lodvis og dels efter Omgang af samtlige Godsets Hovbønder, 30 Stykker i Tallet. . .

Saa følger Planen: Side 2 Skemaet over de 8 Lodder, Side 3 Skema over 16 Marker = Aarstægter, Side 4 Engene, Side 5 Hegnet omkring Sønder Agres nordre Ende, Dyrehaugen, Kaalhaugen og Svinlukken; der omtales de Grøfter i Engene, som Bønderne blev fri for at rydde, da Landmaaleren ikke ret kunde se dem. Side 6 er et Skema over de Læs Tørv og Lyng, hver Rode skal bjærge, ialt 344 Læs Tørv og 56 Læs Lyng. Overenskomsten har til Sammenligning 8 Læs Fladtørv og 1 Læs Lyng pr. Mand, altsaa betydeligt mindre. Tærskningen omtales Side 7. Saavel det indavlede Korn som Tiendekornet skal de 30 Stykker Hovbønder tærske; de deler simpelthen Gulvene i Laden i 8 lige store Parter.

Foruden dette Arbejde, den egentlige Drift, skal de 7 Roder (Boels-Roden er fri) udføre alt Plitsarbejde; det specificeres og sammentælles til 518 Spandage og

679 Gangdage eller til hver Bonde 20 Spanddage og 27 Gangdage.

Grunden til at Hr. Lundsgaard ikke kunde fastsætte »Hoveriets Forrettelse til de befalede Ugedage, er denne, at Lodsarbejdets hastige eller senere Fuldførelse meget beror paa indfaldende ond eller god Vejrlig, og at de bestemte Spand- og Gangdage til det uvisse Arbejde et Aar kunde gaa og et andet ikke« osv.

Hr. Lundsgaard haabede, Amtmand Hansen vilde hjælpe ham Forslaget i Havn. Saa let gik det ikke.

Det meddelte, forekommer det mig, giver os et godt Indtryk af Kommissionens omhyggelige og samvittighedsfulde Arbejde. Vi ser, hvorledes den forhandler med de interesserede Parter og raadfører sig med gamle Dokumenter og frem for alt med de faktiske Kendsgerninger paa Stedet. Inden vi forlader Lergrav, skal vi endnu se lidt paa det Billede af Bøndernes Kaar, som Kommissionen forefandt. Det tegnes os dels gennem Oplysningen om Bøndernes Restance og ganske særlig gennem Landinspektør Arentz Beskrivelse af de Landbrug, han undersøgte den 19. Juli 1796. Den følger her.

Beskrivelse

over en Del af Lergrav hoverigørende Bønders økonomiske Forfatning efter den af mig foretagne Undersøgelse.

Jersild By.

1) Laurs Christensens nærværende Besætning og Udsæd er følgende, nemlig 5 Køer og en Kalv. Fæhuset er ellers indrettet til 8 Høveder, 30 Faar, 2 Arbejdsheste og 1 Plag. Udsæden er almindelig 6 Tdr. Rug, 10 Skp. Byg og Boghvede og 3 Tdr. Havre, og til Gaarden avles almindelig 10 smaa Bondelæs af Kærhø.

2) Hans Sørensen. 4 Køer, 2 Ungkvæg, 3 Heste, 20 gamle Faar foruden Lam. Udsæden 6 Tdr. Rug, 1 Td. Byg og Boghvede, 3 Tdr. Havre og avles 10 smaa Bondelæs Hø.

3) Laue Hansen. Har Plads til 8 Fæhøveder, men har for nærværende kun 4 Køer, 1 Kvie, 1 Kalv, 3 Heste og 20 gamle Faar. Udsæden lige som Hans Sørensens.

4) Christen Andersen. Besætning 4 Køer, 2 Kvier, 1 Kalv, 2 Heste og et gammelt Helmis og 20 gamle Faar. Udsæden som Nr. 2.

Denne By angives for at være den bedste paa Lergrav Gods. Bygningerne er efter Synets Skøn temmelig gode og vel vedligeholdte, og den huslige Forfatning synes efter denne Egn's Beskaffenhed ikke at være ringe. Agerjordens Bonitet kan for en Del takseres til 8, 6, 4 og 3, naar bedste Jord ansættes til 24. Jorden drives i 7 Aar og hviler 6 Aar, hvilket viste, at Agerjordens Areal tillige er ringe. Laue Hansen er den ringeste af disse Mænd, som staar til Restance.

Longboegaard,

et Enligsted. Den nuværende Fæster Peder Pedersen, som har haft Gaarden i 5 Aar, foregiver, at de 3 forrige Fæstere er gaaet fra Gaarden formedelst Armod. Besætningen er for nærværende 4 Køer, 6 Ungkvæg, 20 Faar, 12 Lam, 2 Heste. Udsæden 4 à 5 Tdr. Rug, 1½ Td. Byg og ligeledes Boghvede samt 5 Tdr. Havre. 10 Bondelæs Hø. Bygningerne gode og vel vedligeholdte. Bonitet 4 og 3.

Store Kield,

et enligt Sted. Fæsteren Søren Jensen er for et Aar siden gaaet fra Gaarden formedelst Armod, og siden

den Tid er Gaarden drevet for Ejerens Regning. Høsbondens Avlskarl angav Udsæden at være 6 Tdr. Rug, 1 Td. Byg, 1 Td. Boghvede. Havre har hidindtil ikke været saaet ved Gaarden. Kan avles 20 smaa Bondelæs Hø.

Besætningen er for nærværende 2 Køer, 2 Stude og 2 Heste. Forrige Aar er ved Gaarden avlet 28 Tdr. Rug. Jordens Bonitet er meget skarp, til Takst 4 og 3.

Speigberg.

Jens Christensen staar for 2 Td., 1 Skp. Gaardens Bygninger er maadelige, Laden norden i Gaarden 12 Fag à 2 Alen, er 24 Alen lang og 8 Alen bred. Fæsthuset vesten i Gaarden bestaar af 12 Fag, er 24 Alen lang og 5 $\frac{1}{2}$ Alen bred. Vaaningshuset 11 Fag, er 22 Alen lang og 6 $\frac{1}{2}$ Alen bred. 3 Fag er denne Sommer af ny tilbygget.

Besætningen: 4 Køer, 1 Tyr, 1 Stud til at pløje med, 28 Faar. Udsæd: 3 Tdr. Rug, 5 Skpr. Byg, 2 Td. Havre og 6 Skpr. Boghvede. Agerjordens Bonitet 4 og 3.

Gabs,

et enligt Sted, staar for Hartkorn 1 Td. 7 Skpr. Fæsteren Mikkel Jensen staar 20 Rdl. til Restance. Gaardens Indbo er ringe. Stuehuset i beboelig Stand. Laden er afbrændt og Stalden opført af Jordtørv, er 24 Alen lang, 7 Alen bred og 2 Alen høj. Besætning 2 Køer, 1 Tyr, 1 Kvie, 16 Faar, 11 Lam og 3 Heste. Udsæd 2 à 3 Tdr. Rug, 6 à 8 Skpr. Byg og Boghvede og 4 Tdr. Havre. Jordens Bonitet 6, 4 og 3. Den drives 7 Aar og hviler 7.

Troulstrup.

Niels Madsen har for nærværende Besætning: 4 Køer, 1 Kvie, 2 Ungkvæg, 2 Kalve, 26 Faar, 13 Lam

og 3 Heste. Udsæd 6 à 7 Td. Rug, $1\frac{1}{2}$ Td. Byg, $1\frac{1}{2}$ Td. Boghvede og 3 Tdr. Havre.

Gaardens Bygninger vel vedligeholdte og Indboet efter Synets Skøn temmelig god. Denne Mand staar 40 Rdl. til Restance. Bonitet 8, 6, 4 og 3.

Asbækhede,

en øde Gaard, som Hosbonden af Mangel paa Fæstere selv driver. Besætningen er 2 Køer og 4 Ungkvæg, men Hosbondens Avlskarl, som driver Gaarden, angav, at der ved Stedet kan holdes 8 Høveder, 2 Heste, 30 Faar og saas aarlig 4 Tdr. Rug, 10 Skpr. Byg og Boghvede og 5 Tdr. Havre. Forrige Aar er til Gaarden avlet 25 Tdr. Rug. Gaardens Bygninger er maadelige.

Ljørring.

1) Laus Andersen, staar for 5 Tdr. 4 Skpr. og har Besætning 5 Køer, 1 Kvie, 2 Kalve, 25 Faar med Lam samt 3 Heste. Udsæd 5 à $5\frac{1}{2}$ Td. Rug, af Byg og Boghvede $1\frac{1}{2}$ Td. af hver Slags og 2 Tdr. Havre. Gaardens Bygninger er vel vedligeholdte, men her er 60 Rdl. Restance.

2) Morten Jensen. Staar for 9 Tdr. Hartkorn og har Besætning 7 Køer, 2 Stude, 2 Ungkvæg, 1 Kalv, 2 Heste og 2 Plage. Udsæd 8 à 9 Tdr. Rug, 13 à 14 Skpr. Byg, do. Boghvede og 1—3 Tdr. Havre, og der kan avles 24 Læs Hø. — Laden er 20 Fag, Stalden 18 og Vaaningshuset 12 Fag à 2 Alen. I denne Gaard er desuden en Inderste-Bolig. Til Besætningen hører endnu 24 Faar, 14 Lam, 1 So og 1 Gris. Gaardens Bygninger vel vedligeholdte. Indboet efter denne Egns Skik god. Ved denne Gaard er der ingen Restance.

Kiergaard.

Jep Jensen staar for 5 Tdr. 1 Skp. Hartkorn og har for nærværende 5 Køer, 1 Stud, 2 Kalve, 28 Faar, 20 Lam og 3 Heste. Udsæd 7 Tdr. Rug, 1½ Td. af Byg og Boghvede samt 2 Tdr. Havre. Kan avles 14 à 15 smaa Læs Hø, som formedelst den vanskelige Hjemkørsel kun kan regnes for halve Læs. Jorden drives ved denne Gaard 7 Aar og hviler i 14 Aar. Gaardens Bygninger, hvis Udhuse er 38 Fag og Stuehuset 20 Fag à 2 Alen, er vel vedligeholdt og Indboet efter denne Egns Skik god.

Tved By

bestaar af 3 Gaarde, som udreder en hel Lod eller Rode i Hoveri. Besætningen i denne By er 6 à 7 Køer, 2 à 3 Ungkvæg og Kalve, 20—30 Faar og 3 Heste. Udsæden er almindelig 3 à 4 Tdr. Rug, 1½ à 2 Tdr. Byg og 10 à 12 Tdr. Havre. Høavlingen er ca. 20 smaa Bondelæs. Bygningerne er vel vedligeholdte og den huslige Forfatning af det gode at bedømme efter denne Egns og sæideles dette Gods' almindelige Forfatning. Jordernes Bonitet er tjenligere til Havre og Byg end som Rug.

I det hele er Agerjordens Areal meget ringe pr. Td. Hartkorn ved alle foranførte Gaarde og Byer paa dette Gods. Derimod er overalt meget Hede og Kjær, som ligger til ringe Nytte for Besidderne, men som er tjenlig til Dyrkning, kun at Bøndernes Kræfter ikke formaar at drive disse Hedejorder ved at forrette deres nuværende Hoveri og smaa Besætninger af Arbejdsbæster. Hoverifrihed og Ejendom paa deres Gaarde vilde derfor være det eneste Middel til at afhjælpe dette ringe Gods og frembringe en tredobbelt Produktion af denne for nærværende øde Hedeegn, som

saa meget lettere kunde udføres, da der overalt findes god Mergel til det første Opbrud af Hedejorden.

G. Arentz«.

Det givne Billede af Fæstebøndernes Kaar kan ikke tages som Norm for hele Amtet. Nabosognets Bønder i Vinding havde alle merglet, og de holdt dobbelt saa stor Besætning, ca. 2 Køer pr. Td. Hartkorn. Avlumbøndernes Restance — den størst nævnte var paa 88 Rdl. — var de sikkert ganske ude af Stand til at betale, men nu blev den jo ogsaa nedsat til det halve.

Lønborggaard.

Vi vender os saa til Lønborggaard og lader Bønderne faa Ordet i følgende

»Underdanigste Promemoria.

Vi underskrevne fattige og fortrængte Hoveribønder nødes til i dybeste Underdanighed at tage vores Tilflugt til det højkongelige Rentekammer, der at beklage, hvor ubillig vi af vores Hosbonde Hr. Captain Jermiin til Lønborregaard i Henseende til fordrønde Hoveri behandles. Det overgaar vores Evne at drive vore Gaarde, som vi bør, naar Hoveriet af et saa ulige Forhold skulde paalægges os som en Pligt. Desuden er vore Enge særdeles vanskelig for en Del af os at bjærge, da vi ikke ved os een Dag fri i Bjergningstid, naar Solen skinner, og desuden er os fradrøgen af Ager og Eng ved Udskiftning til Bølssteder, hvoraf en Del er det forundt for Frihedspenge, og vi andre svarer Arbejdet deraf som tilforn. Og desuden har der været en Del Frihedsbønder, som for kort Tid siden har gjort Arbejde til Lønborregaard i Indbjergningstid, hvoraf nogle er børsolgt, og

en Del er befriet derfor, og vi andre svarer Arbejdet. Og desuden er der 2 øde Gaarde nemlig *Kongensgaard*, og *Laustrupgaard*, som vi driver tillige med Lønborregaards Ejendom. Vi ved ikke, om det er vores Pligt eller ikke at drive det. Desuden har han anrettet Hollænderi, som vi bliver besværede med at køre hen i Langægter med Ost, Smør og Flæsk. Desuden bliver vi bebyrdet med at rense Husene, som deres Svin staar i, og tillige med at køre en stor Del Hø af et Hus og i et andet om Vinteren. Og tilligemed har han lagt Hemmed Sogns Korttiende til Lønborregaard som forhen ikke har været og Egvad Sogns og Lønborre Sogns Korntiende, som har været og som vi bliver besværet med at tærsk og Kornet at henføre, som vi ikke ved, om det er vor Pligt at forrette heller ikke. Vi har i nogle Aar ventet paa en Bestemmelse efter kngl. Anordning, men endnu ikke er bleven, undtagen i Aaret 1793, da vi blev sammenkaldt til Lønborregaard af vores Hosbonde og i Amtmand Hansen og 2de Land-Commissæres Nærværelse; da blev for os oplæst en Forretning angaaende om Hoveriets Bestemmelse; men da vi ikke kunde fatte nogen Grund deraf paa anden Maade end Hoveriet for os ikke kunde blive til nogen Forlindring, hvoraf ingen af os i den hele Sogn vilde underskrive samme undtagen 4 Mænd, nemlig *Styg*: Peder Jacobsen og Hans Mortensen, *Fierbech*: Axel Pedersen og *Møgelgaard*: Peder Christensen. Vi beder underdanigst, at vi maa nyde vor Ret efter kngl. Anordning eftersom vi selv er ugrundede derom. Da vi nu ved Udskiftning er udflyttet nogle af hver By til de uderste Sider paa Byens Marker, og haver de fleste længere Vej til deres Hovarbejde, hvoraf en Del har lidt stor Mangel paa Vand, og da vi blev udflyttet, blev vi lovet

af vores Hosbonde, at samme ikke skulde koste os noget til Udflytning, men det har kostet os mere end vore Evner tilstrækker.

Høje og naadige Herrer, foranførte vores underdanigste Andragende, der baade er sandfærdig og beviselig, sender vi derfor underdanigst, at vi i Henseende til paaklagelig Forurettelse maa nyde Beskærmelse under de høje Herrers naadige Resolution.

Vostrup, Lønborre og Böel i Lønborre Sogn, Lundenæs Amt, den 19. Januar 1796.

Tilstaas af Niels Laugesen og Søren Jensen i Vostrup og øvrige Bymænd og Christen Christensen, Christen Madsen og øvrige Bymænd af Lønborre. Jens Madsen og Mads Nielsen og øvrige Bymænd af Böel.

Nogen begavet Pennefører har Bønderne ikke haft, men selv om det slaar Sludder med Stilen, er Meningen jo klar nok. Aand og Tone minder om en moderne Klage over et Socialudvalg. Blandt de Forurettelser, de nævner, er Mangel paa Vand! De er vel flyttet et Stykke væk fra Mosekonens Bryggers.

Rentekammeret lod Klagen gaa til Hoverikkommissionen, som den 1. August 1796 var paa Lønborggaard. Og der faar vi Sagen at se fra en anden Side, idet Ejeren Kaptajn Niels Jermiin til Engelsholm, ved sit Ægteskab med Christence tillige Ejer af Lønborggaard, fremlægger følgende

»*Underdanige Erklæring.*

Næppe tror jeg, noget Hoveri i det hele Land er saa ubetydeligt som her ved Gaarden, da Marken indeholder ikke uden ca. 200 Tdr. Agerland samt lige saa mange Engdages Slæt, og til samme at drive er

65 halve Plove ¹⁾). Med dobbelt Forundring læste jeg derfor den mig tilstillede Klage af 19. Januar sidst fra nogle af mine Hoveribønder i Lønborg Sogn.

Jeg har saa vidt det staar til mig stræbt at lette Bøndernes Hoveri og befordre deres Velstand og til dette FormaaIs Opnaelse med betydelig Bekostning ladet Lønborre Sogn som ca. bestaar af 403 Tdr. Hartkorn (det rigtige Tal 348), udskifte af Fællesskaabet i den respektive Landvæsens-Commissions Overværelse uden derfor at søge den mindste Godtgørelse hos mine Bønder af det, Anordningen i saa Fald tillader, hvorved ikke alene Hovedgaardens Ejendomme, som forhen laa paa nogle og 30 Steder og var blandet blandt Bøndernes ifæstehavende Jorder, nu er blevet samlede, men endog hver Hovbonde paa tvende nær har faaet sin Agerjord paa eet Sted og Englodden ligeledes saa bekvem som muligt, hvilket har udfordret, at jeg har maattet lade udflytte 43 Steder i bemeldte Lønborre Sogn. Ingen skal kunne nægte, at Hoveriet saavel som Bøndernes ifæstehavende Ejendoms Bedrift derved er blevet meget lettet.

Før Udskiftningen her i Sognet havde Boelsmændene en Del Jorder i Brug uden Hartkorn. Samme er ved Udskiftningen tillagt forholdsmæssig Hartkorn, hvilket er fradraget Gaardmændene, uden at de derved har mistet synderlig Ejendomme. Denne Forandring i Hartkorn er endog en ikke ubetydelig Fordel for Gaardmændene, hvis Landgilde derefter er bleven nedsatte, som af min til Landvæsenskommissionen indkomne Jordebog tydelig ses.

Det er ganske rigtigt, at herfra er solgt Frihedsbøn-

¹⁾ Hovbøndernes Antal til Lønborggaard og Skrumsager opgives 1770 til 58. Til en halv Plovs Hoveri svarer en stor Bøndegaard.

der, i alt tvende ¹⁾), og een af visse Aarsager frigivet. Disse forrettede hver een Dags Arbejde i Høslætten; altsaa er det kun 4 Dages Arbejde, Høvbønderne derved har tabt. Dette ubetydelige anmelder de i deres Klage, men derimod forties, at ved Udskiftningen er tilgaaet en halv Plov. Det som drives under Hovedgaarden er alt sammnen fri Hovedgaards Takst. Iblandt samme findes nogle Jorder, som kaldes *Kongensgaard* og *Laustrup Mark*, der i 140 Aar efter en speciel kngl. Befaling af 18. September 1756 er dreven under Gaarden.

Fødevarernes Bortførelse af den her ved Gaarden anlagte Mejeri kan ingenlunde bebyrde mine Bønder, da ingen af dem i disse Aaringer har gjort flere Rejser end forhen, nemlig een af hver halv Gaard til Ringkøbing eller Varde, og da de over bemeldte Fødevarers Bortførelse besværer dem, skal de for Eftertiden derfor blive befriet.

En Del af Hemmeth Sogns Korntiende har bestandig været oppebaaret hertil, og det øvrige deraf har jeg for en Del Aar siden ladet oppebære, men uagtet Bønderne forhen aldrig har ytret mindste Misfornøjelse herover, har jeg dog for at udrydde ganske Mistanke hos dem om Paabydelse af Hovarbejde, som ikke forhen er forrettet, antaget en Karl, der bestandig om Vinteren tærsker og kaster Korn, hvis Arbejde langt overgaar det ubetydelige, der kunde blive at forrette ved det, der forhen ej af bemeldte Hemmeth Sogns Korntiende er oppebaaren.

At jeg dels af nye og dels med betydelige Reparationer har opført de udflyttede Steder, dette taler for sig selv. De respektive Landvæsens-Kommissærer her i Amtet, der aarlig har efterset samme, har med deres Attester sandfærdiggjort dette med mig.

¹⁾ De har købt sig fri for Hoveri.

I Stedet for at sætte det overflødige Hø i Hesser, lægges samme i en Lade tæt ved Gaarden, hvorfra der undertiden køres nogle Læs paa Hjaldene, dog mange Aar ikke et eneste Læs, sligt kalder Bønderne at køre en stor Del Hø af et Hus og i et andet.

Bøndernes Klage remitteres underdanig herved.

Lønborregaard, den 1. August 1796.

N. v. Jermiin.

Det ser ud til, at Jermiins Samvittighed er i god Orden.

Som sædvanlig havde Hoverikommissionen i Forvejen sendt en Landinspektør for at undersøge Godsets Tilstand og kikke i den Hoveriefterretning, som Godsejeren skulde have udarbejdet, og som skulde danne Grundlag for en Overenskomst.

Landinspektøren fandt ingen Efterretning, men derimod saavel Hovedgaard som Bøndergods udskiftet og til Dels udflyttet. Dette var sket 1792—93, en mægtig Reform, gennemført af Herremanden, men Hoverikommissionen uvedkommende. Den maatte i høflige Vendinger bede Kaptajn Jermiin om Hoveriefterretningen.

Han havde ingen og mente iøvrigt, at om han havde haft den, vilde den nu efter Udskiftningen kun være til ringe Nytte.

Og Hoverikommissionen, der snart var færdig med sit Arbejde i Lundenæs og Bøvling Amter, fremmede ikke Sagen, men forlagde sit Operationsfelt til Vendsyssel. Den 11. September 1796 modtog den i Aalborg et Brev fra Rentekammeret, hvori siges, at Jermiin ikke kan fritages for at affatte en Hoveriefterretning.

Kommissionen rykker Hr. Jermiin for samme, men

modtager saa den 12. Oktober 1796 fra Dronninglund følgende:

»Ærbødigste Pro Memoria!

I flg. Kommissionen mig medbeærede Skrivelse under 15. f. M., skal jeg hermed give mig den Frihed ærbødigst at melde: Det Lønborregaards Godsdes samtlige Hoveri-Bønder er enige med mig om Arvefæste, 3 Bønder alene undtagen, men hvilke sidste har indgaaet at forrette bestemt Hoveri efter mit Forslag. — Dette er altsammen i Hr. Etatsraad og Amtmand Hansens Overværelse af Bønderne vedgaaet.

Engelsholm, 6. Oktober 1796.

N. v. Jermin.

De Oplysninger om Lønborggaard og Niels von Jermins Forhold til sine Bønder kan betydeligt suppleres med Palle Fløs Artikel i Hards. Aarb. 1921 om »Udskiftningen af Lønborggaard og Gods«. Han meddeler, at Bøndernes Arvefæstebreve gav dem Ret til at sælge og pantsætte samt Frihed for Hoveri og Landgilde mod en aarlig Afgift paa 1 Daler af hver Skp. Hartkorn.

Iflg. den førnævnte Oversigt over Hoveriet fra det Statistiske Bureau var i 1784 70 pCt. af Landets Hartkorn hoveriagtig, 1834 21½ pCt. og 1849 kun 6½ pCt. Men Hoveriet var det sidstnævnte Aar mest udbredt paa Øerne: 8 pCt. mod Jylland: 4,4 pCt. Mindst var Hoveriet i de magre Egne i Ribe og Ringkøbing Amter: kun 2,5 pCt. Kun 220 Bøndergaarde var 1849 helt eller delvis hoveriagtige i 11. Landstingskreds (Ribe og Ringkøbing Amter). Men her var ogsaa kun 4 af Landets 282 Hovedgaarde, og kun 2 af disse drevs ved Hoveri.

Hvad nu selve Ringkøbing Amt angaar, saa var kun 5 Gaarde fuldt hoveripligtige og 71 delvis hoveri-pligtige, ialt 76.

En Kategori af Gaarde kaldes »i det væsentlige hoverifri«. Af saadanne havde Amtet 95. Paa disse har der paahvilet enkelte Levninger af Hoveri.

Af Herregaarde, som endnu 1849 har Hoveri, nævnes i Ringkøbing Amt kun een: Nr. Vosborg. Sandsynligvis har nogle enkelte Bønder været uvillige til at udrede de Vederlag, mod hvilke Godsets øvrige Bønder er blevet hoverifri.

At Hoveriets Likvidering saaledes satte Rekord i Ringkøbing Amt, hænger aabenbart sammen med, at Godserne solgtes, og Bønderne blev Selvejere. Om Godsslagtningen i *Bøvling Amt*, dens Aarsager og Forløb kan man læse i Hardsyssels Aarbog 1918, hvor S. Nygaard har behandlet dette Emne udførligt. Der var 1790 i dette Amt 20 komplette Hovedgaarde. Det tillodes i Tiden 1791–1801 for ikke mindre end sytens Vedkommende, at Godset maatte sælges uden Tab af Gaardens Skattefrihed. Nogle Hovedgaarde skiftede Ejer med utrolig kort Mellemrum. Nogle Godser blev simpelthen købt af Fæstebønderne og udparcelleret af disse (Grubbesholm, Søndervang, Voldbjerg).

– Af vigtige Hoveridata maa endnu nævnes Forordningen af 6. Dec. 1799, der forbød alt ubestemt Hoveri, samt Loven af 4. Juli 1850 om Afløsning af Gaardmands- og Husmandshoveri¹⁾.

Om hundrede Aar er alting glemt. Ja, saa kan man heller ikke vente, at Nutidsmennesker skal kunne huske noget om det en Gang saa forhadte Hoveri. Museumsforstander H. P. Hansen i sine Bøger »De gamle

¹⁾ Jvf. Artur Pedersen: Jorddrot og Bonde.

fortalte« har intet om Hoveri. Jeg har heller ikke kunnet opspore det ringeste Minde om Hoveri. Og hvad der findes hos Evald Tang Kristensen har kun ringe Værdi. Det handler mest om, hvor bravt man snød sit Herskab. Røde Jens udeblev fra Hoveriet paa *Voldbjerg*, fordi han ingen Skjorte havde. Gale Morten udeblev fra *Vosborg* af samme Grund. Og begge Steder maatte saa Fruen rykke ud med Lærred til Skjorter. Bønderne i Skern fæstede helst Piger, der vejede godt og trippede smaat, for at de under Højbjergningen paa *Lundenæs* kunde træde det mest mulige Hø ned i den bløde Eng. *Herningholms* Bønder skulde, naar de havde været i Ringkøbing med Korn, paa Hjemturen age om ad Abildtrup efter Lim. Forvalteren syntes, Læssene var for smaa, men Bønderne klarede den med at sige, at dels var Vognene smaa og dels skulde de igennem Abildtrup Aa, hvor Limen blev skyllet af. Værdifulde Minder om Hoveriet levede i en Hovise fra *Herningsholm* saa sent, at *Tang Kristensen* og *H. P. Hansen* kunde redde dem.

En af Tang Kristensens Historier lever endnu i Folkemindet, den om Pigerne, der om Morgenens gik med Riverne højt til Vejrs og sang: Vi skal paa *Ryssensten* til Gilde! men om Aftenen klynkede, idet de slæbte Riverne efter sig: Den forbandede *Bøvling Hove!*

Saa haardt sled de ikke paa *Lundenæs*, der havde Hovbønder fra *Lønborg*. Naar de var færdige med Højbjergningen, tog Mænd og Karle og Piger hverandre i Hænderne og dansede »Tospring«. Saa blev de trakteret og fik hver en Mark i Drikkepenge.

IVER HEIDE OG REBEKKA HØJBERG

PAA BJERREGAARD

Af Thorv. Lodberg

Krydsbetjent, Gaardejer *Iver Andersen Heide* og Hustru, *Rebekka Højberg* paa Bjerregaard, Holmslands Klit, har været Genstand for Omtale af *Evald Tang Kristensen* i »Øen Holmsland og dens Klit«, i hans »Minder og Oplevelser«, og her i »Hardsysels Aarbog« 1912, og paa Grundlag af disse Optegnelser har *Jørgen Falk Rønne* benyttet *Rebekka Højberg* som Model i Romanen »Den naadige Frue«. I Sommeren 1933 skrev Redaktør *H. P. Kristensen* i Skive, der er født paa Holmsland, en Serie Artikler i »Ringkjøbing Amts Dagblad«: »Holmsland og dets Fortid«, hvori der bl. a. ogsaa gives en Fremstilling af nævnte Ægtepar, der i det væsentlige var bygget paa *Evald Tang Kristensens* Overleveringer. Først nu fik Familien Kendskab til disse Optegnelser, og den protesterede omgaaende, hvorefter der fulgte en lidenskabelig Fejde i Bladet i Tiden mellem den 8. Juli til 23. August 1933.

Paa Familiens Opfordring skrev jeg derefter i 1934 en lille Bog: »*Iver Heide og Rebekka Højberg*«, hvor jeg, paa Grundlag af Arkivundersøgelser samt Meddelelser fra Familien og ældre paalidelige Mennesker, der havde kendt *Rebekka Højberg* personlig, kommer til et Resultat, der i enhver Henseende stiller Ægte-

parret i et andet Lys end det, Evald Tang Kristensen har publiceret. Aaret efter omtaler Overlærer *J. Aldal* Bogen her i Aarbogen under Overskriften: »Et Korrektiv«, og dermed skulde man mene, der for stedse var slaaet en Pæl gennem de fantastiske Historier.

I sidste Aarbog dukker Iver Heide og Hustru imidlertid atter op; denne Gang i Kaptajn S. W. Rasmussens Livserindringer, S. 101—3, hvortil Redaktør *F. K. Erlang* i sine Bemærkninger til Kaptajnens Erindringer hensynsfuldt paa Side 108 henviser til min Bog. Ganske vist er det ikke her de samme Historier, som Evald Tang Kristensen bringer til Torvs. Historien om Brylluppet er endog en hel anden, men Tendensen er den samme, nemlig at gøre Iver Heide til et halvtabeligt Menneske.

Iver Heide har mange Efterkommere boende i Hardsyssel, og det er derfor naturligt, at disse her i Aarbogen gerne ser en mere objektiv Fremstilling af Iver Heide og Hustru. Redaktionen har da ogsaa beredvilligt bøjet sig for Familiens Ønske, men har dog, af Hensyn til andet Stof, maattet nøjes med at stille en begrænset Plads til Raadighed, hvorfor jeg til dem, der ønsker fyldigere Oplysninger, maa henvise til min ovennævnte Bog.

Anders Christensen Heide og Hustru, *Kirsten Iversdatter*, var Husmandsfolk i Nymindehus, der dengang blev regnet til Haurvig paa Holmslands Klit, og de havde 4 Børn, som de alle lod døbe i Nørre Bork Kirke, der var lettere tilgængelig end deres ca. 4 Mil fra Haurvig liggende Sognekirke i Nysogn paa Holmsland. I min ovenanførte Bog har jeg ikke ført Slægten længere tilbage end til Anders Heides Forældre, men senere Undersøgelser har bevist, at det er en gammel Holmboslægt, hvorom jeg gør Rede her

i Aarbogen 1940, S. 127—29. Anders Heides næstældste Søn var:

Iver Andersen Heide, døbt 18. September 1791 i Nørre Bork, † 20. Januar 1845 i Bjerregaard, Nysogn, af Forløftelse med paafølgende Blodstyrtning. Krydsbetjent samt Ejer af Gammel Bjerregaard og Nygaard i Bjerregaard By paa Holmslands Klit. Gift 27. December 1816 i Nysogn med *Petersine Rebekka Kirstine Jeppesdatter Højberg* (der i det efterfølgende vil blive omtalt ved Kaldsnavnet *Rebekka*), født 10. Februar 1800 paa Højberg i Nysogn, † 8. August 1888 som Aftægtsenke paa Gammel Bjerregaard, Holmslands Klit. (Datter af Hus- og Tømmermand *Jeppe Jørgensen Højberg* og *Kirsten Stabye Tafteberg*).

Den 10. Juli 1847 indgik Rebekka i nyt Ægteskab med Enkemanden *Niels Bertelsen* (ikke *Jens Bertelsen*, som Evald Tang Kristensen skriver), der var Gaardmandssøn fra Hemmet Sogn. De boede paa Nygaard i Bjerregaard til 1854, da hendes Søn, *Otto Heide*, overtager denne Gaard, hvorefter de flytter til Gammel Bjerregaard, hvor de begge døde som Aftægtsfolk.

Iver Heide og Hustru boede først som Indsiddere paa Kancelliassessor *H. P. Ammidbølls* Gaard, Bjerregaard, nu kaldet Gammel Bjerregaard, der laa, og endnu ligger som den sydligste Gaard paa Klitten. Senere køber Heide Gaarden til Selveje, men efter den store Stormflod i 1825, hvor Familien var i yderste Livsfare, bygger han Nygaard nordligere i Bjerregaard, hvortil de flytter, medens han bortforpagter Gammel Bjerregaard.

Aaret efter Giftermaalet indsættes Rebekka som Ar-

ving til Hovedgaarden Søgaard paa Holmsland. Hun var Plejedatter af Kancelliassessor *H. P. Ammidsbøll*, der var gift med hendes Moster, *Susanne Elisabeth Tafteberg*, og her paa Søgaard havde Rebekka faaet sin Opdragelse med den Tanke for Øje, at hun med Tiden skulde arve Søgaard. Imidlertid forelskede Rebekka sig i Husmandssønnen, og trods Plejeforældrenes Uvilje herimod indgik hun lige ved 17 Aar gammel Ægteskab med Iver Heide. Derefter bestemmer Plejeforældrene i deres Testamente, at Iver Heide ikke maa faa nogen Del i Arven, der udelukkende blev forbeholdt Rebekka som Særeje. Da Rebekka faar Børn, kommer der dog en Forsoning i Stand mellem Herskabet paa Søgaard og Familien paa Bjerregaard, og af deres øvrige Omgangskreds ser vi, at de kom sammen med Præsten, Degnen samt de større Gaardmandsfamilier paa Holmsland og Klitten.

Iver Heide døde som en efter Sognets Forhold velstaaende Mand, efterladende Familien i betryggende Kaar. Den Mand, som Evald Tang Kristensen betegner som en »Halvtaabe«, ansatte Staten som Krydsbetjent for at holde Øje med de durkdrevne Smuglere. 18 Aar gammel begyndte han sin Løbebane som Rorskarl med en ugentlig »kongelig Løn« paa 1 Rd. Arven efter Forældrene beløb sig til 150 Rd. 1 Mk. 4 Sk., og dog kunde han 1824 købe Gammel Bjerregaard for 1600 Rd., der ved Skiftet efter ham blev vurderet til 4600 Rd., og hans Besætning, Ud- og Indbo vurderedes til 600 Rd. Gælden blev opgjort til 1531 Rd. Efter Fradrag af Gæld og Skifteomkostninger blev der 3590 Rd. til Deling mellem Enken og Børnene. I denne Opgørelse var ikke medregnet Rebekkas Arv, som var hendes Særeje.

Ved Købet af Bjerregaard viste Iver Heide sig som

den fremsynede Mand. Da Rebekka arvede Søgaard, kunde han have solgt Bjerregaard og beholdt Søgaard, men der vilde han kun have siddet som sin Kones Mand, i Kraft af hendes Arv. I Stedet solgte han Søgaard. Han saa allerede dengang de store Muligheder, som netop laa i Bjerregaard, hvis Arealer stadig udvidedes mod Syd ved Gabets Vandring, og han havde Planer for Fremtiden med Hensyn til Udstykningen af Gaardens Jorder, hvoraf hver af Børnene skulde have en Part. Alle hans Børn blev gift og bosatte sig i Bjerregaard. *Han blev Bjerregaard Bys Grundlægger*, idet han, med Undtagelse af ca. 300 Td. Ld., ejede hele Arealet fra Haurvig Skel til Klittens Sydspids, hvorpaa Bjerregaard By opstod. Af Byens nuværende 23 Helaarsbeboelser beboes de 11 endnu af Iver Heides Efterkommere.

Punkt for Punkt kunde Evald Tang Kristensens Publicationer om Iver Heide og Rebekka Højberg gendrives, men Pladsen tillader det ikke, hvorfor jeg skal nøjes med at modbevise to Hovedpunkter, som skulde danne Grundpillerne for den famøse Bryllupskrønikes Rigtighed.

Evald Tang Kristensen fortæller, at Aarsagen til Giftermaalet var, at Rebekka »blev frugtsommelig ved ham«, og nu, skriver han videre, »var der ikke andet at gjøre, da Fruen paa Søgaard fik Meddelelse herom, end at faa dem gift med hinanden«. Undersøgelsen beviser imidlertid, at Vielsen foregik den 27. December 1816, men først den 14. December 1818, altsaa to Aar efter Giftermaalet, fødes deres første Barn. At Plejemoderen pludselig skulde blive saa ivrig efter at faa Rebekka gift, modbevises af Testamentet, hvori det udtrykkeligt hedder, at »hun har givet sig uden vores Villie med Bondekarlen Iver Andersen

Hejde, som efter vores Meening er ringe agt mod os og et upassende Partie for hende, hvem vi havde antaget som vor Datter«. Hermed bortfalder Grundlaget for den Farce, der efter Evald Tang Kristensens Optegnelser skulde være spillet paa Søgaard under Vielsen, hvor Ordene »Faneme« gentagne Gange lægges Iver Heide i Munden. Ogsaa denne Ed gør Historien usandsynlig, da han var dybt religiøst grebet. Han holdt ikke alene hver Morgen Andagt paa Gaarden for Børn og Tjenestefolk, men havde tillige hver Dag sine stille Stunder, hvor han var optaget af Bøn og Læsning.

For at gøre Historien mere troværdig, anføres Lærer *Jens Christian Christiansen* i Hornslet som Hovedkilde, idet Evald Tang Kristensen her tilføjer, sikkert for egen Regning, at Rebekka var »godt kjendt med (ham) fra deres Ungdoms Tid«. Her spiller Fantasien Evald Tang Kristensen et Puds, idet Lærer Christiansen først er født 1821 i Kirkeby paa Holmsland, og da havde Rebekka allerede været gift og bosiddende paa Bjerregaard i fem Aar, godt fire Mil fra Lærerens Fødested, og havde to Børn, der var ældre end Læreren, hvorfor det er saa som saa med dette »Ungdomsbekendtskab«.

De Oplysninger, der gives i Kaptajn *S. W. Rasmussens* Livserindringer i sidste Aarbog, er der forsaavidt ikke særlig Grund til at hæfte sig videre ved. Beskrivelsen af Brylluppet falder ikke sammen med Evald Tang Kristensens, men er endog en hel anden. Fælles for begge er »Faneme« og »Faen annamme mæ«, som Iver Heide, som foran omtalt, ikke kan have benyttet sig af. Forholdet er vel snarere det, at han har været noget af en lun Broder. Hans Monolog over Sirupsdunken har antagelig været et Forsøg

paa en spøgefuld Underholdning, hvor han ganske vist ikke havde regnet med, at Frøkenen kunde tage det alvorligt, saa han derved skulde risikere at drage Beskæmmelse over sig 100 Aar senere.

Historien om Beværtningen med de 6 haardkogte Æg er jo saa munter, som var den taget lige ud af en af Holbergs Komedier. Den udstrakte og velkendte Gæstfrihed paa Bjerregaard, der var Kendetegnet for Rebekkas Husførelse — og dette latterlige Traktement! De to Ting skriger i den Grad mod hinanden, at der maa have ligget noget særskilt bagved.

En »Patentoriginal« kaldes Kaptajnen Iver Heide. Hvad han mener med dette Udtryk er ikke godt at vide, men det er næppe noget rosende. De foreliggende Fakta giver dog afgjort ikke Grundlag for nogen nedsættende Vurdering — man kan roligt sige — tværtimod! Han har øjensynlig været en agtværdig og dygtig Mand, der snarere kunde fortjene i al Beskedenhed at blive fremstillet som et Forbillede end at blive »hængt ud« som en aandelig Undermaaler.

Evald Tang Kristensen var i Juni 1891 Gæst hos Iver Heides Datter og Svigersøn, der nu havde Gammel Bjerregaard, og han skildrer det i sine »Minder og Oplevelser«, III., S. 383—85. Omtalen er rosende, men 21 Aar senere takker han for Venligheden med Omtalen i »Hardsyssels Aarbog«. Formelt tager han ikke selv Ansvar, men refererer kun, hvad han havde »hørt«.

Rygterne svirrer og formerer sig. Jo — »En lille Fjer kan nok blive til fem Høns«. — »Det er ganske vist«.

PROFESSOR J. N. WILSE

Af Chr. Møller Hansen.

I Dr. phil. O. Nielsens Beskrivelse af Skodborgs Vandfuld Herreder træffer vi i Kildeangivelsen ret ofte paa Navnet J. N. Wilse, og i mange andre historiske Skrifter er det samme Tilfældet. I Pontoppidans »Danske Atlas«, der udkom 1760—1770, finder vi Wilse som Medarbejder.

Det vil heraf forstaas, at Talen er om en Personlighed, der i mange Henseender har haft Betydning for sin Samtid.

Skridt for Skridt tilkæmpede han sig en Stilling, der gav ham Anseelse ikke alene i Skandinavien, men ogsaa over betydelige Dele af det europæiske Fastland.

Jacob Nicolaj Wilse er født i Lemvig den 24. Januar 1735, Søn af Conrektor ved Lemvig Latinskole, cand. theol. Peder J. Wilse og Hustru Maren Bjerregaard. Faderen var fra Morsø, Moderen var Datter af Proprietær Niels Bjerregaard og Hustru til Nørre Vinkel i Heldum Sogn. —

Da Lemvig Latinskole nedlagdes 1740 samtidig med andre smaa Latinskoler i Nabokøbstæderne, mistede Peder Wilse sin Conrektorstilling. I ca. 3 Aar virkede han som Degn og Klokker ved Lemvig Sognekirke, indtil han 13. September 1743 blev kaldet til Sognepræst for Søndbjerg-Odby Menigheder paa Thyholm.

De første 8 à 9 Aar af den senere Professors Wilses Barndom tilbragtes i Lemvig, men til hans kæreste

Erindringer fra Drengæarene hørte ogsaa længere Ophold hos Moderens Slægt paa det nærliggende Nørre Vinkel. »Jeg glemmer aldrig, hvor herlig en Periode af min Barndomstid her henrandt under tre kære Mostres Opsyn og en prægtig Bedstemoders Overopsyn. Jeg elskede alle og alle elskede mig«. Bedstefaderen Niels Bjerregaard kom han ikke til at kende, da denne døde allerede 1733.

Drengen viste tidligt Tegn paa godt Nemme og Opvækthed, allerede i 4 Aars Alderen plagede han Folk med Spørgsmaal, som de ikke kunde besvare. Engang var han nær blevet ihjelbidt af Hunde, men slap dog fra denne uhyggelige og farefulde Hændelse uden vansirende Mærker eller anden Mên.

Efter Forældrenes Flytning til Thyholm ændredes Forholdene ogsaa for den lille Jacob Nicolaj. Skoleundervisningen blev nu sværere. Han undervistes som naturligt var af Faderen. Men at den lille Discipel har følt Oprykningen i en højere Klasse overstige Kræfterne, vidner følgende Linier om: »Min Fader havde den Maade at begynde alt, hvad han underviste, meget grundigt, og saaledes begyndte han Latinen med mig. Man véd de Tidens haarde Undervisningsmaade; det kom mig ogsaa saa fortrædeligt for, at jeg derover engang lagde Bøgerne bort og i al Stilhed begav mig paa Vejen til den kære Bedstemoder paa Nørre Vinkel, hos hvem jeg førte det muntre Liv i min første Barndom, uden at betænke Vejens Længde af 4 Mil og Fjorden var imellem. Jeg fejlede Vejen, og efter tvende Forsøg som Desertør fik jeg ej Lyst til det tredje«.

I 11 Aars Alderen begyndte Lærelysten for Alvor at indfinde sig. Latinen mestrede han snart med tilpas Lethed. Af andre Fag blev Geografien med Teg-

ning af smaa udmærkede Landkort det, der stærkest drog ham, ligesaa Botanik og iøvrigt alt, som vedrørte Naturen.

Aarene hengik nu med flittig Læsning under den kyndige Faders Vedledning, og i Sommeren 1752 be- fandt den unge Wilse sig paa Rejse til København med Studenter-Eksamen for Øje. Sit akademiske Bor- gerbrev erhvervede han, som det kunde ventes, uden Vanskelighed.

Efter 2. Eksamen skulde Embedsstudium udvælges. Dette gik for Wilse i Retning af Naturvidenskaberne, og halvt modvilligt gav han sig i Kast med Theologien, som betragtedes for det bedste Brødstudium i hine Dage. Traditionen gjorde vel ogsaa sit, Faderen var Præst, Sønnen skulde helst gaa samme Vej.

I Studenteraarene var W. henvist til at klare sig igennem uden nævneværdig Støtte fra Hjemmet. Dette skete ved, at han gav Privatundervisning. Taksten var 12 Skilling i Timen. En lille Opmuntring var dog, at han i 3 Aar nød Renterne af et Legat, stiftet af den bekendte Professor Longomontanus.

En kort Selvbiografi paa 22 S., som Wilse udgav 1786, indeholder bl. a.: »Mine Forfædre har været af Middel- Stand; men iblandt dem kan jeg regne en Pro- fessor Longomontanus og Dr. Professor Ole Borch som berømte til deres Tid i den lærde Verden«.

Ingen af Universitetets theologiske Lærere kom til at øve nogen større Indflydelse paa W. — Derimod fik Naturforskeren, Professor C. G. Kratzenstein, bli- vende Betydning for hans Udvikling. K. betragtedes i en lang Periode som Københavns Universitets ypper- ste Mand. Foruden over Fysik gjaldt dennes Fore- læsninger, Kemi, Botanik. Han grundlagde naturvi- denskabelige Samlinger, foretog astronomiske og me-

teorologiske Observationer. Tillige var det ham, som i 1769 indførte offentlig medicinsk Embeds-Eksamen.

Wilse beundrede denne ligesaa udmærkede som højtbegavede Universitetslærer, hvis Forelæsninger han i 2 Aar overværede gratis og omtaler ham med en Pietetsfølelse, der viser Disciplens Taknemlighed mod Mesteren. Det Venskab, som her opstod mellem to Ligesindede, udvikledes og bevaredes trofast Livet igennem.

Af de almindelige Hovedsprog dyrkede W. specielt Tysk og Fransk og drev det vidt i begge. Han fik i Juli Maaned 1756 sin theologiske Embeds-Eksamen. Gennem et flittigt og udholdende Arbejde havde han i de 4 Studieaar tilegnet sig den Lærdom, der skulde aabne Adgang til en fremtidig Livsstilling.

Under dette Afsnit bør nævnes, at Wilse holdt sin første Prædiken 1754, formentlig i en Ferie hos Fæderen i Søndbjerg. Han var da kun 19 Aar gammel. Teksten var Rom. 8,1: »Saa er der da nu ingen For dømmelse for dem, som er i Kristus Jesus«.

Huslærerpladser hos Standspersoner.

Efter forgæves Forsøg paa at faa Ansættelse som Sekretær hos Professor Basedow, Sorø Akademi, lykkedes det Wilse at blive Huslærer paa Herregaarden Gudumlund ved Aalborg. Om sit Ophold her fortæller han: »Jeg kan ikke tænke paa Gudumlund uden tillige at erindre dens Herskab i de Aar 1756—1757, da jeg var ansat som Hofmester for velbaarne Frue Majorinde Isabelle von Buchwald, f. Bassevitz, hendes Børn, hvoraf Friedrich von Buchwald, da 12 Aar gammel, nu forlængst Kammerherre, Ridder af Dannebrog og Stiftamtmand paa Fyn. Ogsaa hans Frøken Søster, dengang 7 Aar gammel, underviste jeg. Senere

blev hun gift med Greve Rantzau til Asckeberg og Rastorf i Holsten«.

Husholdningen udfordrer paa en saadan Gaard saa megen Vidtløftighed, at man om en stor Herregaard kan sige det samme som om de store Gaarde i Norge: »Et stort Brug er et stort Slug«.

Her var i min Tid en Forpagter, en Foged, en Møller, der som gifte holdt hver sin Husholdning. Disse var i den anden Klasse i Rangordenen, dernæst kom Husholdersken, Kokken, Gartneren og Jægeren. I fjerde Klasse kom Tjeneren, Fruer og Frøkenpiger; dernæst Betjentene. Under alle disse ansattes Røgter og andre Folk i Ladegaarden ... Alle udgjorde en Folkemængde af henved 60 Sjæle.

Der holdtes 50 Heste. Man fodrede omtrent 200 Staldstude, hvoraf Parret ofte solgtes for 50 Rdl. Her var et lidet Hollænderi (Mejeri). Gulvet i Mælkestuen var fordybet $1\frac{1}{2}$ Alen i Jorden og belagt med Mursten til at skaffe desmere Kølighed om Sommeren. Denne Egns Oste laves af halv Komælk og halv Faaremælk og søges meget, de sælges for 5 à 6 Skilling Pundet«.

Wilse har mange lyse og gode Minder fra de $1\frac{1}{2}$ Aar, han tilbragte hos det adelige Herskab paa Gudmund. Gerne var han forblevet der længere; men han følte Forpligtelse til at læse med sin yngre Broder Niels og forberede ham til Artium.

Paa Grund heraf modtog han en Huslærerstilling hos mag. Sognepræst Benzon Hvidbjerg Thyholm, Nabosogn til Søndbjerg.

»Jeg indprentede«, skriver W. »min Broder en saadan Lyst til Studering, at han inden næste Aars Udgang blev Student og et halvt Aar efter tog 2den Eksamen«.

Niels Bjerregaard Wilse, der blev theologisk Candi-

dat 1763, er født i Lemvig 30. Marts 1740. Han blev Sognepræst paa Jegindø, senere byttede han Embede med Faderen og dennes Efterfølger i Søndbjerg/Odby, gift 1774 med Sara Billeskov, en Datter af Jørgen Billeskov til Vejbjerggaard i Humlum Sogn.

I Aarene 1761—1763 er J. N. Wilse i Frederikshald og dør Informator for den rige Brugspatron og Adelsmand Peder Mossencrones Børn. Vinteren 1764 tilbringes i Kristiania.

Fredericia er næste Opholdssted, hvor han i de følgende 2 Aar underviser Børnene i Borgmester Richters Hjem. Efter Opfordring af Raadspræsident, senere Kammerherre, Amtmand Hans de Hoffmann, blev han her sat i Gang med at skrive Byens Historie. Bogens Titel er: »Fuldstændig Beskrivelse af Stapel-Staden Fredericia« af J. N. Wilse, trykt i København 1767. Dette Arbejde paa 300 S. udmærker sig ved en ganske forbavsende Grundighed med oplysende Detailler paa alle tænkelige Omraader.

Som det sig hør og bør, er Værket tilegnet Hans Majestæt Kongen og gengives nogle Linier af Forfatterens pompøse Indledningsord: »Stormægtigste Monark, Allernaadigste Arve-Konge og Herre!

Her nedlægges for Deres Kongelige Majestæt i dybeste Ærefrygt en Beskrivelse over en Stad, som skulde have været stor efter en stor Konges Hensigt, men som endnu midt i sin Ringhed holder sig stor af mange store Kongers Velgerninger. Byens Skæbne er mærkværdig, og dens Økonomi lærerig, dens Beskrivelse altsaa nyttig. . . Hvad jeg ønsker for mig selv, er, at kunne opofre alt det lidet, Lyst og Flid har undet mig til min Allernaadigste Konges Tjeneste og at maatte ende mine Dage i Deres Majestæts Regerings største Flor«.

Side 71 i Bogen anføres Priserne paa Livsfornødenheder i Aaret 1765: »Hvedemel 5 Sk. (10 Øre) pr. Pd., Ost 4 Sk. pr. Pd., Kød 9 Sk. pr. Pd., Smør 9½ Sk. pr. Pd., En fedet Gaas 28 Sk., et Par Duer 16 Sk., 1 Snes Æg 10 Sk., Kartoffler 12 à 16 Sk. Skæppen, Spægede Aal fra Thyholm 5 Sk. pr. Pd., Mjød 8 Sk. Potten, Tørv 1 Læs 2 Mk. 8 Sk. (82 Øre), Brænde 1 Læs 4 Mark (132 Øre), 1 Alen ubleget Lærred 12 Sk., 1 Par Sko 6 à 7 Mark, 1 Par Støvler 3 Rdl. (6 Kr.), en Daglønner faar 20 Sk. om Dagen uden Kost, en Tjenestekarls Løn er alm. 12 Rdl., en Piges 8 Rdl. —

Wilses Fredericia Historie vandt megen Anerkendelse, ikke alene i Danmark—Norge, men ogsaa i Tyskland omtaltes den paa hæderfuld Maade. Senere Tiders Historikere har haft megen Nytte af W.s grundlæggende Fredericia-Beskrivelse. — Her skal kun nævnes, at i Hugo Matthiessens »Fredericia 1650—1760« findes over 75 Henvisninger til Wilse.

Fredericia var en Slags Fristad, hvor megen Tolerance herskede. Tyske, Franske og andre Nationaliteter levede her i bedste Forstaaelse med Landets egne Børn, ligesom de forskellige Trosbekendelser frit kunde udfolde sig. I Michaelis eller Tysk Kirke var Wilse jævnlig Prædikant for den tyske Menighed. Hans glimrende Sprogkundskaber kom ham her tilgode. Med Karakteren Laudabilis for Demis Prædiken har han næppe været nogen Sinke som Taler.

Da W. i Slutningen af 1766 kom til København, stiftede han Bekendtskab med den russiske Statsmand og Gesandt, Caspar v. Saldern, en Mand af megen Indflydelse i danske Hof og Regeringskredse. Ved det russiske Gesandtskab var ansat en Storfyrste og 3 unge Adelsmænd, som skulde have Undervisning i Fysik og Matematik, og v. Saldern antog Wilse til Lærer. Det

franske Sprog benyttedes ved Undervisningen med Repetition paa Tysk hver Lørdag.

Ved Siden af at »holde Skole« for sine højtstaaende Elever dyrkedes specielle videnskabelige Studier, og Wilse tog 1767 Magistergraden ved Universitetet.

Gennem de nævnte fornemme Forbindelser haabede W. paa en Ansættelse i Udlandet, hvilket gennem flere Aar stod som et Livsmaal. En Embedsmand ved Gesandtskabet stillede ham da ogsaa en Professorpost ved Kadet-Akademiet i St. Petersborg i Udsigt, men dette Forslag kunde v. Saldern ikke bifalde. Denne opfordrede derimod Wilse til at søge et Præstekald. Spydeberg i Aggerhus Stift i Norge var netop ledigt (1768), og til Trods for, at en Brodersøn af Biskoppen i Stiftet, Nannestad, søgte Embedet, udnævntes W. paa den russiske Ministers v. Salderns anbefaling.

Sognepræst i Norge.

Før Embedstiltrædelsen i Spydeberg vilde den nu 33-aarige Sognepræst aflægge Besøg hos Slægten paa Thyholm og Lemvigegnen, hvilket skulde kombineres med en Afstikker til Tyskland for et kortere Ophold. Men just som W. fra Vestjylland stod i Begreb med at drage sydpaa, fik han Brev fra Biskop Nannestad om ufortøvet at tiltræde sit Præstekald. Han rejste derfor straks til Spydeberg og siger derom: »Saaledes kom jeg til Levebrød og Kald i mit Fædreland i Stedet for at rejse udenlands«.

Nogle Aar har Wilse rimeligvis været forlovet, før han i 1770 under et Københavns-Besøg holdt Bryllup med Frøken Anna Cecilia Thorup, en Halvsøster til Kammerherre, Godsejer Peder Mollerup, Vestervig Kloster i Thy.

Spydeberg Præstegæld med sine 2 Annekser, Hovin og Heli, ligger 30 à 40 Kilometer sydøst for Oslo og hørte den Gang til Norges tættest befolkede Egne. Aaret 1769 fandtes der i de 3 Sogne 129 Gaarde, deraf 69 i Hovedsognet. Wilse gør nøjagtig Rede for Indbyggerantallet og opgiver samme til »1700 Sjæle af hvilke 647 er gifte Personer (herunder Enkemænd og Enker), 714 Børn hjemme, 204 andre tjenende, 70 ledige, 50 fattige. En Fjerdedel af Mængden dør af Alderdom, men over $\frac{1}{4}$ Del dør, førend de har opnaaet 1 Aar. Kun 12 Personer er i 30 Aar døde i en Alder mellem 90 og 100 Aar og 1 opnaaet 103 Aar«.

Her var en ret stor og vid Arbejdsmark for den dygtige og begavede Præst, og Wilse sparede sig ikke. Gennem flittige Husbesøg i Hjemmene kom han til at staa i et godt Forhold til Befolkningen. Undervisningen i Skolerne, som det i hine Dage stod smaat til med, fik han efterhaanden sat god Skik paa.

Præstegaarden, hvortil hørte et Areal paa 452 Tdr. Land Ager, Eng, Skov, drev han mønsterværdig og blev paa dette Omraade en Foregangsmand for sin Egn. Om daværende Landbrug skriver W. bl. a.: »Paa en almindelig Bondegaard holdes 3 Heste, 16 Stk. Kvæg og 15 Faar. En Ko giver sædvanlig 3 Potter Mælk i Døgnet, overhovedet i en Tid af 7 Maaneder. Et Faar afgiver 2 Pund Uld à 24 Skilling pr. Pd. — En Tjenestekarl faar sædvanlig 10 Rdl. og en Pige 6 Rdl. i Løn samt et Par Sko.

Spydeberg Præstegaard havde en smuk Beliggenhed nær Glommen-Elven; men da Wilse flyttede ind, var Bygningerne i høj Grad forfaldne, og han om- eller opbyggede alle Husene. Et nyt Stuehus kostede ham over 500 Rdl., en stor Sum i de Dage. I 5 Aar holdt han ud i det gamle, men der var en saa frygtelig Kulde

og Træk om Vinteren, at hans Hustru satte Helbredet til som Følge deraf.

Paa forskellig Vis skabte den Spydeberg Præst Respekt om sit Navn. Ligesom dengang i Danmark herskede ogsaa i Norge ofte Tvivl om, hvor Skellene gik mellem Sogne og Gaarde. Wilse var hurtig bleven klar over, at til Præstegaarden hørte Jorder, som uvedkommende i Tidens Løb havde tilegnet sig og med Urette dyrkede. Ved de saakaldte Skeltrætter var det imidlertid meget vanskeligt at faa Forlig i Stand, hvilket ogsaa var Tilfældet her. Sagen gik til Domstolens Afgørelse, og W. anfører om Spørgsmaalet følgende: »Jeg har ved Proces med Situationskorts Optagelse vundet til Præstegaarden et stort Stykke Jord, hvor tillige vandtes Anledning til et Qværnebrug og Lejlighed til en Plads, det første fik jeg ej Tid til at bygge, men den sidste fik jeg opryddet og opbyggt tæt ved en Overfart over Glommen til Akim Sogn og kaldte den »Vilssund« . . .

Jeg havde og megen Ulejlighed, førend jeg fik en Gaard tilbage under Præstegaarden for Skovens Skyld, har altsaa gjort en Del for Efterkommerne. Ved at eftertælle de Dokumenter og Breve, der er skrevet i ovenmeldte Sager, finder jeg Antallet 134. Saa vidt maatte jeg vove mig ud for at haandhæve, ikke mine egne, men Præstegaardens Rettigheder«.

Wilses udmærkede geografiske Kundskaber og topografiske Dygtighed blev der ved nævnte Lejlighed god Anvendelse for.

Om det indendørs Liv i sit Hjem i Spydeberg udtaler han: »Mit Studérkammer giver mig Lejlighed til meget, som mange dels forgæves søger efter i den store Verden, dels dør ganske taber, nemlig: Sindsro, Selvkundskab, Originalitet, den sande Tankefrihed,

Omgang med store Sjæle i deres Skrifter, Sjælens Op-
løftelse til Gud og det Evige«.

Da han nedskrev disse Linier, bestod hans Biblio-
tek af 1500 Bind i følgende Afdelinger: a) theologi-
ske og Embedet vedkommende. b) de historiske. c)

Professor J. N. Wilse.

d) de geografiske. d) de
matematiske og fysis-
ske. e) de i de smuk-
ke Videnskaber og
Kunster (Skønlitte-
ratur). f) Bøger til
Udlaan. g) Manu-
skriptsamling m. v.

Man ser, at Wilse
havde god Orden i
det litterære, og at
Sognefolkene hos de-
res Præst kunde faa
Bøger tillaaens. Uden
for Studerkammer-
vinduet var anbragt
saavel 1 Barometer
som 1 Termometer.

I en lang Korridor
fandtes ophængt Kobberstik af 24 kendte europæ-
iske Filosooffer. Salen var prydet med 160 store Kob-
berstykker (Skilderier) hvoraf 50 med Glas og for-
gyldt Ramme. Storstuen havde adskillige Malerier,
deriblandt Kong Frederik d. Store af Prøjsen. I sin
udførlige Redegørelse for hele Præstegaardens Indret-
ning siger W. bl. a.: »Jeg søgte at have hvad der
passer sig for mine Omstændigheder«.

Inden vi gaar over til næste Kapitel skal nævnes,
at medens Wilse var i Spydeberg Præstegaard, blev

i 1781 hele hans Faareflokk, 36 ialt, sønderrevet af 2 à 3 glubende Ulve. Det skete ved højlys Dag paa aaben Mark tæt ved Husene. Ulvene efterlod ingen af Faarene i Live og fortærede dog ikke mere end et Par Bid af 3 à 4 Stykker. Som bekendt griber Ulven sit Offer i Struben, og denne Bloddaad var færdigskespederet i Løbet af et Kvarters Tid. — Der var nok ikke Tale om, at et Forsikringsselskab dækkede Tabet af de værdifulde Husdyr, sligt Uheld med Besætningen maatte Ejeren selv bære.

Udenlandsrejse.

Aaret 1776 skulde Wilse en Tur til Danmark i Familie-Anliggender. Han fik bevilget nogle Maaneders Ferie i Sommertiden. De første 3 Uger tilbragtes hos Slægtninge og Venner i København. Men ogsaa den Rejse til Tyskland, som allerede var planlagt i 1768, kunde der nu blive Tid og Lejlighed til at iværksætte.

To fremtrædende Personer skulde der gøres Ophold hos undervejs. Den første var Kammerherre Baron Lehn, Godset Hvidkilde ved Svendborg, og hvorefter W. fortæller: »Kammerherren viste mig megen Artighed, og da der den meste Tid var ingen Fremmede, erindredes forrige Kendskab fra Lolland 1760, da jeg var hos ham paa hans Gaard Berridsgaard i Anledning af en Forandring med Bygninger, Haven og Biblioteket sammesteds, dette (Biblioteket) er det største jeg har set paa nogen Herregaard, hvilket skulde bedre ordnes og tillige forøges. Som man bedst var i Færd med det alt, og en Arkitekt allerede var ankommen, ja havde begyndt sit Arbejde, døde Baronens Farbroder paa Hvidkilde, hvorhen han som Arving straks flyttede og opgav sin Plan med Berridsgaard. Imidlertid nød jeg i halvanden Maanedes Tid

saa gode Dage, at jeg en eneste Gang i mit Liv blev fed paa det fede Lolland. Fuldkommen Mangel paa Bekymring gjorde dertil det meste, tillige deltog jeg i alle Herregaardens Fornøjelser.

Efter 3 Dages Ophold paa Hvidkilde tog jeg Afsked og betjente mig af Hrr. Baronens Godhed i at befordre mig til Faaborg, næsten 4 Mil herfra. Ingensteds har jeg set Landsbykirker saa nær hverandre, som paa denne Vej«.

Wilse hyrede Sejlbaad fra Faaborg til Kiel, og her stiftede han flere Bekendtskaber og indhentede topografiske Oplysninger om den gamle mindre By.

Formiddagen derefter lejede W. en Vogn til Herresædet Schirnsee, 1½ Mil vest for Kiel. Det gjaldt at træffe Besidderen: Hans Eksellence Hrr. Caspar von Saldern, Ridder af Elefanten, russisk kejserlig Geheimeraad p. p. — Igen at mødes med denne Stormand, Velgøreren fra tidligere Dage, følte Wilse som en taknemlig og kær Pligt.

Den ferierende Sognepræst modtoges med al mulig Venlighed og Gæstfrihed af en af Tidens Mægtigste. — von Saldern holdt en lille Velkomsttale til W. idet han mindedes de fordums Aar i København, hvorledes W. paa udmærket Maade oplærte de 4 russiske Adelsmænd i Videnskaberne o. s. v. Samtidig blev Wilse præsenteret for et tilstedeværende Selskab, hvoriblandt en Greve von Reventlow. Ved et paafølgende Taffel drøftedes Forskellen af »de norske og holstenske landlige Situationer«.

»Geheimeraaden var vel nu over 60 Aar«, skriver Wilse, »gik dog frisk og rank. Hans trofaste Maade at tale paa var næsten det eneste, som bevægede mig til at paatage mig Information i de matematiske Videnskaber i København, da jeg var bange for, at de

skulde drage mig fra min Hovedsag. Han viste mig siden en sjelden Redelighed. En stor Mand forsikrede mig, at han vilde gøre alt for mig af særdeles Yndest, da han havde lært mig at kende. Og en Dag sagde von Saldern til mig: »De har arbejdet for mig, jeg bør arbejde for Dem, søg noget«.

»Jeg tog Afsked med Geheimeraadens, og han lod mig befordre til det Sted, hvor Hamborgposten modtog mig eller rettere jeg den«.

Berlin, 2 $\frac{1}{2}$ Døgn's Rejse fra Hamborg, var Rejsens Maal. Postvognen var forspændt 4 Heste. Man kørte Dag og Nat med 1 Times Ophold ved Skiftestationerne. Disse, ialt 9, faar hele 67 S. i Wilses Rejse-skildringer. — I 30 Kapitler, der optager 390 Sider, fortæller han om Berlin og Potsdam: Offentlige Bygningers Indretning, derunder Kirker, Slotte og Paladser, Skolevæsenet, Handel, Industri og Haandværk, Religioner, Milde Stiftelser, fremragende Personligheder, Kong Frederik d. Store o. s. fr. Det vilde føre altfor vidt at gaa i Enkeltheder, kun et Par Linier om Folkemængden: Berlin havde Aaret 1776: 137.468 Indbyggere, 1770: 133.520, 1750: 113.289, 1700: 28.500, 1590: 12.000.

Prøjsens Konge, Frederik d. Store, betragtedes i den Tid som Europas betydeligste Monark. At faa denne berømte Hersker at se paa nært Hold hørte til Wilses særlige Ønsker:

»Nær saå jeg Kong Frederik d. Store paa Opera, da han var i Orkestret. Eftersom jeg hindredes af et stort Officers-Corpus at se ham nær nok, og dette uagtet mine Komplimenter ej vilde vige et Fingersbred, kunde jeg ej bare mig for at sige: »Min Herrel jeg er rejst over 100 Mile for dog engang i mit Liv at se Deres store Konge, De tillader dog, at jeg maa

se ham nogle Øjeblikke«. »Dette sagde jeg paa Fransk og i saa høj Tone, at Kongen let kunde høre det, og nu kom jeg nær Skrankerne. Kongen saà meget paa mig, jeg glemte ikke heller at se paa ham igen og det med stor Dristighed«.

Aarsagen til, at Wilse ved denne Lejlighed benyttede sig af det franske Sprog var Kong Frederik d. Stores Forkærlighed for alt fransk.

De 14 Dages Besøg i Berlin fik stor Betydning for W., ikke alene ved rige Impulser og interessante Oplevelser, men ogsaa ved Forbindelser, som han knyttede med tyske Lærde. Især maa fremhæves et varigt Venskabsforhold til Geheimeraad Formey. Denne var bl. a. Sekretær, senere ogsaa Direktør for Det kgl. Videnskabernes Selskab i Berlin og én af Kong Frederik d. Stores Fortrolige.

Witse omtaler ham i 4de Bind af »Rejse-Iagttagelser« S. 347—64, hvoraf citeres; »Denne berømte Mand, Hrr. Samuel Formey, kgl. prøjsisk Geheimeraad, Professor i Filosofien, Præst ved den fransk-reformerte Menighed, bestandig Sekretær for det kgl. Videnskabernes Selskab i Berlin, Medlem af det kejserske Akademi i Petersborg, af Videnskabernes Selskab i London og flere andre i Europa.

Da jeg noget nøjere har lært at kende denne store Mand, og han i mange Henseender er meget mærk- værdig, tror jeg mange har Lyst til at læse noget om ham. . . Anledning til Geheimeraad Formeys Godhed for mig var en lærd Brevveksling med ham, som med nogle andre Lærde. Han skrev til mig bl. a.: »Deres Brevveksling interesserer mig alt mere og mere; jeg har læst en Del af Deres sidste Breve for Akademiet, dette har gjort mig megen Fornøjelse.

Han opmuntrede mig og til at gøre mig bekendt

i den almindelig lærde Republik. Noget af mit, især en meteorologisk Afhandling lod han indføre i det berlinske Akademies Historie«.

Det kan tilføjes, at Wilse opkaldte én af sine Sønner efter Geheimeraad Formey.

Om Hamborg og Altona, der atter passeredes paa Tilbagerejsen fra Berlin, giver W. en Mangfoldighed af Oplysninger, her blot Indbyggerantallet: Hamborg: 96.365, Altona: 24.400. — Flensborg faar følgende Skudsmaal: »Handel og Skibsfart er ingensteds i Danmark, næst København, i saa stor Flor som her, Flensborgerne er vindskibelige og om sig paa alle Kanter, Velsstand overalt«.

Over Aabenraa, Haderslev, Kolding, Fredericia, Vejle, Nørre Snede, rykker Wilse gennem Bording Sogn ind i Hardsyssel. Hans egen Beretning om sine Iagttagelser her er mærkelig paa den Maade, at dèr, hvor andre ser lidet eller intet, dèr faar han i Forbifarten Øje paa en Mængde smaa Enkeltheder, hvoraf et godt Tidsbillede kommer tilsyne:

»I Bording Sogn, hvorigennem rejses videre til Skaaphuset, brændes mange Jyde-Potter af alle Slags, saasom Mælkekar, Potter, Gryder, Ildholdere. Denne Gang tog jeg Vejen om ad Ikast, Anneks til Gjellerup. Denne Landsbykirke (Ikast) ligger vel paa en Højde, men Undergrunden er saa fugtig, hvorfor der paa de fleste Kanter deraf gives Kildevæle, som alle løbe til Holstebro-Aaen.

Dette langstrakte Bjerg eller Bakke har ellers en let Jord, hvorfor der avles megen Byg. Paa Kanten af dets smaa Dale, især mod Øst, findes noget Krat af Ege- og Tornebuske.

Herfra har man Udsigt til Herningsholm. Endskønt denne Herregaard ligger i en af de største Heder, saa

er den dog ved flittig Kultur bleven en af de bedste. I 1768 blev den solgt for 48.000 Rdl.; dens fleste Bygninger er af Grundmur, den har og en god Have og Humleplantage.

Man langt mærkværdigere er dette Herreds (Hammerum Herred) Indvaaneres Industri, de beskæftige sig alle med af Egnens Uld at strikke Strømper, Trøjer og Huer, hvori Karlene tage Del. Alle Kvinderne, jeg mødte, strikkede, idet de gik. Om Vinteraftener forsamles de til Arbejdet for at spare Lyset og beregne Timerne efter Arbejdets Fortgang. Til morende Tidsfordriv under Arbejdet fortælle de hverandre Eventyr.

De har i København og Hamborg deres Handlende fra samme Egn for at besøge Afsætningen.

Fra Ikast rejste jeg langs med Bakken. Paa den ene skønne Side er der Enge, paa den anden Side flyder Bækken, over hvilken en god Bro passeredes uden at derfor gaves Bropenge, en Sjeldenhed ellers i Landet. Egnens Naboer køber her deres meste Hø. Ved den lille Landsby Remme lyste det smukt af den megen Boghvede. Her var en god Næring for Bier, hvilke og tager til Takke med Lyngens Blomster.

Med Husbygning ser det paa denne Kant tarveligt ud, kun Bjelkerne er af Gran, men Stolperne i Væggen af Eg, i Aabningerne derimellem opsættes Kjæppe, en Haandsbred mellem hver, og Halm og Lyng flettes horisontal deromkring, derpaa slaas nu Ler, som flettes efter, saa er Væggen færdig. Sparrerne under Taget er af Eg, og Taget selv af Lyng, hvis Mønning er belagt med Hedetørv.

Herfra passeredes atter en liden Hede, hvor jeg havde den smukke Sunds Sø paa venstre, Lindebjerget paa højre Haand og Skaaphuset lige for i Syne.

Søen turde have 1 Mil i Omkreds. En liden Kirke med hosliggende Huse spejlede sig i den, dens lave græsrigge Bredder manglede kun nogle Træer og Buske for at gøre den til det smukkeste Særsyn i Hedeegnen.

Skaaphuset (i Sunds Sogn), $4\frac{1}{2}$ Mil fra Holstebro, midt i en stor Hede, er nu en Bondegaard, som har Tiende og anden Frihed, da den er paalagt at modtage Rejsende og befordre dem til Nørre Snede og Holstebro; dens 4 Længder udgør et firkantet Indelukke, saa naar Gaardsporten er lukket, ingen nogensteds kan komme ind, hvilket er nødvendigt ved saadanne Gaardes Beliggenhed, da man fra fordums Tid har Historie om Mordere og Røvere, som har overfaldet Beboerne.

Beboerne af disse Eneste-Gaarde i Hederne synes baade at være velhavende og af den gamle Ensformighed og Ligegyldighed for Tant, Pral og Kunstgreb; deres Velstand kommer tildels deraf, at de kunde spare meget og kunde rette sig efter sig selv. De som mest passerer her, er hele Karavaner af dem, som kommer nordenfra med Heste og hele Vognlæs med røgede Aal og tørret Havfisk, og af dem, som kommer søndenfra med lange Rækker af Hjul, Træsko og lidt Alenkram, samt Humleførere, hvis Læs er som smaa Huse. Prisen paa Fortæring i Hedeegnen er særdeles billig, og i Skaaphuset faar man baade Vildt og Fisk.

Nu rejstes videre gennem en stor Hede til Arnesgaard; nord i denne Hede gives nogle Moser, hvor et Slags Tørv, kaldet Klyner, opgraves i Mængde, som er langt tættere og brændbarere end anden Tørv.

Hodsager, et Par Gaarde med Kirke opmuret af utilhugne Kampesten. I den sandige Jord vokser en

ren og storkornet Rug; man saar og nogen Sommer-rug, men saa tidlig, at den har ganske skudt sig, før den tager Skade af det brændende Sand. Endnu kunde man se sirligt Panelværk i Stuen af 150 Aars Ælde, de fordums Skove har givet Egeplankerne.

Fra hin Side af Holstebro-Aaen ses Herregaarden Lergrav i Aulum Sogn. Langs med Aaen vokser megen Pil og Silie, af hvis Bark der hentes hele Læs til Læderberederne i nærmeste Købstæder.

Lige fra Vejle hid har jeg ikke meldt et Ord om Egnens Havedyrkning, fordi der er ingen, undtagen Roer og Kartoffler dyrkes, faa Madurter og slet ingen Frugttræer. Enkelte Steder, saasom i Hodsager, forekommer dog Pil og Hyldetræer i Bønderhaver, de første for dermed at sy Halmkurve og de andre for deres Bær og Blomster, som er den største Tilflugt i Sygdomme. —

Mejrup Kirke har dette besynderlige, at den er hvælvet, ellers smuk og har et højt Taarn, hvis Klokke viser Aarstallet 1364. —

Holstebro. Denne Landstad ligger fire Mil fra Lemvig og Ottesund i en liden Dal ved en Aa, 4 Mil fra Havet. Fordum kunde Skibe sejle derfra herop, nu kunde Baade næppe komme frem uden ved Flod eller højt Vand. I Aaen var og tilforn en Laksefangst, som gav 100 Rdl. af sig i Forpagtning, nu fanges næppe fem Laks om Aaret. En 78 Alen lang Bro forbinder Staden med den lille Forstad. Folkemængden her (1769) var ikke over 680 foruden de faa Militære.

Her er 152 Huse, assurerede i Brandkassen for 41,400 Rdl. Næppe gives nogen By i Riget, som har saa mange Markeder, nemlig seks foruden den ugentlige Torvedag. Byens Mark udgør 96 Tdr. Hartkorn og underholdes af skønne Enge. Kirken er opfyldt af

mange Epitafier, deriblandt et af Marmor over Karen Solgaard, som havde tre Borgere her til Ægte og var ved dem kommen til Rigdom, giftede sig saa med den fjerde Mand, en Baron von Gersdorf, som døde 1729. Nogle ville vel og undres over, at hun ikke tog den femte, siden hun holdt ud med de fire, men da maatte Penge alene have stiftet det sidste Giftemaal.

Næsten en halv Mil fra Holstebro ser man fra en Højde baade denne By og dens Annekskirke paa Landet, Maabjerg paa højre og Kirken i Møborg paa venstre Haand. Begge skal have sit Navn af en Mø, som i denne Egn alene blev tilovers i den sorte Død Aar 1358, og ved en fra et Hus opstigende Røg opdagede en Mandsperson, af hvilket Par denne Kant af Landet igen blev befolket:

Videre paa højre Haand saas Herregaarden Ausumgaard. Ej langt derfra er den største Mergelgrube i Danmark. Mergelen er graa; efter at den har lagt et Aar i Hobe paa Marken, spreder og pløjer man den ned. Foraaret derpaa saar man Byg, derefter i to Aar Rug og lader hvile ligesaa længe. Men i Hedejord saar man det første Aar efter Mergelen Havre, derpaa 3 Aar Byg og Havre i 3—4 Aar. —

Efter at have passeret en liden Hede, kom man ned i en Dal til Kjærgaardsmølle i Ølby Sogn. Bækken, som slynger sig omkring gennem skønne Enge, gaar øster ud i Limfjorden og danner Havnen Struer, hvorfra Købstaden Holstebro henter sine Varer to Mil paa Vogne.

Derfra videre til Resen, en Landsby, som hidtil fra Vejle af har været en Sjeldenhed. Kirkens Taarn er rundt lige fra Grunden af. Præsten havde anlagt en skøn Frugthave, som er en Pryd for Egnen. Her var Biskop Resen født, hvis Søn og blev Biskop. Vor

berømmelige Kunstmaler Erik Pauelsen er født her.

Siden saas Humlum Kirke, højt liggende ved en Bugt af Limfjorden kaldet Humlum Havn, hvor Kong Knud den Hellige forsamlede sin danske Flaade til det Englandstogt, som ikke blev til Virkelighed. Ved Vejberggaard, ej langt fra Humlum Kirke, har man udhulet en Høj, hvorpaa man har opsat en liden Vejr-mølle, hvis Hjulværk rager op over Højen, nede- under i Højen befandtes det underste af Møllværket.

Gudum Kloster, nu en Herregaard, var i de katol- ske Tider et Nonnekloster. En af Gaardens Længder udgør Sognekirken. Blandt de mangfoldige Høje her- omkring har en overmaade stor det Navn Roberg, da Kong Ro dér skal være begravet og en anden, Ange- lands Høj og den derved liggende Mose, Angelands Mose, hvor et Slag skal have staaet mellem de En- gelske og Danske. —

Jeg kom forbi *Nørre Nissum Kirke*, hvis Taarn ses endog ude i Havet. Ikke langt fra Limfjorden, Kon- gensgaard, som jeg i min Barndom syntes svare til Navnet.

Lem, Anneks til Lemvig. Ved Kirken ligger kun én Gaard, som alle Bøndergaarde i denne Egn ligger for det meste adspredte og have hver deres Jord for sig selv.

Lemvig. Denne min Fødeby, 50 Mil fra Hovedsta- den, er paa 3 Sider omgivet af høje Bakker, som har saa rige Kilder, at de kan drive Møller tæt ved deres Udspring. Husene ligger og saa lavt og de fleste saa tæt ved Vigen af Limfjorden, at de undertiden har haft Ulejlighed af Vandets Opgang. Man har i nogle Aar holdt 3 Fartøjer, hvoraf det største gaar paa København.

Løvrigt er her god Pris paa Levnedsmidler. Her fin-

des en god Sigte og Grynmølle. Lemvig har fem aarlige Markeder foruden den ugentlige Torvedag. Byens Marker staar for 68 Tdr. Hartkorn. Indbyggerantallet er 316 (foruden de Militære), og dens 81 Huse assurerte i Brandkassen til 14,740 Rdl.

Christian Longomontanus, Tycho Brahes Discipel, gik i Lemvig Latinskole; men det ligger nu 200 Aar tilbage. Hans Forældre boede i en Gaard i Lomborg.

Kirken er en Korskirke, hvis Taarn før Branden, 1684, skal have været højere end Bakkerne heromkring. Den har indvendig smukke Ornamentter, men er meget mørk. Paa Kirkegaarden haves adskillige Ligsten med vidtløftige Indskrifter, hvis Materie er en fin rødagtig Sandsten.

Mærkeligt ellers, at her var engang en Raadmand og Købmand Christen Sørensen, gift med Ellen Pedersdatter, af hvis Efterkommere 58 bar Tilnavn *Lemvig*. Næsten alle disse kom i høje og anseelige Stillingen, hvoraf én siden blev kgl. Confessionarius, én Professor, én Etatsrsad, én Admiral.

Barneminder fra denne min Fødeby er mig endnu særdeles levende. Boldspil var meget paa Mode, saa vi drev hverandre som to modsatte Corps med Bolde fra den ene Ende af Byen til den anden. Jeg deltog deri saa flittigt som de andre og holder for, at denne gymastiske Øvelse styrkede min Sundhed endog for Eftertiden.

Nørre-Vinkel i Heldum Sogn, en Ejendom paa $12\frac{1}{2}$ Td. Hartkorn $\frac{1}{4}$ Mil fra Lemvig. Min salig Bedstemoder, en Bjerregaard, havde her i hendes lange Enkestand ved god Husholdning uden videre Midler opdraget mange Børn, som alle kom i god Vej, ansatte i Hus og Embeder baade i Danmark og Norge. Men for 50 Aar siden var Levemaaden lidet kostbar. Dog

herskede nogen Luksus i visse Retninger, hvoraf jeg blot vil nævne Storstueskabet, i hvis Skuffer en smuk Række af Sølvstøj opbevaredes og hvoraf Ølkanden især hævede sig, iøvrigt Sølvskeer med Familievaaben paa, større og mindre Sølvstøb til Mjød, hvori man brød Kringler, som man opsøbede med Skeerne.

... I 1764 saaede man 40 Tdr. af al Slags Sæd; Jorden bruges 7 Aar efter hverandre, nemlig 2 Aar til Vinterrug, saa 1 Aar Byg hvortil gjøskes, nok 1 Aar Byg, saa 3 Aar Havre, hvorpaa man lader den hvile i 10 à 12 Aar. Paa Heldum Kirkegaard ligger min eneste Søster, Stine, begravet. Hun døde 1753 paa Nørre-Vinkel, hvor hun opholdt sig hos Bedstemoderen for at lære Husholdning. Paa en Spadseretur mellem Lemvig og Nørre-Vinkel nedslog Lynilden, $\frac{1}{2}$ Aar før jeg blev født, min salig Moder; hun kom sig dog igen. Muligt, at jeg derfor ej taaler at se Glimtet af Lynild; hvor tidligt gives os ikke Aarsag at takke Gud for Befrielse af Farer!

I Heldum Kirke er opsat et Epitafium over den Bjerregaardske Familie. Fra Nørre-Vinkel haves en herlig Udsigt, især viser Lemvig sig paraderende langs med den indre Bugt af Fjorden og lige for i Øst, Herregaarden Cabbel, paa Bakken hin Side Fjorden.

Hygom har sit Navn af de mange Begravelseshøje fra Heden-Tiden, hvor man og iblandt har fundet adskillige Sten-Instrumenter. I saadan Høj, ej langt fra Limfjorden, fandt man i forrige Seculum nogle Guldmønter med det Præg: »Amleth Rex Angliæ«. Kirkens Spir er 24 Alen højt.

Harboøre. Deres Fisk sælger de vindtørret paa Vestervig Marked og ellers overalt heromkring. Naar fremmede Skibe strande, er de og derved i fuldt Arbejde. Alle Søfarende frygter for denne Kyst, uden

for hvilken tre parallelle Grunde (Revler kaldede) løbe langs med Landet, hvorpaa Bølgerne bryder sig. Paa Auktioner over strandet Gods kan man for en Spotpris undertiden købe Spænder, Knapper, Foldeknive, stundom i Skeppevis. En Harboøre-Mand tilbød mig paa Vejen Kaffe-bønner for Halvdelen af den gangbare Pris.

Havet opskyller mange skønne Stykker Rav paa Stranden. Det største Stykke herfra, som jeg har set, vejede 28 Lod og blev præsenteret højsalig Dronning Lovise. — I gamle Dokumenter og Matriculer findes Navne paa Gaarde, som nu ikke er til, og nogle Gaardes Navne paa Harboøre, hvor Skov og Lund findes tillagt, giver at formode, at her og har været Skov. Vejen gik nu 2½ Mil længer Nord til Agger, Anneks til Vestervig, en kedsommelig Vej paa en sandig Jordstrimmel«.

Fra Hardsyssel kørte Wilse i sin Lejevogn ind i Thisted Amt. Det første Besøg her gælder Westervig-Kloster, hvor Familien Mollerup, der var beslægtet med hans Hustru, boede. Nævnte Hovedgaard havde den Gang en ret betydelig Størrelse: Hovedgaards Takst med Ørum Slot 88 Tdr. Hartkorn og dertil 788 Tdr. Hartkorn Fæstegods.

Om Rejsens videre Forløb skriver W.: »Det var den 23. August 1776, at jeg paa min Tilbagerejse fra Berlin ankom til Søndbjerg Præstegaard paa Thyholm at samles med min Fader og Broder, begge Nabopræster. Vi drøftede Familiesager og tidligere Tidens Samliv. Efter at have modtaget min Faders sidste Velsignelse rejste jeg 4 Septr. til Thisted, hvor der bor 185 Familier og lever 820 Sjæle. Der hilste jeg paa en Enkefru Kommandør Gerner, en Slægtning af min Kone«.

Over Aalborg København drog Wilse hjem til Spys

deberg Præstegaard gennem Sverige. Han havde været borte i 4 Maaneder, rejst 356 Mil og Turen kostede ham 132 Rigsdaler.

Det skal her bemærkes, at Wilses Moder, Maren Nielsdatter Bjerregaard, døde i Søndbjerg Præstegaard 6. April 1772. Aaret efter flyttede Faderen, Peder Wilse, til det mindre og lettere Embede paa Jegindø, hvor han forblev til sin Død 1786.

Udnævnelse til Professor.

Wilse blev Norges mest produktive Forfatter i det attende Aarhundredes Slutning. Afdøde Etatsraad A. E. M. Tang til Nørre Vosborg, der var beslægtet med W., skriver bl. a. om ham: »Jacob Nicolaj Wilse blev en lærd Mand, blev Professor og udgav mer end 50 Bøger«. — Hans »Beskrivelse af Spydeberg Præstegæld i Aggerhus Stift med 3 Tillæg« er et Værk paa 753 S. »Rejse-Iagttagelser«, der udkom baade paa Tysk og Dansk, udgør 5 Bind paa ialt 1898 S. Som allerede nævnt er W.s Bog om Fredericia paa 300 S. Tillige maa fremhæves »Udførlig Beskrivelse over Ejdsberg« offentliggjort i »Topogr. Journal«, hvilket Tidsskrift W. var Medstifter af. Disse Eksempler viser, at det drejer sig ikke alene om Skrifter og Smaa-bøger.

I »Almindeligt Litteraturleksikon« Khv. 1820, R. Nyrup og I. C. Kraft, er Wilses Forfatterskab nærmere omtalt, ligeledes i »Forfatterleksikon«.

Fra Geheimeraad Formey i Berlin modtog W. i 1781 Opfordring til at blive Medarbejder ved den tyske Professor Bernouilles Værk: »Samling af Rejsebeskrivelser fra forskellige Lande«. Som en Mester paa Rejsebeskrivelsens Omraade blev det, som Wilse

udarbejdede og fremsendte, i Tyskland læst med stor Opmærksomhed.

I 1780 stiftedes »Mannheim Societas Meteorologica«. Dette Selskab havde 33 Stationer i og udenfor Europa. En af disse Stationer var hos Wilse. Selskabet havde i ham en meget kyndig og interesseret Repræsentant, der ved sine Maalinger og Iagttagelser gav Anvisning paa ny banebrydende Methoder indenfor Meteorologien.

Da Selskabet ophævedes i 1792, blev dets 13 Bind Aarbøger Grundlaget for moderne meteorologisk Forskning. I disse Aarbøger vil mange Indlæg af J. N. Wilse kunne findes. Han var en af de første, der alvorligt befattede sig med denne Videnskab ikke alene i Norge, men i hele Europa.

Som Geograf kortlagde W. bl. a. det søndenfjeldske Norge. Dette omhyggeligt udarbejdede Landkort fik han trykt i Berlin, hvor det udkom paa det derværende Videnskabselskabs Forlag.

For en Afhandling i Aaret 1782 om »Alle de Indhegninger som findes i Hans Majestæt Kongens Lande« erholdt han »Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs Sølvmedaille.

Af offentlig Paaskønnelse som blev Wilse til Del skal nævnes: Medlem af de kgl. Videnskabernes Selskab i Göttingen, Medlem af det kgl. norske Videnskabernes Selskab i Trondhjem, Medlem af det Churfalz meteorologiske Selskab i Mannheim, Medlem af det geografiske Selskab i Göttingen, samt korresponderende Medlem af det norske topografiske og det patriotiske Selskab i Kristiania. Tillige modtog Wilse anerkendende Skrivelser fra Videnskabernes Selskab i Berlin og Stokholm for hans Indsats i forskellige Grene af Videnskaben.

Hertil kom den Udmærkelse fra Regeringens Side, da han udnævnes til ekstraordinær Professor i Theologien, hvilket fandt Sted 1784 efter at A. P. Bernstorff paany var traadt ind i Statsledelsen. 5te Bind af sine »Rejse-Iagttagelser« tilegner Wilse denne Stormand: »Deres Eksellence Højvelbaarne Herre Andreas Petrus, Greve af Bernstorff, Ridder af Elefanten p. p. Hans Kongelige Majestæts Geheime Stats-Minister m. v.

I Slutningen af sin Spydeberg-Tid 1783 blev W. Enkemand, idet hans Hustru, Anna Cecilie Thorup, døde efter lang Tids Sygdom. I Ægteskabet var 8 Børn, hvoraf de fire døde før Moderen. I en lille Lystpark ved Spydeberg Præstegaardshave, som W. kalder »den hellige Lund«, »har jeg«, skriver han, »fældet Taarer over mine Børns Død og endmere over den uforglemmelige Hustrus Bortgang, hvor ofte bedet dér for hendes Liv i hendes langvarige Sygdom, hvor ofte tillige takket Gud for hans Velgerninger, især hans Hjælp, naar jeg ingen Hjælp saa. Hendes sjeldne Sindsgaver og ædle Hjerte, hvortil det udvortes svarede ganske, forsødede mig alt bittert i Livet«.

Wilses 2den Hustru, Guine Maria Morland, som han holdt Bryllup med 1784, var saa dygtig en Præstekone, at hendes Hjemmeflid 2 Gange prisbelønnes af Det kgl. danske Landhusholdningsselskab«. Hun var fra Rakkestad Sogn, ikke langt fra Spydeberg.

Forflyttelse til Ejdsberg, Universitetssagen.

Efter c. 18 Aars Virksomhed i Spydeberg kaldtes Professor Wilse 1785 til Sognepræst for det nærliggende Ejdsberg med Annekser i Smaalenenes Amt. Ved Afskeden fra sit gamle Pastorat siger han: »Iøv-

rigt har jeg min gode Samvittigheds og mine Foresattes Vidnesbyrd om Velsignelsen ved mit Arbejdes Førelse. Hvormeget jeg har søgt Præstekaldets Bedste, det ligger der Dokumenter for. Jeg flyttede derfra til Ejdsberg i Aaret 1786, efter at jeg de 18 Aar, jeg har været her, havde døbt 1001 Børn, confirmeret 744 unge Personer, deraf 418 lært Pontoppidans Forklaring og Resten Katechismus, viet 231 Par og kastet Jord paa 978 Døde. Jeg indeslutter de endnu Levende i mine Bønner og haaber med Frimodighed at kunde møde de Døde paa den store Forsamlingsdag«.

Wilse havde 2 Morbrødre, der blev Præster i Norge. Den ældste, Niels Bjerregaard, var Sognepræst i Laurdal under Grevskabet Jarlsberg, og den yngste, mag. Laurits Bjerregaard, var indtil 1770 Sognepræst i Ejdsberg. En af de Vintre, da W. som ung levede i Norge, opholdt han sig næsten 3 Md. hos Morbroderen i Ejdsberg Præstegaard. Ved nu at komme dertil som Sognepræst, traadte Minderne fra Ungdomsaarene ham i Møde, hvorom han fortæller: »Jeg blev paa Ejdsberg Præstegaard modtaget af en kær Morbroder, mag. Laurits Bjerregaard, Sognepræst paa Stedet, med aabne Arme og nød ej alene i Jule-Tiden, men ogsaa siden godt af hans velbekendte Gæstfrihed. . . »Præstefruen, min Tante, viste mig adskillige Prøver paa hendes Husflid, i de sidste 16 Aar har hun ladet væve over 5000 Alen Lærred i Huset, foruden hvad hun uden Huset havde ladet væve af alle Slags, især Vadmel, hvilket oftest er af den Finhed, at det beredes videre som Klæde. En Alen Vadmel $\frac{5}{4}$ Alen bredt koster 20 Sk., 1 Alen groft Lærred 16 Sk. og ulden stribet Tøj 24 Sk. pr. Alen«.

Om sit ny Pastorat skriver Wilse bl. a.: »I Hen-

seende til Folkemængden er der efter mine Optegnelser fra mine første Husbesøg 3272, deraf i Hovedsognet 1940, i Herland 703, i Trønberg 624. — Ejdsberg Kirke er nok den største i Smaalenenes Amt paa Landet, 66 Alen i Længden, 19 Alen i Bredden, Koret 6 Alen.

Skolevæsenet i mine tre Sogne betjenes af 5 Skoleholdere. En liden Samling af Bøger har jeg givet til hver Skole at begynde med. Kunde jeg kun faa Læseselysten i manges mange ledige Timer her opvækket istedet for at samles til det, som intet duer.

Præstegaarden er bygt dels paa Fjeld, dels paa Myrgrund. Stuehuset er bygt 1711. Fra Studerværelset er 3 Udgange, den ene er en steil Løntrappe, hvor jeg ligesom med et kommer ned i Folkenes Stue. Denne Løntrappe er til fra den Tid Kong Karl den Tolvte var Gæst i Præstegaarden, da han nogle Gange gik op derfra til Præsten, der selv laa de 3 Nætter paa Halm i Dagligstuen. Den første Gang, Kongen vilde gaa ned igen, fæstede Sporerne i Trapperne, hvorfor Præsten bad hans Majestæt gaa baglæns ned. Kongen takkede »hans norske Ærlighed« derfor, som Ordet gaar.

Jeg har bekostet en ny Tilbygning for at have fornødne Værelser, hvor man til daglig i det mindste er 26 Mennesker. . . Som Theolog har jeg skrevet et og andet Embedet og Lærdommen vedrørende. Da mit Embede, Præstegaardens Drift og Børns Opdragelse tager mig næsten hele Tiden, er det naturligt, at man ofte spørger, hvorledes jeg vinder Tid. Jeg svarer, Tiden er mig dyrebar, jeg deler den derfor af, ordner den og tilvejer hver Beskæftigelse, det den tilkommer. Jeg skriver sjeldent noget to Gange. . . Jeg har lagt mig efter Videnskaber, ikke som Brødstudium,

men fornemlig af Lyst, derved har jeg tillige villet tjene det Almindelige. . . Bøger er jo de Studerendes Redskaber, og dem maa man købe. Mine 2000 Bind har jeg samlet i 30 Aar, mest paa Auktioner«.

Med sin livlige frugtbare Aand var W. stadig optaget af at afhjælpe Tidens Mangler, søgende at opbygge alt ædelt og godt paa kristelig Grund. Han var en vidtspændende Natur, en praktisk Arbejds-kraft med en sikker Gang blandt Menneskene i alt, hvad han foretog sig, skrev og talte.

Hans Kærlighed til Norge, hans Energi og utrættelige Virksomhedstrang kommer smukt frem ved hans Arbejde for Oprettelsen af et norsk Universitet. Medens den tysktalende Del af Rigets Befolkning allerede 1665 havde faaet sit Universitet i Kiel, ser vi de skiftende Regeringer i København stedse møde norske Krav om en saadan Lærestanstalt med Kulde og Afslag. Det var vanskeligt paa allerhøjeste Sted at vinde Ørenlyd for et saa stort Problems Løsning. For 150 Aar siden, i Enevældens Dage, var der ingen folkevalgte Repræsentanter til at løfte Røsten paa Tinge. Der maatte vandres ad andre mere trælsomme Veje.

Allerede i 1777 optraadte Wilse som Talsmand for et norsk Universitet med et Indlæg i »Maanedlige Afhandlinger«, og denne for Norge saa betydningsfulde nationale Velfærdsag maatte uvilkaarligt paa kalde almén Interesse.

Fleere af Norges fremtrædende Mænd, som en Tid var ivrigt optagne af dette vigtige Spørgsmaals Virkeliggørelse, tabte Modet i Erkendelsen af snart uoverstigelige Vanskeligheder, der skulde overvindes. Men W. gav ikke op. Han pustede til de ulmende Gløder. I 1793 skrev han en Artikel i »Norske Intelligens Sedler« med Overskrift:

Indbydelse til mine norske Medborgere og Landsmænd for med mig allerunderdanigst at ansøge om et Universitet i Norge«:

»Den Ulyksalighed, som rejser sig af det, at dette Land har intet Universitet i sit Skød, er af den Slags, hvorover Naturen maa sukke, Fornuften selv ivre sig, og Forældres Hjerte bløde. Som det er, har Studenterne lang Vej til Universitetet. Det er kostbart for Forældrene. Regeringens Politik er slet, den lader Nordmændene drøfte Spørgsmaalet, men værdiger dem ikke engang et Svar«...

W. opfordrer ligesindede Landsmænd til at mødes med ham hos Raadmand Jens Mostue, i Kristiania den 4. Juni s. A. til Forhandling om Sagen. — Det viste sig snart at Wilses frimodige og djærve Ord gav Genlyd over hele Norge, og da han en Maaned senere offentliggjorde sin Indbydelse i »Københavnske lærde Efterretninger« (20. April 1793 Nr. 14), vakte den ligesaa stor Opmærksomhed i Danmark.

En stærk Polemik om Universitetssagen paafulgte i begge Lande, som rimeligt var, for Norges Vedkommende, præget af Begejstring.

Ved Forhandlingsmødet d. 4. Juni i Kristiania havde circa 50 interesserede Nordmænd indfundet sig, mange sendte Brev med Løfte om Pengebidrag til den paa-tænkte videnskabelige Højskole. Professor Wilse aabnede Sammenkomsten med en Tale og fremlagde samtidig en Plan med Forslag til Indretning af Universitetet.

Nedsættelse af en Komité til Fremme af Arbejdet blev Resultatet. I denne indvalgte selvfølgelig W. Af andre Medlemmer kan nævnes, Generalauditor Wessel, og den hovedrige Fabrikejer Konferensraad Kammerherre, Bernt Anker.

Langvarige Undersøgelser, Forhandlinger om Beliggenheden, Forslag til Regeringen, frivillige Pengeindsamlinger, trak Tiden ud. Wilse samledes den 22. Marts 1797 med en Kreds af patriotiske Venner i Kristiania. Ved denne Lejlighed udtalte han bl. a.: »Lader os i den norske Universitetssag blive ved med samme varme Deltagelse, hvormed vi for 4 Aar siden begyndte. Det gælder vor, vore Børns og hele Efterslægtens Sjælevel, hvilken alle have Fordring paa«.

»Dette blev«, skriver Filologen H. Bakke, »Wilses sidste Ord i den norske Universitetssag. Men de Tanker, han udkastede havde Livskraft i sig, og hans utrættelige Energi virkede ansporende paa hele Nationen. I dette Afsnit af Universitetets Forhistorie er han absolut den centrale Figur. Han vækker Sagen tillive, han er mest i Ilden, og han siger det sidste Ord. Det norske Universitet er — efter hans Mening — noget, som Livet selv vil tvinge frem.

Og kommende Tider viste, at han havde Ret«.

For anden Gang blev Wilse Enkemand, idet hans forannævnte Hustru, Gurine Maria Morland, gik ind til den evige Hvile i 1796. Ogsaa i dette Ægteskab var der flere Børn.

Om sine Prøvelser skriver W. bl. a.: »Min Tid, især siden jeg kom i Embedet, har været delt mellem Bekymringer og Arbejde... de mindre Sorger har jeg adspredet nogenledes ved Læsning og Studeringer, men i de større, Hjertesorgerne, maatte jeg straks tage min Tilflugt til Gud i hans Ord«.

Omsorgen for Børnene og den store Præstegaardshusholdning bevægede Wilse til at gifte sig igen. Hans 3die Hustru hed Johanne Marie Grøgaard.

Død og Eftermæle.

I sin Ungdomstid havde Professor Wilse et svagt Helbred, med Aarene blev det bedre. I 50 Aars Alderen, skriver han, at passende Diæt var hans bedste Lægemiddel; men i stærk Kulde at tale offentligt svækkede ham meget. Her tænktes vel paa uopvarmede Kirker og Ligtalerne ved de aabne Grave i kolde Vinterdage. Øjnene maatte han ogsaa skaane. Dog kan det vist siges, at han fritoges for Alderdommens Tryk og Besvær.

Til det sidste var han den tro og flittige Sædemand, der strøede ud med rund Haand af det meget som optog ham og fyldte hans indre Liv.

En Sorgens Dag oprandt i Ejdsberg Præstegaard og mange andre Steder i Norge, da Wilse den 23. Maj 1801 afgik ved Døden i en Alder af godt 66 Aar. Han efterlod sig Hustru og 11 Børn.

Paa det Mindesmærke, som sattes over ham paa Ejdsberg Kirkegaard, læses følgende:

»Magister Jacob Nicolai Wilse
overordentlig Professor i Theologien og Sognepræst
til Ejdsberg. Han begyndte sit virksomme Liv d. 24
Januar 1735 i Lemvig i Jylland og endte det d. 23.
Maj 1801. Han døde den ædle Mand! Men han skal
leve i Nordmænds Minde! Thi Norges Tarv var ham
altid magtpaaliggende!«

Han oplevede ikke Kristiania eller Oslo Universitets Indvielse i 1811. Men hans nidkære Arbejde for at fremme denne skelsættende Begivenhed i Norges Historie blev ikke glemt. Nicolai Wergeland i »Tidskrift for Hist. phil. Samlinger 1811« og Henrik Wer-

geland i »Norges Konstitutions Historie« giver Wilse den tilbørlige Hæder for hans Indsats.

»Den som kender Universitetssagen«, skrives der i »Nationalbladet« 1821, »maa vel tilstaa, at afdøde Professor Wilse var Hovedhjulet i den Maskine, som drev et for Norge saa vigtigt Værk, og mon ikke den Lykke, som Landet nyder ved at have et Universitet, for det meste skyldes Hædersmanden Wilse«.

Endnu kan tilføjes, at i Jubilæumsskriftet i Anledning af det norske Universitets 100 Aars Fest 1911, er Wilse mindet paa den smukkeste Maade.

»For Efterverdenen«, udtaler forannævnte H. Bakke, »vil Wilse staa som en Kulturhelt i Ordets bedste Mening. Og i dette Kulturarbejde er han ledet af Kærlighed til de Bønder, han lever iblandt. Fra hans Bygdebeskrivelser strømmer i den Henseende en Henrik Wergelandsk Kærlighed til Almuen imod os.

Derfor arbejdede han for Læseselskaber, bedre Almueskoler, Skolelærerseminarier, Museer, Bogsamlinger og et norsk Universitet. Heller ikke skal vi glemme, hvordan han levede sig ind i norske Forhold og i den Gæringens Tid tog et klart og bestemt Standpunkt for sit ny Fædreland, uden at han derfor glemte det gamle«.

»Som Embedsmand har han været meget paapasselig, hans Sognebørns aandelige og timelige Vel laa ham altid meget paa Sinde«.

Som en afsluttende Bemærkning skal jeg anføre, at med Hensyn til de mange overensstemmende Vidnesbyrd om den meget store Andel W. har i, at Norge fik sit Universitet, saa er det værd fra dansk Side at fastslaa, at hvis Professor Wilse ikke i rette Tid havde grebet ind og faaet en samlet Agitation til Sagens Løsning sat i System, var det ikke blevet Kong Fre

derik den Sjette og hans Regering, at Æren for Kristianias Universitet kunde tilskrives, men Sveriges Konge, Carl den Trettende, fra 4. Nobr. 1814 tillige var Norges Regent.

Efter Evne har jeg søgt at fremdrage Mindet om en Mand, hvis Vugge stod i Hardsyssel. Som Professor Wilse hædredes i Norge og hører med i Kredsen af dette Lands Stormænd, saa haaber jeg, at det om nærværende Skildring kan siges, at »Historisk Samfund for Ringkøbing Amt« gennem denne hædrer ham og billedligt talt strør Blomster paa hans Grav.

Af benyttede Kilder anføres:

M. Jacob Nicolaj Wilse: »Rejse-lagttagelser i nogle af de nordiske Lande«.

Harald Bakke: »Jacob Nicolaj Wilse«.

Samlinger til Jydsk Historie og Topografi 4de Bind 3. Række. Hardsyssels Aarvog: Forskellige Aargange.

R. Nyrup og J. C. Kraft: »Alm. Litteraturlæksikon«.

Dr. phil. O. Nielsen: »Skodborg-Vandfuld Herreder«.

»Kort Underretning om mag. Jacob Nicolaj Wilse«, København 1786.

Personalhistorisk Tidsskrift.

H. Ehrencron-Müller: Forfatterleksikon.

J. N. Wilse: »Fuldstændig Beskrivelse af Stapel-Staden Fredericia, Khv. 1767.

Hugo Matthiessen: »Fredericia 1650—1760«.

Kirkeleksikon for Norden.

Vibergs Præstehistorie.

Nordisk Konversationsleksikon.

Trap: »Ringkøbing Amt«.

Hjemstavns-Bogen for Ringkøbing Amt.

»Kristiania«, en topografisk Beskrivelse.

Brickas Dansk biografisk Leksikon.

OM DEN GAMLE SELVEJERBONDEÆT
I TRABJERG, BORBJERG SOGN
— URIGTIGT KALDET »HVID« —
SAMT OM DENS FORBINDELSE MED
PRÆSTESLÆGTERNE I BORBJERG I 1500—1600 AARENE
OG DEGNESLÆGTERNE SAMMESTEDS I 1600-TALLET

Af Direktør for Sygekassevæsenet *L. P. Borberg.*

Indledning.

SAAVEL den gamle Selvejerbondeæt, af nogle kaldet: »Hvid«, i Trabjerg, Borbjerg Sogn, der har været kendt fra Tiden omkring Aar 1400 til noget ind i 1600-Tallet, som Præsterne i Borbjerg i Tiden ca. 1500—ca. 1700 og Degnene sammesteds i 1600-Aarene har tidligere, tildels ret udførligt, været behandlet af den topografisk-personalhistoriske Litteratur ¹⁾. At der kunde være ret nær Forbindelse mellem disse Slægter, har dog hidtil ikke været søgt paavist.

De Oplysninger om disse Forhold, som her skal fremføres, er kommet for Dagen ved Undersøgelser, som jeg i nært Samarbejde med den kendte Personal- og Hjemstavnhistoriker, cand. mag. *J. C. Hansen*, Viborg, i de senere Aar har foretaget til Brug for en ny Udgave af Familien Borbergs Slægtbog ²⁾. Da det herved desuden har vist sig muligt paa forskellig Vis i ret vid Udstrækning at rette og supplere de alt foreliggende historiske Oplysninger om de omhandlede Slægter, samt bortrydde forskellige fremsatte

urigtige Teorier, har jeg fundet det rimeligt i en særlig Afhandling i »Hardsyssels Aarbog« at gøre de nu fundne Kendsgerninger eller Sandsynlighedsteorier kendt for den historisk interesserede Del af Ringkøbing Amts Befolkning. Jeg kommer dog til Gengæld ogsaa selv til at opstille enkelte nye Teorier, som jeg haaber maa skønnes at være forsvarligt underbyggede.

Det er ikke min Mening i højere Grad end nødvendigt at forlænge denne Redegørelse ved at gentage Skildringen af Forhold, som i Forvejen er kendt fra de i Note 1 nævnte historiske Skrifter, forsaavidt deres Rigtighed ikke her bestrides, eller de maa omtales for Sammenhængens Skyld. Der maa iøvrigt i saa Henseende henvises til de i vedføjede Noter omtalte Kilder.

I.

Var den omhandlede Slægt i Trabjerg en Selvejerbondeslægt eller en adelig Æt?

Den nuværende By Trabjerg var i den tidlige Midaldalder en enkelt stor Gaard, der i Valdemar Sejrs Jordebog af 1231 sammen med Ejendommene Hvam og Heslemølle, begge ligeledes i Borbjerg Sogn, opgives at være »Kongeleve« (Krongods)³). I det urolige Aarhundrede, som fulgte efter Kong Valdemars Død 1241, maa Trabjerg — enten i sidste Halvdel af 1200-Tallet eller i 1300-Aarene — formodes at være afhændet af Kronen. Dette maa rimeligvis i hvert Fald være sket efter 1259, da Kong Erik Glipping skænkede Hvam til Ribe Domkirke for sin Fader, Kong Christopher I.s Sjælemesse. Gaarden er muligvis indløst af den Slægt, der her skal omtales, som kendes fra ca. Aar 1400, og da besad den som Selveje-

Efterhaanden deltes den store middelalderlige Gaard ved Arveskifter. Saaledes finder vi, at der 1597 i Vester Trabjerg var 4 og i Øster Trabjerg 2 Gaarde. 1616 nævnes 5 Selvejergaarde i Trabjerg og i Christian V.s Matrikel af 1688 6 Gaarde og 4 Huse⁴).

Det har været hævdet, at Trabjergslægten (der er her Tale om Anders Jepsen, den senere nævnte Herredsfogeds Linje, som maa anses for at være Slægtens Hovedlinje) var »en lidet bekendt Familie af den lavere Adel, der oftest fremtræder som Bønder, men dog længe blev godkendt som fribaaren, idet de kvindelige Medlemmer kaldtes Fruer«⁵).

Dette er egentlig paa Forhaand et mærkeligt Standpunkt. Man maa dog gaa ud fra, at enten var Slægten adelig (med Adelsrettigheder), eller ogsaa var den en Selvejrbondeslægt. Fæstere var denne Linjes Mænd i hvert Fald ikke, eftersom — hvad der senere vil fremgaa — saa mange Medlemmer af den var Herredsfogder eller Sandemænd, hvortil indtil Skipper Clements Fejde 1534 og vel ogsaa jævnlig senere i Henhold til Reglen i Valdemar Sejrs jydsk Lov 2—1 kun Selvejrbønder — og i Praksis de mest ansete — toges. Paa den anden Side kendes der i Hardsyssel kun et enkelt sikkert Eksempel paa, at en Adelsmand har beklædt Stillingen som Herredsfoged (Markvard Juel).

Det kan i det hele ikke være rigtigt, at Trabjergslægten har været nogen adelig Æt. Den har saaledes ikke ført adeligt Skjold, men kun Bomærker⁶). Da Slægtens rigeste Mand, Herredsfogden Anders Jepsen i Trabjerg, af Kong Frederik I for sig og sine Arvinger fik Brev paa evig Tid paa Hodsagergaard og Brogaard, var det mod at give Landgilde, som andre lige gode Selvejere i Ginding Herred plejede at yde, og 1542 fik han ogsaa kgl. Bevilling til at beholde sit

Bondegods, der var inddraget af Kronen efter Skipper Clements Fejden 1534, for samme Landgilde som før Fejden ⁷⁾).

Saaledes vilde en paa sin Sædegaard boende Adelsmand ikke blive behandlet af Kronen. Anders kaldes heller ingen Steder »ærlig og velbyrdig«, som Adelsmænd almindeligvis vilde være blevet benævnt; at han 1543 skal være »sat i Skat sammen med Adelen«, maa formentlig bero paa, at han gennem sin Farmosder, der tilhørte den adelige Quie-Æt, eller gennem sin første Hustru, Fru Margrethe Christensdatter, Enke efter den adelige Lensmand Jes Quie, har erhvervet adeligt Gods. O. Nielsen er da ogsaa svært i Tvivl om, hvorvidt Trabjerg ikke skal opfattes som en Bondegaard ⁷⁾).

At Kvinder af Trabjergslægten, eller Kvinder, gift med Mænd af denne, i visse Tilfælde kaldtes Fruer, er formentlig heller ikke afgørende. Ikke blot Adelsmænds Hustruer kaldtes i hine Tider »Frue«, men ogsaa af og til formaaende Kvinder, der havde særlige Midler at raade over, f. Eks. rige Købmandshustruer eller endog Præstekoner. De Kvinder af Trabjergslægten, der kaldtes Fruer, var for Resten næsten undtagelsesfrit enten selv gift med Adelsmænd, eller var adelige Kvinder, der havde ægtet Mænd af Trabjergætten, hvilket gør Fruetitlen end mere forstaaelig. Dog er et Forhold gaadefuldt, nemlig, at Anders Jepsens Sønnedatter, Fru Karen Nielsdatter i Trabjerg, i Besyndelsen af 1600-Tallet af Domstolene synes at være anset som adelig trods sin Afstamning i Mandslinjen fra Selvejerbønder, og trods det Forhold, at hun selv var gift med en Selvejerbonde og Herredsfoged ⁸⁾). Det mærkelige Forhold er det endnu ikke lykkedes at finde en tilfredsstillende Forklaring paa. Muligvis har

Stævningen været urigtig og drejet sig om en anden, adelig, Kvinde af samme Navn. Spørgsmaalet maa indtil videre staa aabent.

Af foranstaaende turde fremgaa, at Trabjergslægten ikke har været nogen Adelsæt, men ganske vist en særlig rig og anset Selvejrbondeslægt. Dens fremtrædende sociale Stilling viser sig da ogsaa baade i, at dens Medlemmer i Anders Jepsens Linje i 4 Slægtled efter hinanden var Herredsfogder og Sandemænd, og i forskellige Giftermaal med adelige, ganske vist ikke med Personer tilhørende den godsrige Storadel, men jævner Adelsslægter. Saaledes var Sandemand Christen Jepsen i Trabjerg i 1400 Tallet gift med en Kvinde af Quieætten (fra Quiesgaard i Fabjerg Sogn, Skodborg Herred, ved Lemvig), og — som før omtalt — hans Sønesøn, Herredsfoged Anders Jepsen i Trabjerg i sit 1. Ægteskab med Enken efter den 1486—87 afdøde Lensmand paa Riberhus Slot, Hr. Jes Quie, Fru Margrethe Christensdatter. Det er dog ikke sikkert, at Fru Margrethe selv var adelig født ⁹⁾.

To af Anders Jepsens Døttre, Kirstine og Edel Andersdatter, der begge kaldtes Fruer, ægtede Smaaadelsmænd, henholdsvis Jep Munk af Kovstrup (i Thy) og Jens Persen af Movstgaardætten i Gimsing Sogn ¹⁰⁾.

At Anders Jepsens Gren af Slægten var rig, ses bl. a. af det før omtalte Forhold, at han var i Stand til at tilbagekøbe sin af Kronen efter Skipper Clements Fejden inddragne Ejendom. Vi kender ogsaa adskillige af hans Ejendomsforetagender før Fejden, der viser ham som en meget driftig og foretagsom Mand. Slægtens Ejendomme udvidedes yderligere under Anders Jepsens Efterkommere paa forskellig Maade.

Trabjergs Anseelse i Sognet fremgaaer ogsaa af, at Folkene derfra til for ca. 35 Aar siden havde første

Sæde i Borbjerg Kirke, en Ret, der allerede kendes i 1500-Tallet, men nu er bortfaldet.

Dette »første Sæde« er saaledes at forstaa, at før de gamle Stolestader ca. 1908 fornyedes, og Mænd og Kvinder fremtidig satte sig mellem hverandre, havde Trabjerggaardene Østre-Søndergaard Stade Nr. 3, Meldgaard Nr. 4, og Trabjerggaard Nr. 5 (Vestre-Søndergaard tog Stade i Nr. 11 eller 13, men hørte vist egentlig til højere oppe¹¹).

Paa de 2 øverste Stole fandtes før i Tiden Vaabenmærker for Adelspersoner, som skal have boet paa den tidligere Herregaard Store Hessel i Sognet; men disse Stole kasseredes for ca. 100 Aar siden og erstattedes af dem, der stod til ca. 1908. Dette maa være den nærliggende Forklaring paa, at Trabjergfolkene — som Selvejerbønder — maatte vige de 2 første Stole for Adelen paa Hessel. Hvem de Adelspersoner har været, hvis Vaaben stod paa disse Stole, kan der næppe være megen Tvivl om. I Præsteindberetningen af 1638 nævnes St. Hessel ikke længere som Herregaard, men det siges, at salig Niels Kaas (af Sparre-Kaasernes Ørndrup-Linje) og hans Hustru Fru Dorthe Hansdatter Munk (Lange — Vaaben: 3 Roser) havde boet dér nogen Tid. Hr. Niels, der ogsaa ejede Ørndrup paa Mors, omtales 1559, da han dræbte sin Svoger, Fru Dorthes Søster Ides Mand, Hr. Oluf Rytter til Kabbel, og nævnes endnu ved Hyldingen af Prins Christian (Christian IV) 1584. De var barnløse, og St. Hessel er da blevet solgt efter deres Død og snart nedlagt som Herregaard¹²).

Siden Begyndelsen af 1600-Tallet ses ingen adelige at have haft Sædegaard i Sognet, hvilke kunde gøre Trabjergfolkene Rangen i Kirken stridig.

Det vil formentlig af foranstaaende ses, at Tra-

bjergætten ikke kan have været nogen adelig, men en Selvejrbondeslægt hvis mere fremragende Medlemmer socialt og økonomisk regnedes nogenlunde lige med Smaaadelen.

II.

Førte Trabjergslægten Navnet »Hvid«?

Man har ment, at Trabjergslægten skulde have ført Navnet »Hvid«, eller endog »Hvide«¹³⁾. Dette er urigtigt. Det vilde paa Forhaand være ret usandsynligt, at Slægten skulde være den samme som den fra Skjalm Hvide nedstammende berømte sjællandske Middelalderæt; men ingen af Trabjergslægtens Medlemmer har overhovedet kaldt sig »Hvide« eller »Hvid«. Der træffes ganske vist i Holstebroegnen fra 1400-Tallet til 1600-Tallet en Række Personer, som førte det øjensynlig faste Tilnavn »Hvid«. Om deres indbyrdes Forhold kan der ikke altid siges noget med Sikkerhed; men det er meget sandsynligt, at der har hersket Slægtskab imellem ialtfald nogle af dem.

Blandt disse var saaledes den senere omtalte Præst i Holstebro, Magister Mads Ibsen Hvid. Denne stammede paa mødrene Side fra Trabjergslægten, idet han var en Dattersøn, men ikke — som det har været hævdet — en Søn af nedenomtalte Jep Christensen i Trabjerg, nævnt 1492—1517¹⁴⁾. Den fremsatte Paastand om, at den »Anders Hvid«, der i Lundenæs Slots Jordebog 1498 nævnes som Selvejer af Abildtrupgaarden i Vørgod Sogn, Bølling Herred, og hvis Fadernavn ikke nævnes, skulde være identisk med Herredsfogden Anders Jepsen i Trabjerg, som aldrig i Dokumenter ses at have ført Navnet Hvid, synes at være helt uholdbar. Heller ikke foreligger der noget Bevis for, at Anders Hvid i Abildtrup har været

Broder til Magister Mads Hvid. Hvid-Slægten i Abildtrupgaard kan da i hvert Fald ikke i Mandslinjen nedstamme fra Trabjergslægten, og at den skulde gøre det paa Kvindesiden, er heller ikke godtgjort ¹⁵⁾).

III.

Om de forskellige Linjer af Trabjergætten.

Den ældst kendte Stamfader til Trabjergætten er *Ib* i Trabjerg. Hans Fadernavn kendes ikke, og man ved om ham kun, at han sammen med sin Søn, Sandemand Christen Ibsen (Jepsen) i Trabjerg og dennes Hustru skænkede Borbjerg Kirke Jordegods, der afkastede 1 Ørte Rug (10 Skæpper) aarlig.

Det er muligt, at Trabjerg-Ættens Fortrinsret til Kirkesæde delvis har hængt sammen hermed, ligesom Navnene paa forskellige katolske Præster i Borbjerg kunde tyde paa, at de har tilhørt Slægten. Maaske har Sjølegaven saaledes ogsaa tjent visse verdslige Formaal.

Ib maa antages at være født i Slutningen af 1300-Tallet eller Begyndelsen af 1400-Tallet og at have levet langt ind i 1400-Aarene, siden hans Søn, Sandemanden *Christen Jepsen* i Trabjerg, der nævnes 1464 og 1486, har været med til at skænke Sjølegaven. Denne Christen var gift med adelig Jomfru af Quieætten fra Quiesgaard i Fabjerg Sogn, Søster til den førnævnte Lensmand Jes Quie paa Riberhus Slot ¹⁶⁾).

Sandemand Christen Jepsen havde flere Børn, saaledes de 2 Sønner, *Jep Christensen* i Trabjerg, nævnt 1492 som Herredsfoged i Ginding Herred, hvad han dog kun synes at have været en kort Tid, ¹⁷⁾ 1496 og 1517, ¹⁸⁾ samt *Christen Christensen* nævnt 1517, der ogsaa havde Del i Trabjerg, men som flyttede til Skave i Borbjerg Sogn, lidt sønden for Trabjerg,

og hvis Efterslægt ikke kendes. Desuden 2 Døttre, gift med henholdsvis *Svend Christensen* og *Thøger Nielsen* i Trabjerg ¹⁹). Muligvis var der flere Børn.

Af Jep Christensens Børn kendes *Anders Jepsen* i Trabjerg, Herredsfoged i Ginding Herred, død 1550—51, om hvis vidtløftige Jordegodsforretninger man kender god Besked ²⁰). Han var 1. Gang gift med *Fru Margrethe Christensdatter*, Enke efter oftnævnte Lensmand Jes Quie, og efter hendes Død med en anden *Margrethe*, der ikke kaldes Frue, men kun *Margrethe »Anderskone«*, saa hun har næppe været af saa fin Byrd ²¹).

En Søster til Anders Jepsen, hvis Navn ikke kendes, var gift med *Ib Hvid* ²²); de havde Sønnen, Magister Mads Ibsen Hvid, Præst i Holstebro, der bl. a. er navnkundig ved, at han forførte og senere blev gift med den højadelige, dog vist ikke helt unge Jomfru Lene Olufsdatter Gyldenstjerne fra Estvadgaard ²³).

Endelig har Jep Christensen utvivlsomt haft en Søn *Christen Jepsen*, bosat i Trabjerg. Vedrørende denne og hans Ætlinge, der udgør en anden Gren af Trabjergslægten, om hvis Forbindelse med denne man hidtil intet har vidst, henvises til Side 132—33.

Af Herredsfoged Anders Jepsen i Trabjerg og hans formentlig første Hustrus Ægteskab kendes 3 Børn. Om 2 Døttre, Fruerne Kirstine og Edel Andersdatter, er der allerede talt. Endvidere havde Anders en Søn *Niels Andersen* i Trabjerg ²⁴), der — efter den da gældende Embedsskik — blev Faderens Efterfølger som Herredsfoged i Ginding Hdrred, men som døde ret ung ca. 1557. Da havde Trabjergætten i 3 Led efter hinanden besat dette Embede, og det foregaaende Slægtled havde fostret en Sandemand; man ser, at det var en Storbondeslægt!

Niels' Hustrus Navn kendes ikke. Han var vist selv den sidste paa Sværdsiden af Anders Jepsens Ætlinge, idet han ikke synes at have haft Sønner; derimod havde han en Datter, det sidst kendte Skud paa Anders Jepsens Efterkommeres Mandslinje.

Denne, *Karen Nielsdatter* ²⁵), boede i Søndergaard i Trabjerg og levede til ca. 1622. Hun var før 1578 bleven gift med *Simon Olufsen* ²⁶). Man har ikke før været klar over, hvem han var, men der er ingen Tvivl om, at han er identisk med Selvejerbonden af samme Navn fra Gaarden Holm i Ulfborg Sogn og senere Herredsfoged i Ulfborg Herred, død 1609–10. Dette fremgaar af forskellige Forhold. Bl. a. kaldes Fru Karen Nielsdatter i Retssager flere Gange af »Holm« eller »Sunholm« (Sønderholm) og af et Par Kongebreve fra 1587 og 1592 om Fæste af Kronens Tiende af Borbjerg Sogn ses, at den Simon Olufsen, der har fæstet denne, snart kaldes »i Holm« og snart »i Trabjerg« ²⁷).

Simons Fader, Oluf Simonsen var ogsaa Selvejrebonde til Holm og Herredsfoged i samme Herred, en højt anset Mand og yndet af Kong Christian III, der 2 Gange overnattede hos ham i Holm under Rejser i Vestjylland ²⁸).

Fru Karens og Simon Olufsens — altsaa fra den gamle Trabjergslægt paa *mødrene* Side nedstammende — Ætlinge synes, efter Navnene at dømme, at have levet i Trabjerg og omliggende Gaarde i Borbjerg Sogn i 1600-Tallet. Saaledes omtaler Matriklen 1664 i Trabjerg Bønderne Bertel Simonsen og Oluf Nielsen — formentlig Søn af den Niels Olufsen i Trabjerg, der omtales i en Viborg Landstingsdom af 10. September 1625 om en Troldkvinde i Trabjerg, *Maren Svendsdatter Norre* — i Lille Hessel Jep Olufsen,

i Tinkerdal bl. a. Oluf Mogensen, Simon Christensen og Christen Simonsen, i Hogager Niels og Christen Simonsen. Matriklen af 1688 nævner i Borbjerg By Jep og Poul Olufsen, i Tinkerdal Simon Christensen, i Trabjerg bl. a. Simon Andersen, samt som Husmand Payst Olufsen, i Lille Hessel stadig Jeppe Olsen, i Tinkerdal Oluf Nielsen og i Abildholt Jens Simonsen. Slægten vides med Sikkerhed at have levet endnu i Begyndelsen af 1700-Tallet paa Ørnhoved i Tjørring Sogn ved Herning. En nøjere Undersøgelse af dette Forhold ligger imidlertid udenfor Rammen af nærværende Redegørelse.

I det følgende Afsnit vil der blive givet Oplysninger om den fra Christen Jepsen (den yngre) i Trabjerg (Side 129) nedstammende Linje af den gamle Trabjergslægt.

IV.

Præsterne i Borbjerg i 1500- og 1600-Tallet og deres Forbindelse med Trabjergætten.

Den sidste katolske og — som saa mange andre Steder — ogsaa første lutherske Præst efter Reformationen 1536 var *Jens Enevoldsen*. Den gamle, af Præsten Knud Poulsen Kolding 1665 opsatte Præsterække-tavle («series pastorum») i Borbjerg Kirke melder om ham, at han var født i »Kvidtzgaard« (Quiesgaard) i Borbjerg Sogn (ikke at forveksle med den førnævnte »Quiesgaard« i Fabjerg Sogn). Der er al Grund til at tro, at Hr. Jens var Søn af en Enevold, der har været Selvejer af Quiesgaard. Denne Gaard har Navn efter den 1486–87 uddøde Æt Quie, og har maaske været tillagt en af de 2 Kvinder af denne Æt, der giftede sig ind i Trabjergslægten. Man ved iøvrigt intet nærmere om Ejerforholdet til Quiesgaard i Bor-

bjerg Sogn, før den 12. August 1585 af Kronen blev solgt til Rigsmarsken Peder Gyldenstjerne ²⁹). Da det ikke ses, at Kronen i Tiden efter 1536 har erhvervet Gaarden, er Sandsynligheden stærk for, at den Selvs ejerslægt, der før ejede den — Enevold eller hans Børn — har maattet afstaa Quiesgaard til Kronen, fordi de — som saa mange jyske Bønder — har deltaget i Skipper Clements Fejden 1534 og derefter til Kronen forbrudt deres Selveje, som de da senere har maattet tage i Fæste af samme. At det har været en Selvs ejerbonde, der i den sidste Tid før 1534 ejede den, gøres ogsaa sandsynligt af følgende:

Da Borbjergpræsten Jens Enevoldsen var død, efter 14. Maj 1558 ³⁰), eller havde frasagt sig sit Kald, blev *Enevold Christensen* hans Efterfølger. Efter den nys omtalte Præstetavle i Borbjerg Kirke var denne født i Trabjerg i Borbjerg Sogn. Hvem var da denne Hr. Enevold?

Ja, selvom anden Løsning selvfølgelig kan tænkes, er den naturligste Tanke den, at han var Søn af en Christen Jepsen, Herredsfoged Jep Christensen i Trabjergs Søn (Side 129). Denne Christen omtales ganske vist ikke i de meget sparsomme Kilder, men det er efter Datidens Opkaldsesskik næsten utænkeligt, at Jep ikke skulde have opkaldt en Søn efter sin Fader Christen. Formentlig er denne Christen død ung, maa- ske i Skipper Clements Fejden 1534. Christen Jepsen har da været gift med en Datter af Selvejerbonden Enevold i Quiesgaard i Borbjerg Sogn; thi at denne var Selvejer, maa have været selvfølgeligt, naar et Medlem af den ansete Trabjergslægt har ægtet hans Datter. Hr. Enevold er da opkaldt efter Morfaderen.

Man kunde ganske vist tænke sig, at Hr. Enevold var Søn af den Side 128 nævnte Chr. Christensen,

ligeledes af Trabjergætten; men da Hr. Enevold var født i Trabjerg, og Christen Christensen udtrykkeligt siges at bo i Skave, er den førstnævnte Teori nok saa sandsynlig, ligesom den passer bedre med Slægtleddenes Placering.

Enevold Christensen var efter Præstetavlen i Borbjerg Kirke Præst i 33 Aar, og da han døde 10. Februar 1587, skulde han altsaa være tiltraadt 1553—54. Dette passer nu ikke helt med, at Forgængeren og Morbroderen Hr. Jens Enevoldsen endnu levede 1558; men maaske har Hr. Enevold været Hr. Jens' Medhjælper fra Aarene 1553—54, indtil han selv blev Sognepræst ved Hr. Jens' Død — efter 14. Maj 1558. Det var dengang et meget almindeligt forekommende Tilfælde, at ældre Præster tog Medhjælper af Slægten, der saa senere arvede Præsteembedet.

Hr. Enevold nævnes som Provst i Hjerm Herred 1584 ⁸¹⁾, men hvornaar han blev det, vides ikke.

Han var gift med Karen Povlsdatter, med hvem han havde 15 Børn ⁸²⁾. Det var ikke mærkeligt, at Hr. Enevolds udpegede Efterfølger *Niels Nielsen* trak sit Løfte om at ægte hende tilbage, tilmed da hun var »fast bedaget«; men i Annekset Ryde vægrede Præstekvindens »Anhang« sig ved at give ham Kald. Først efter 2 Kongebreve, henholdsvis af 28. Juli 1587 og 23. August 1588, maatte Sognemændene bøje sig og tage Hr. Niels, mens Karen Povlsdatter giftede sig med en anden Mand, der ikke var Præst ⁸³⁾. Karen maatte nøjes med at glæde sig over, at hendes Datter Maren Enevoldsdatter 10 Aar efter blev Præstekone i Borbjerg i hendes Sted. (Se Side 136).

Karen Povlsdatter har utvivlsomt været Selvejrbondedatter fra Ryde Sogn. Navnet Povl er endnu i sidste Halvdel af 1600-Tallet meget almindeligt dér;

saaledes nævnes i Kirkebogen 1651 Povl i Østerskov, 1652 Povl i Ravnshøj, s. A. Povl i Vejsgaard, 1655 Christen Povlsen i Stendis, 1667 Maren Povlsdatter i Stendis og 1660 Povl i Ryde Kirkeby o. s. v.

Af Hr. Enevolds og Kones 15 Børn kendes foruden ovennævnte Maren Enevoldsdatter kun Sønnen *Jens Enevoldsen*, der paa sine gamle Dage boede i Gaarden Sønderfleng i Borbjerg, og som vidnede i en Retssag 1661 om Forældrenes Forhold til Borbjerg Kirketiende. Han begravedes 3. August 1664 i Borbjerg³⁴), øjensynlig ældgammel; men endnu i sidste Halvdel af 1600'erne vrirmede der, som Kirkebogen udviser, i Borbjerg Sogn med Bønder og Bondekvinde, i hvis Navn det sjældne Navn Enevold indgik.

Det kan paa det foreliggende ikke afgørende bevises, at disse forskellige Personer af Navnet Enevold nedstammer fra Provst Enevold Christensen – heller ikke kan deres nærmere utvivlsomme Slægtskab altid udledes; men det er aldeles overvejende sandsynligt, ikke blot paa Grund af Navnets store Sjældenhed, men ogsaa fordi de er knyttet til Trabjergslægtens gamle Ejendomme i Trabjerg og Skave og til Borbjerg Kirkes og Præsts Gods i Sognet. De maa imidlertid antages at være Børnebørn eller Oldebørn af Provsten baade paa Mands- og Kvindesiden. Dette gælder den *Enevold Christensen* i Trabjerg, som i et Tingsvidne af 23. Marts 1626 nævnes som Delefoged (en Slags Rettergangsfuldmægtig for Lensmanden) og fra 4. Dec. 1645 til 22. Juni 1648 som Herredsfoged i Ginding Herred³⁵). Han begravedes 23. Juli 1648 i Borbjerg. Maaske er hans Datter den *Anna Enevoldsdatter*, der i Matriklen 1688 omtales som »Huusmand« i Trabjerg. Den *Christen Christensen* i Trabjerg, der 4. December 1645 »sidder i Herredsfogdens

Sted«, er muligvis hans Broder. I Matriklen 1664 nævnes *Laurits Enevoldsen* som Gaardfæster i Skave, maaſke en Søn; men han kan ogsaa have været Søn af en anden *Enevold Christensen* i Hvam (ligesom de andre her nævnte Steder: Gaarde og Byer i Borbjerg Sogn), der begravedes 9. Maj 1650, og som kanske ogsaa var Broder til Herredsfogden. Det var ikke ualmindeligt i de Tider, hvor der gjaldt særlige Regler om Opkaldelse efter Forfædrene, at 2 Brødre havde samme Navn. Han kan dog selvfølgelig være en anden af Slægten.

Enevold i Hvam havde 2 Døttre. *Karen Enevoldsdatter* ægtede 4. Søndag efter Epifanie (Helligtrekongers) 1653 Thomas Jensen Bøggild og siges da at bo »i Kirkens Boel i Hvam«. Deres Søn var sikkert den *Enevold Thommesen*, der 1688 havde Borbjerg Kirkes Ejendom i Hvam i Fæste. Den anden Datter af Enevold i Hvam, *Anne Enevoldsdatter* »af Hvam«, viedes 6. Januar 1655 til Peder Jensen Bøggild, formentlig Broder til fornævnte Thomas. En Søn af dem var sikkert den *Enevold Pedersen*, der 1688 var Fæster i Hajslund. *Christen Enevoldsen*, hvis Døttre *Anne* døbttes 7. Maj 1654 og *Maren* 19. Marts 1656, er formentlig identisk med den Gaardfæster af samme Navn, der 1664 nævnes i Nørhvam, og som 1688 havde i Fæste den søndre Gaard i Skave, der af Præsten Knud Povlsen Kolding var udlagt som Legatgaard til Grundlag for hans Legat paa 100 Rdl. til de fattige i Borbjerg—Ryde Sogne³⁶). Endelig nævnes en *Enevold* i Lille Hessel, hvis Søn begravedes 15. April 1652.

Om Efterkommerne af Provst Enevold Christensens fornævnte Søn, Jens Enevoldsen i Sønderfleng, findes der utvivlsomt ogsaa noget i Kirkebogen; men om det er hans Sønner eller Sønnesønner kan ikke sik-

kert afgøres. Saaledes døbtet 2. Marts 1656 Niels Sønderflengs (kaldes 1654 »Fleng«) Datter, ved hvilken Lejlighed Jens Enevoldsen var Fadder, og 27. September 1660 hans Søn Anders, hvor det samme var Tilfældet. Endelig nævnes 1679 Enevold Fleng som Fadder.

Provst Enevold Christensens Datter, *Maren Enevoldsdatter*, der maa antages at være født ca. 1560, er – vistnok i Slutningen af 1570'erne – blevet gift med *Claus Grummesen*, der 1598 efter Hr. Niels Nielsens Død blev Præst i Borbjerg–Ryde, formentlig ved Trabjergslægtens store Indflydelse; thi selv var han ikke fra Egnen, men fra et saa fjernt Sted som Gørding i Gørding Herred ved Ribe.

Claus opgives nemlig paa Præstetavlen at være født i Gørding Præstegaard, og dette er rigtigt. Han var Søn af Provst Grumme Povlsen, Sognepræst til Gørding–Vejrup (1519 – efter 1610). Denne tilhørte en anset Selvejrbondeslægt fra Landsbyen Ilsted i Gørding Sogn, der dog – som saa mange andre – fortabte sit Selveje efter Skipper Clements Fejden 1534. Faderen havde været Herredsfoged og Farfaderen Sandemand i Herredet. Slægten, i hvilken det ellers sjældne Navn Grumme var almindeligt, er nu opklaret til omkring Aar 1400 ³⁷).

Claus maa antages at være født ca. 1550, idet hans Fader indgik Ægteskab 1545 ³⁸).

Om Claus' Ungdom vides intet; men han har sikkert gaaet i Ribe Domscole og vist derefter været knyttet til Staden Ribe. I hvert Fald var han 1598 – det Aar, han valgtes til Præst i Borbjerg–Ryde – Ribebispen, den kendte Forfatter af Skuespil og Almanakoptegnelser, Peder Jensen Hegelunds »Amanuensis« (Sekretær). Forsaavidt man har ment, at Claus,

før han kom til Borbjerg, havde været Præst i Borbling ved Herning, beror dette vistnok paa en Misforstaaelse. Baade 1584 og 1610 nævnes en Anders Jensen som Præst dér ³⁹). Maaske har Claus — med denne som Vikar — oppebaaret Indtægt fra dette Præstekald, uden at gøre Tjeneste; thi dette var en ikke ualminsdelig Maade at lønne Præster paa, naar de havde særlige Hverv.

Samme Aar, Hr. Claus kom til Borbjerg, overværede han paa nærmeste Hold en uhyggelig Scene i selve Bispegaarden i Ribe, idet han maatte støtte Biskoppens Svigersøn, Raadmand Anders Sørensen Stage, der blev saaret til Døden af den drukne Herredsfoged Søren Jensen Bramminge ⁴⁰).

Kun kort Tid var Hr. Claus Præst i Borbjerg—Ryde. I November 1600 gjorde hans Enke, førnævnte Maren Enevoldsdatter, Rede for, hvad han, der da kaldes »salig«, havde oppebaaret af Borbjerg og Ryde Kirkers Indtægter ⁴¹). Hr. Claus er da død Aar 1600, ikke 1601, som Præstetavlen i Borbjerg Kirke og Wiibergs Præstehistorie angiver.

Som en Søn af ham og Maren Enevoldsdatter maa anses den S. 143 nævnte Borbjergs Degn Mads (Clausen).

Maren har utvivlsomt ca. 1601 ægtet Hr. Claus' Efterfølger *Mogens Sørensen Buch* og maa, hvis Hr. Mogens ikke har været gift 3 Gange, være død i en høj Alder ca. 1640. Hr. Mogens var nemlig i alt Fald paa sine gamle Dage gift med *Maren Andersdatter*, Datter af Præsten Anders Pedersen (Stadil) i Hjerm. Hun blev 29. September 1647 i Borbjerg viet 2. Gang til Hr. Mogens' Efterfølger, Præsten Knud Povlsen Kolding i Borbjerg og fik med ham 12 Børn; saa for Alderens Skyld kan hun ikke ret mange Aar have været i Ægteskab med Hr. Mogens.

Om denne, der i 46 Aar (1601—47) var Præst i Borbjerg—Ryde, vides ikke meget. Han var efter Præstetavlen født i Ølgod Præstegaard nord for Varde som Søn af Præsten Søren Jensen Buch og synes at have været en stilsfærdig og fredsæl Mand. 1619 nævnes han som Provst i Hjerm Herred ⁴²).

Hans Efterfølger *Knud Povlsen Kolding*, Præst i Borbjerg—Ryde 1647—80, har faaet sit Liv skildret flere Gange og ikke med Urette; thi han var en af de mest fremtrædende af Borbjerg Sogns mange betydelige Præster. En Renaissanceskikkelse var han, foretog som ung Udenlandsrejser til Tyskland, Nederlandene, Frankrig og England, fik den stærkt medtagne Borbjerg Kirke istandsat, havde historiske Interesser og opsatte 1665 den ældste Præstetavle i Borbjerg Kirke, for hvilken Slægtshistorikerne ikke nok kan takke ham, havde desuden »sociale Interesser«, som han viste ved paa egen Bekostning at bygge et Skolehus ved Borbjerg Kirke — det andet i de daværende Bøvling og Lundenæs Len (Ringkøbing Amt) — og ved at oprette et Legat for de fattige i de 2 Sogne paa 100 Rdl.; det var mange Penge i en ludfattig Tid.

Det jyske »Sind« havde han ogsaa. Han lyste fra Prædikestolen Band, ikke blot over dem, der ulovligt fiskede i Præstegaardssøen, men ogsaa over selve de Aal, de ulovligt fangede dér, vel for at de skulde bekomme Tyvefiskerne ilde. Hans kraftige Haandskrift viser hans energiske Karakter ⁴³).

Enken Maren Andersdatter overlevede ham til efter 1686.

Af hans 2 Sønner døde den ene ung 1683. Denne kaldtes efter sit Fødested Anders Knudsen Borberg. Ogsaa han havde været udenlands, og hans Minde-

tavle med Malerier, vist af en tysk og fransk By, findes endnu i Borbjerg Kirke.

Den anden Broder, *Povl Knudsen*, Faderens Efterfølger som Præst i Borbjerg—Ryde 1680—97, var af en anden Støbning end Faderen. Alene hans fine, spidse, pertentlige Haandskrift i Kirkebogen viser ham som et stilfærdigt Ordensmenneske. Overtroisk var han som Barn af sin Tid, derom vidner hans Rædsel for den store Komet 1680, der foranledigede ham til en længere Udgydelse herom bag i Borbjerg Kirkebog. Da det lille vanføre Barn Tiercken — maaske en Bondepiges uægte Barn med en tysk hvervet Soldat — døde paa Quiesgaard 1680 (begravet 14. November s. A.) antyder han paa Latin, at hendes Vanførhed muligvis skyldes Bedstemoderens Trolddomskunster («magica arte»). Paa den anden Side var han et følsomt Gemyt. Da Sinder Svenningsen i Quiesgaard begravedes 4. December 1688, skriver Præsten, at han døde »fra 8 faderløse Børn«. Trods Aarhundrederne mærker man hans Medfølelse, og da hans Hustru Susanne gik bort 1696, faldt han helt hen i Tungsind.

Efter Povl Knudsen fulgte hans Svigersøn, Hr. *Peder Lyngbye* (1697—1721), gift med hans Datter *Ide Marie Povlsdatter*⁴⁴), der 1722 »continuerede« Farfaderens Præstetavle i Kirken.

Præsterækken i Borbjerg—Ryde i 1500—1600 Tallet viser et udpræget Eksempel paa den »Arveret« til Præsteembeder inden for samme Slægt og »Pensionering« ved Præsteenkens eller »døttres Ægteskab med den afdøde Præsts Efterfølger — det saakaldte »Konserveringssystem« — som Datidens Retsstandpunkt ansaa for det nærmest selvfølgelige. I disse 2 Aarhundreder var alle Præsterne — bortset fra den ved Regeringens Magtsprog skabte »Undtagelse« 1587—98, der

i og for sig kun bekræfter Reglen – enten i Slægt med hverandre eller gift med Formandens Enke eller Datter.

V.

Degneembedet og Skoleforholdene i Borbjerg i 1600's Tallet.

Den tidligere Litteratur fortæller herom, at »Skolegangen i Sognet blev ødelagt ved, at Degneembedet blev ophævet, da Holstebro Latinskole 1618 gjorde Krav paa at lade Degnetjenesten forrette ved Skolens egne Personer. Latinskolen fik Medhold ved den Dom, som Stiftslensmanden og Biskoppen i Ribe afsagde 16. December 1618 paa Provstemodet i St. Ibs Kirke i Varde, da Skolemester (Rektor) Hans Hegelund i Holstebro havde stevnet Mads Degn i Borbjerg, fordi han ikke vilde vige Degnestolen for Høreren i Holstebro, hvem Skolemesteren havde sendt did for at forrette Degnetjenesten. Præsten i Borbjerg, Hr. Mogens Sørensen, mødte paa Mads Degns Vegne og gav til Kende, at der holdtes Løverdagsprædiken i Borbjerg, som ikke kunde betjenes af en Skoleperson, hvortil Skolemesteren svarede, at han af Skolen vilde forsørge baade Løverdag og Søndag, hvis Fundatsen for den Løverdagsprædiken tilholdt Degnen at være tilstede«⁴⁵).

At Holstebro-Rektor vandt Sagen, skyldtes en Bestemmelse i Kirkeordinansen af 1537, hvorefter Landsognene, der laa »noget nær Købstæderne«, skulde tage Sognedegne af Latinskolerne og lade disse faa Sognerenten »for en Hjælp at studere med«. Denne Bestemmelse havde Kong Christian IV endda Aaret før Dommen – 1617 – indskærpet Biskoppen for Ribes Vedkommende⁴⁶).

Alligevel er det en Misforstaaelse, naar det saaledes er fremført, at Degneembedet i Borbjerg nedlagdes til Fordel for Hørerer i Holstebro. Tværtimod bestod det hele 1600-Tallet igennem, omend Borbjerg-Degnen officielt kaldtes »Holstebro Skoles Substitut«. Herved opretholdt man ganske vist i Princippet Latinskolens Krav; men i Realiteten opgav Skolen faktisk at besætte Degneembedet med en »Løbedegn« mod til Gengæld at faa en Del af dets Indtægter. Der nævnes nemlig — som det vil ses nedenfor — bosiddende Degne i Borbjerg hele Tiden efter 1618.

Til Gengæld maatte saa Degneembedet ud med en aarlig Afgift til Holstebro Latinskole. 1630 gaves af Degnebolet (ved Borbjerg Kirke) 1 (Harbo) Pd. Rug til Hørerer, 1649 til Latinskolen 5 Tdr. Rug og 1690 og 1730 det samme, hvoraf nu senest 3 Tdr. tilfalder Hørerer og 2 Købstadens Kordegn ⁴⁷⁾.

Skolegangen blev saaledes ikke — som formodet — ødelagt som Følge af Holstebro Latinskoles Indgriben. Et i Borbjerg Præstearkiv i Landsarkivet opbevaret Fæstebrev af 5. Marts 1662 viser endog, at Bønder i Borbjerg Sogn særdeles vel forstod at skrive, idet de selvstændigt — ikke »med ført Pen« — som Vitterlighedsvidner har underskrevet Fæstebrevet ⁴⁸⁾, ligesom de i saa Fald naturligvis ogsaa har kunnet læse. Dette maa formentlig regnes Borbjerg-Degnene til Ære.

Naar Præsten Knud Povlsen Kolding dog 1655 søgte at formaa Bønderne til at yde Bidrag til et Skolehus ved Borbjerg Kirke, og da de faldt fra, selv bekostede dette, skyldtes det altsaa ikke, at Skoleundervisningen var ødelagt, men vist blot praktiske Pladshensyn. Borbjerg Sogn med dets Anneks-Sogn Ryde var meget folkerigt, og der har øjensynligt været daarlig Plads i Degneboligen til at undervise.

Skolehuset omtales ikke i Optegnelserne af 1690 og 1730 som sammenbygget med Degneboligen, men laa vist i umiddelbar Nærhed af denne, lige udenfor Borbjerg Kirkegaardsdige — i den nuværende Skoles Have. 1737 siges, at det var »et gammelt Skolehus, der saa godt som af nye vil forbedres, og af Degnen med Skoleholder kan betjenes«⁴⁹⁾; thi i hvert Fald fra ca. 1676 har Degnen haft en Skolemester som Medhjælper i Borbjerg Skole, jfr. senere.

For Ryde Sogns Vedkommende lod Fru Karen Reedtz, salig Hr. Malte Sehesteds, til Rydhave, 1684 opbygge et særligt Skolehus ved Ryde Kirke og oprettede et Legat til den derværende Skolemesters Underhold⁵⁰⁾. Særlige Skolemestre for Ryde Sogn kendes dog først fra 1700-Aarene.

VI.

Degneslægterne i Borbjerg i 1600-Tallet og deres Forbindelse med Trabjergætten.

Den tidligere Litteratur om Degnene i Borbjerg i 1600-Tallet⁵¹⁾ indeholder i det hele følgende Oplysninger:

1) *Mads Degn* maa vige Kaldet for en Substitut fra Holstebro Skole. Børn? 1) Christen, død i Borbjerg 1665, 2) Niels, se Efterm. 3) Claus; Døtre Ane og »Johan« (Johanne), begge gift med Degn Nr. 4.

2) *Niels Madsen*, Degn udi Borbjerg By, begr. 1661.

3) *Simon Degn* har maaske betjent Embedet en kort Tid i 1660'erne; han døde 12. Oktober 1681 i Borbjerg.

1676 nævnes *Edel Degn*.

4) *Laurids Jensen*, 1660'erne—96, var af Degneslægt, boede 1647 i Hvam og benævnes Las, Lars, Laurs og

Laust Degn, blev Holstebro Skoles Substitut og boede da i Degnebolet ved Kirken = Htk. 6 Skp. 3 Fdk., men havde tillige noget Kirkejord 2 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., død før 1702, gift med 1) Dorthe Degn, 2) 1662 Ane Clausdatter (Claus Madsen, se Nr. 1), 3) Johan (Johanne) en Søster til Nr. 2. Begr. Vor Frue Dag 1674. 4) Maren Christensdatter, hvis Søster Karen døde ugift i Hvam 1684. Børn 1) Christen, f. 20. December 1647, se Efterm. 2) Jens, f. 1663, død 1665. 3) Agathe, f. 1665. 4) Karen, f. 1668. 5) Maren, f. 1670. 6) Claus, f. 1674. 7) Jens, f. 1677.

5) *Christen Lassen*, 1696–1730, Formandens Søn, vist Faderens Substitut en Tid, død i Degneboligen 3. Januar 1730, gift med Karen Thuisdatter. —

Der er her — som det vil fremgaa af nedenstaaende — indløbet en Række Misforstaaelser.

Den ældst kendte Degn i Borbjerg er den »Mads Degn«, der tidligere er omtalt i Forbindelse med Holstebro Latinskoles Angreb paa Borbjerg Degnestol 1618. Denne Degn nævnes kun dette Sted; men efter de seneste Undersøgelser maa han antages at have heddet Mads Clausen og at være Søn af den førnævnte, fra Ribeejnen stammende Præst Claus Grummesen og Hustru Maren Enevoldsdatter.

En Række Grunde taler herfor. »Claus« — den hollandske Form for »Niels« — er ukendt i Borbjerg-Ryde Sogn før Claus Grummesens Tid, og man kan af Kirkebogen, der for de 2 Sogne begynder henholdsvis 1647 og 1650, se, at Navnet Claus i 1600-Tallet kun findes indenfor Degneslægten, Mads Degns Efterkommere, begyndende med dennes Søn og Efterfølger, Degnen Claus Madsen. Naar Præsten Mogens Sørensen Buch optræder paa Provstemodet i Varde 1618 — ikke paa Præste- eller Degneembedets Vegne,

men udtrykkeligt paa Mads Degns Vegne — tyder dette ogsaa paa, at det er fordi, han ved sit Ægteskab med Maren Enevoldsdatter er blevet Stedfader til Mads Degn. Forholdet mellem Præst og Degn plejede ellers at være som mellem Hund og Kat; men indenfor Slægten var der Pligt til at hjælpe hinanden. Det var iøvrigt ikke ualmindeligt, at Præstesønner blev Degne, og det er ved Hr. Claus Grummesens pludselige Død — efter kun i ca. 2 Aar at have været Præst i Borbjerg — forstaaeligt, om Stedfaderen ikke har holdt Stedsønnen til Studierne (hvortil han maaske heller ikke har egnet sig), men har skaffet ham Degnestolen i Borbjerg. Andre Grunde taler for det samme ⁵²).

Mads Degn er vistnok død allerede i 1620'erne eller 30'erne, i hvert Fald ret længe før 1648, da *Claus Madsen*, utvivlsomt hans Søn, første Gang i Kirkebogen nævnes som Degn; thi Mads havde vistnok været gift med den »Karen Degnekvinde, gamle Peder Degns Hustru«, der 23. April 1650 begravedes i Borbjerg. Karen blev altsaa senere gift med »Peder Degn«, der formentlig har overtaget Degneembedet og Enken efter Degnen Mads Clausen. Peder maa antages at have været Degn fra 1620'erne eller 30'erne til ind i Begyndelsen eller Midten af 1640'erne og have levet 1650, jfr. Ordene i Kirkebogen »gamle Peder Degns Hustru« — ikke »Enke«. Hans Begravelse findes ikke optegnet i Borbjerg Kirkebog. Maaske er han død under Svenskekrigen 1657–60, da Kirkebogen er noget ufuldstændigt ført.

Paa Forhaand er der jo ogsaa al mulig tænkelig Grund til at tro, at den »Arveret« indenfor samme Slægt samt »Døttre- og Enkepensionering« vedrørende Embeder, der faldt saa nøje sammen med Datidens Retssynspunkt, har været gældende med Hensyn til

Degnestolen i Borbjerg i 1. Halvdel af 1600-Tallet, selvom de bevarede Kilder for dette Tidsrum er meget sparsomme. For Aarhundredets 2. Halvdel gjaldt disse Regler, som nedenfor vil ses, stadig fuldtud vedrørende Degneembedet, og — som tidligere omtalt — kan tilsvarende Forhold med Hensyn til Præsterne i Borbjerg endda følges i 2 hele Aarhundreder, fra Begyndelsen af 1500-Aarene til Begyndelsen af 1700-Aarene.

Mads Degns Børn førte Navnet »Degn« som Tilnavn efter deres Faders Livsstilling og benævnes næsten altid saaledes i Kirkebogen, hvad vist bl. a. har medført en Del af de før omtalte Misforstaaelser i den tidligere Litteratur. Han efterlod sig 4 Sønner, *Claus Madsen (Degn)*, *Simon Madsen (Degn)*, *Niels Madsen (Degn)* og *Laur Madsen (Degn)*, samt en Datter med ukendt Navn.

Af disse var Simon og Niels Fæstere eller Ejere af Smaagaarde i Sognet; men de har ikke været Degne efter hinanden i Borbjerg—Ryde. Claus Madsen (Degn) var derimod Degn.

Sønnernes Navne Simon og Niels kunde tyde paa, at »Karen Degnekvinde« har været Datter af Herredsfogden og Selvejrbonden Simon Olufsen og Fru Karen Nielsdatter i Trabjerg, hvis hun ikke har været Datter af den Simon Nielsen i Trabjerg, der 1579 omtales som Dommer (Herredsfoged) i Ginding Herred, og som maa antages at have hørt til en anden Linje — maaske en Kvindelinje — af Trabjergætten; thi Broder til Fru Karen Nielsdatter har han næppe været ⁵⁸).

Claus Madsen var som sagt Degn fra i hvert Fald 1648 til sin Død 1667, (begravet 24. November s. A. i Borbjerg). Han var gift med *Agathe*, hvis Fader navn ikke kendes; maaske var det »Christensdatter«, siden 2 af Sønnen hed Christen Clausen, en i Hvam

og en i Ryde Skovhus. Agathe begravedes 11. Maj 1679 i Borbjerg.

Ægteparret havde i hvert Fald 7 Børn, af hvilke det ældste maa antages at være Mads Clausen, Fæster af Ribe Hospitals Gaard i Felde i Ryde Sogn, der igen maa antages at være Fader til den nedenfor nævnte Skolemester Christen Madsen i Borbjerg, død 1684.

Degneembedet gik i Arv til Claus Madsens Svigersøn *Laurs Jensen*, der var Degn til sin Død 1696 (begravet 15. Oktober s. A. i Borbjerg).

Han var gift med *Johanne Clausdatter*, der synes at have været en meget elsket Kvinde, idet hun uafbrudt var Fadder hos sine mange Frænder i Borbjerg Sogn. Hun døde 1674 (begravet 25. Marts s. A. i Borbjerg). Efter hendes Død giftede Laurs sig Nytaarsdag 1675 med *Maren Christensdatter* fra Hvam. De havde mange Børn, og et af dem, *Christen Lassen*, blev Faderens Efterfølger i Degneembedet. Han døde 3. Januar 1730 i Borbjerg, og dermed gik Degneembedet ud af den gamle Slægts Besiddelse. Hans Bo⁵⁴) viser hans store Fattigdom.

VII.

Skolemestrene i Borbjerg Sogn i 1600-Tallet.

Den første, der omtales, er *Christen Madsen*, som nævnes i Borbjerg Kirkebog 1676 og da boede »ved Kirken«. Han begravedes 4. Juni 1684 i Borbjerg, og det siges om ham, at han »paa adskillige Tider og Aaringer havde informerit opimod 800 Børn«. Dette stemmer med, at han vel 14. Juni 1670 indgik Ægteskab i Ryde Sogn, men ellers ikke nævnes i Borbjerg—Ryde Sogns Kirkebøger mellem 1670 og 1676. Forskellige Grunde taler stærkt for, at han var Søn af den førnævnte Fæstebonde Mads Clausen i Felde⁵⁵).

Hans Hustru hed *Maren Pedersdatter* og var utvivlsomt Datter af Peder Hansen, Fæstebonde i Quiesgaard i Borbjerg Sogn (begravet 28. Januar 1655) og Maren Christensdatter.

Maren Pedersdatter opholdt sig vistnok, da hun blev gift, hos den ansete Fæstebonde Christen Jacobsen ved Ryde Kirke, der formentlig stammede fra Gaarden Bukdal i Borbjerg Sogn og maaske var i Slægt med hende. Hendes Søster var gift med den før omtalte Fæstebonde Sinder Svenningsen i Quiesgaard, død 1688.

Fra Skolemester Christen Madsen stammer Slægten Borberg. Som forklaret, maa han antages selv at stamme fra Degneslægten i Borbjerg, Præsten Claus Grummesen og dennes Forfædre, Selvejrbondeslægten i Ilsted i Gørding Sogn ved Ribe (»Grumme-Slægten«).⁵⁶⁾

Efter Christen Skolemesters Død ægtede Maren Pedersdatter 30. August 1691 i Borbjerg hans Efterfølger *Christen Rudolphsen (Ølby)* i Borbjerg (de boede begge i Skolehuset). Denne giftede sig siden 4 Gange⁵⁷⁾.

Det foranstaaende viser, at den samme »Arveret« og »Pensionering«, som omtales i Afsnittet om Præsterne, har været gældende for Degne og Skolemesterembederne i Borbjerg.

Degnerækken i Borbjerg i 1600-Tallet ser da saaledes ud:

1) *Mads Clausen*, formentlig Søn af Præsten Claus Grummesen og Maren Enevoldsdatter, nævnt 1618, formentlig død i 1620'erne eller 1630'erne, gift med *Karen (Simonsdatter?)*. Denne ægtede som Enke

2) *Peder Degn*, formentlig Degn fra 1620'erne eller 1630'erne til ind i 1640'erne.

3) *Claus Madsen*, Degn fra 1640'erne til sin Død 1667, Søn af Nr. 1, gift med *Agathe (Christensdatter?)*.

4) *Laurs Jensen*, Degn fra 1667 til sin Død 1696, 1ste Gang gift med Formandens Datter *Johanne Clausdatter*.

5) *Christen Lassen*, Degn fra 1696 til sin Død 1730, Søn af Nr. 4.

Nærværende Redegørelse har søgt at vise, at den gamle Trabjergæt i Borbjerg Sogn — urigtigt kaldet »Hvid« — maa antages at have staaet i nær Slægtsforbindelse med baade Præster og Degneslægterne i Borbjerg i 1500's Tallet og 1600's Tallet, og at det ved de seneste Undersøgelser er lykkedes at finde Oplysninger paa forskellige Punkter, som korrigerer de formodede Slægtsforhold i Borbjerg Sogn i hin fjerne Tid.

Noter.

1) O. Nielsen. Hist. Efterr. om Hjerm-Ginding Herreder. Kbh. 1895 (citeres: O. Nielsen), J. Abildtrup. Abildtrupgaard og dens Beboere 1498—1925. Struer 1925. (citeres: Abildtrup), C. Møller. Borbjerg Sogns Historie. Ringkøbing 1929. (optaget i Hardsystems Aarbog 22. B. (1928) og 23. B. (1929). P. Skautrup. Hardiske Maal II. Aarhus—Kbh. 1942 (citeres: Skautrup).

2) Dette Skrift er: L. P. Borberg: Slægtbog over Familien *Borberg* med Oplysninger om de to, ligeledes fra Selvejrbonde i Gørding Herred, Ribe Amt, Peder Grummesen (nævnt 1463) og hans Fader Grumme stammende Slægtlinjer *Bonnum* og *Grum*, samt Bemærkninger om forskellige indgiftede Kvinders Slægter: *Trabjerg-Slægten* i Borbjerg, *Quie*, *Lenhardt* (*Lindhardt*), *Neergaard* (fra *Kaastrup* i Thy), *Therchildsen* (fra *Randers*). Indledende Afhandling af cand. mag. I. C. Hansen, 2. udvidede Udgave af Stamtavle over Slægten *Borberg* (1915) med Tillæg (1918), Skive 1944. (citeres: Slægtbog *Borberg*). S. 40 findes Tavler over *Trabjerg* og *Quie*-Ætterne.

3) A. D. Jørgensen, Valdemar Sejr, Kbh. 1879. 133. O. Nielsen 160.

4) O. Nielsen 172.

5) Samme 164—65, hvad *Abildtrup* og *Skautrup* tiltræder.

- 6) Adelsmand som Herredsfoged: Skautrup 40. 45. Bomærkerne: O. Nielsen: Hardsyssels Diplomatarium Nr. 73 og 74, Kbh. 1893.
- 7) O. Nielsen 168—69.
- 8) Samme 171.
- 9) Samme 167. O. Nielsen: Hist. Efterr. om Skodborg—Vandfuld Herreder. Kbh. 1894. S. 125—26. Abildtrup 8—9, 14—15.
- 10) O. Nielsen 33, 169. Abildtrup 15.
- 11) O. Nielsen 173. Velv. Medd. fra Førstelærer H. C. Hansen, Trabjerg.
- 12) Danske Atlas V. 761. O. Nielsen 176—77. Samme: Skodborg—Vandfuld Herreder 32. Trap: Danmark (4. Udg.) VIII. 140. Velv. Medd. fra Førstelærer H. C. Hansen, Trabjerg.
- 13) Abildtrup 5 ff. C. Møller 148 ff.
- 14) Dette fremgaar tydeligt af O. Nielsen 167, 504. Abildtrup 11 har misforstaaet Forholdet.
- 15) Abildtrup 11—12. Jordebogen er aftrykt i O. Nielsen: Hardsyssels Diplomatarium Nr. 85.
- 16) O. Nielsen 165—67.
- 17) Skautrup 42. XX. O. Nielsen 165—67.
- 18) Abildtrup 8—11 kalder ham urigtigt (»Hvid«).
- 19) O. Nielsen 165—67. Naar Skautrup 43 anser den Poul Vistsen, der omtales 1641 og 42 i Skave, som direkte Efterkommer af Chr. Christensen, findes dette ikke bevisliggjort.
- 20) O. Nielsen 168—69. Abildtrup 11—16. Skautrup 42—43.
- 21) O. Nielsen 167—68.
- 22) Abildtrup 10—11.
- 23) O. Nielsen 168, 504. Jydske Saml. IX. 57 ff, 372 ff. Abildtrup 10—11.
- 24) O. Nielsen 169. Abildtrup 16—23 kalder ham urigtigt »Hvid« og sammenblander ham med en anden N. A. i Abildtrup. Skautrup 42, XX.
- 25) O. Nielsen 169—72.
- 26) Samme 170—71, 558.
- 27) Samme 170. P. Storgaard Pedersen: Ulfborg Herred 118, 122. Kancelliets Brevbøger 1587, 1592. Slægtebog Borberg 35—37; saaledes ogsaa Skautrup 43, dog uden nærmere Bevisføring.
- 28) P. Storgaard Pedersen 116, 117, 135. Slægtebog Borberg 36.
- 29) L. Laursen: Kronens Skøder I. Aar 1585.
- 30) Det af O. Nielsen S. 188 omtalte Forlig er af denne Dato.
- 31) Kirkehistoriske Saml. 3 R. II. B. 211.
- 32) O. Nielsen 199.

- 38) Samme 199—201. Kancelliets Brevbøger 1587, 1588.
- 34) O. Nielsen 200 og Borbjerg Kirkebog 1647—80.
- 35) Skautrup I. 7a og II. 43. XXI.
- 36) O. Nielsen 203—04 (Denne Forfatter har fejlagtigt læst »Sønderkov« i Stedet for »Sønder Skave«).
- 37) Slægtebog Borberg 21—33.
- 38) Wibergs Præstehistorie. Suppl. (Gørding—Vejrup).
- 39) Jydske Saml. 2 R. I. B. 29—30.
- 40) Samme I. B. 260 ff.
- 41) Borbjerg og Ryde Kirkeregnskaber 1600.
- 42) Nye kirkehist. Saml. VI, 545.
- 43) Pers. Tidsskr. 1 R. 3. B. 9 ff. O. Nielsen 186—87, 201—04. C. Møller 68—70. Borbjerg Kirkebog 1647—80.
- 44) Se om disse 2 Præster C. Møller 70—72.
- 45) O. Nielsen 202—04. Fundatsen S. 184 sammesteds.
- 46) Joakim Larsen: Dansk Folkeundervisning 1536—1784. Kbh. 1916, S. 31.
- 47) O. Nielsen 202—03. 1649: Præsteindberetning. 1690: Herredsbogen. 1730: Skifte efter Degnen Chr. Lassen i Borbjerg, Hjerm Herreds gejstl. Skifteprotokol 1682—1750, fol. 242—53 (Landsarkivet i Viborg). Slægtebog Borberg 41, 44—46.
- 48) Brevet vedrører Fæste af Anneksgaarden i Ryde.
- 49) Stiftamtmand Gabel og Biskop Anchersen i Ribe: Skrivelse af 3. Juni 1738 til Komm. om danske Skoler paa Landet i Ribe Stift (Rigsarkivet).
- 50) O. Nielsen 418.
- 51) E. Poulsen: Hardsyssels Degnehist. I, 67 ff. Viborg 1931.
- 52) Se nærmere Slægtebog Borberg 40—42.
- 53) Dommen afskrevet i Ginding Herreds Markbog i Chr. V's Matrikel 1688 (Rigsarkivet).
- 54) Se Note 47.
- 55) Slægtebog Borberg 51—52.
- 56) Samme Skrift.
- 57) Slægtebog Borberg 55. Det i Hardsyssels Degnehistorie 67—68 anførte er ikke helt rigtigt.

BOGANMELDELSER

Laurits Ploug Borberg: Slægtbog over Familien Borberg. Skive Folkeblads Bogtrykkeri.

Om Slægten Borberg, der har sit Navn fra Borbjerg, har et af dens Medlemmer, Sygekassedirektør L. P. Borberg, udgivet en Bog, der maa regnes til de bedste i sin Art. Over 800 Personer nævnes i Navnelisten, og ikke mindre end 18 Slægtled omtales – helt fra det ældst kendte Medlem Grumme, der vist var Selvejerbonde i Ilsted ved Ribe o. 1400 til Nutiden. Bogen indledes med en Afhandling af den i Vinter afdøde cand. mag. J. C. Hansen, Viborg; den beskæftiger sig især med Gaarden Trabjerg i Borbjerg i Tiden omkring 1500. 6 Slægtled fra Præsten Claus Grummesen, † 1600, til Degnen Mads Christensen Borberg, 1678, har boet i Borbjerg, hertil kommer Slægtens Tilknytning til Selvejerbondeslægterne i Trabjerg, der kan føres tilbage til ca. 1400. Holstebroegnens Historie gennem 300 Aar bliver paa mange Maader belyst i Bogen, der ogsaa supplerer Afhandlingen i nærværende Aarvog om gamle Borbjergslægter.

Olaf Carlsen (Udg.): En jydsk Drengs Dagbog. Ejnar Munksgaard.

Dr. phil. Olaf Carlsen har givet os en i dansk Litteratur enestaaende Bog. I Trabjerg, Borbjerg Sogn, begyndte en 10 Aars Dreng, Severin Weirsøe, i 1824 at føre Dagbog, og han fortsatte dermed, til han i 1835 havde taget Lærereksamen. Vi ser alt med den tidligt udviklede Drengs Øjne, saa Forholdene staar lyslevende for os; saadanne Kulturskildringer er aldrig før set, om Skolegang og Konfirmation, om Død og Begravelser, om Pigerne og Karlene paa Rydhave, hvor han tjente en Sommer. Femten Aar gammel blev han Huslærer, først i Rotterdam i Levring og siden i Øgelstrup i Raasted, hvor han var i tre Aar, og hvorfra der er en Række levende Billeder om Livet paa Ulfborgeggen. I de henved 200 »Noter og Oplysninger«, hvormed Udgiveren har suppleret Bogen, gøres omhyggelig Rede for Personer, Steder, Citater fra Bøger o. m. a.

H. P. Hansen: Kloge Folk II. Ejnar Munksgaard. I anden Del fortælles om 18 kloge Mænd og Koner i Amtets vestlige og sydlige Del. Bogens første Halvdel handler om Anders Ulfkjær i Ulfborg og hans to Sønner, Erik Lassen i Tranflod og Lars Kannevorff i Rindum med Gengivelser af deres Cypryanuser. Af andre kan nævnes »autoriseret Benbrudslæge« Pæ Pilgaard i Sdr. Nissum, Sander i Lønborg, Otto Lindvig i Borris, Ane Grunnet i Snebjerg, Kræ Krænsen (Sønderby), der først i Halvtredserne var valgt som Folketingsmand i Ringkøbingkredsen, samt flere Medlemmer af Weis Slægten.

I Forordet siger Forfatteren noget om Overtro og giver flere Eksempler paa, at der »undertiden er Mening i det, man kalder dum Overtro, og at finde ind til Meningen er en af de vigtigste Opgaver for en Folklorist«. Med sine to Bøger om kloge Folk har H. P. Hansen ydet et væsentligt Bidrag til denne Opgaves Løsning.

Chr. Jensen: Linde By. Eget Forlag. — Kort før sin Død naaede pens. Lærer Chr. Jensen at faa sin Bog om Linde By i Asp Sogn udgivet. Paa Grundlag bl. a. af Matriklerne i 1864 og 1688 og Udskiftningsprotokollen fra 1788 er de enkelte Gaardes Historie ført op til Nutiden. Der gives en meget udførlig Redegørelse for de Slægter, der har boet paa Gaardene, med mange interessante kulturhistoriske Træk, især om gammel Sæd og Skik og med Gengivelse af gamle Folkesagn. Bogen holder sig ikke strengt til Linde By; der fortælles mange Ting om det øvrige Sogn ogsaa, saaledes om Asp Sogns Skolehistorie, om Sognets aandelige Liv og meget andet.

Bogen faas ved Henvendelse til Lærer C. Gammelgaard Madsen, Linde pr. Bur.

Haakon Rabjerg: Sønder Lem Kirke og dens Præster. Eget Forlag. Pastor Rabjerg siger selv, at Bogen er skrevet i Kærlighed til hans Fødesogn og dets Fortid, og hvert Blad i den vidner herom. Kirken og dens Inventar er meget indgaaende skildret, og her maa især fremhæves Forfatterens store Fortrolighed med gammel Kirkekunst. I Præstehistorien glæder man sig især over de gode Karakteristikker af Præsterne med god Redegørelse for deres Betydning for det kirkelige Liv i Sognet gennem Tiderne. Bogen, der er overordentlig smukt illustreret, er udgivet med Understøttelse af Historisk Samfund. Bogladeprisen er Kr. 6,50; men Samfundets Medlemmer kan faa den frit tilsendt mod at indbetale 5,50 Kr. paa Forfatterens Postkonto, 89472, Rønne.

N. K. Sørensen: Borris Kirkes Historie. Eget Forlag, Borris. Lærer Sørensen, Debelmose, har skrevet smukt om Borris Kirke, dens Præster og Degne. Der fortælles om Kirkens Tilblivelse, dens Værnehelgen og dens Ydre; efter gode Skildringer af en Gudstjeneste i Borris for 400 Aar siden og af Kirkens Indre i 1942 følger korte Biografier af Præsterne. Bogen, der slutter med at fortælle om Skolevæsenet i Sognet og om Degnene, er smukt illustreret og kaster ved mange Smaatæk Lys over Sognets Historie gennem Tiderne.

P. Nørskov Lauritsen: Hjerm Sogn, en rigt illustreret Bog paa 400–500 Sider, ventes udsendt om kort Tid og kan forudbestilles til en Favørpris af 10 Kr. ved Henvendelse til Forfatteren, Boyesgade 10, Viborg, eller J. Søndergaard Jacobsen, Nr. Nissum, Lemvig.

Alfred Kaae: *Torsted,* Blade af et Hedesogns Historie, bliver paa ca. 328 Sider i Format 26×18 cm paa svært, glittet Papir, og den bliver forsynet med langt over 100 Billeder, saa det skulde blive en baade smuk og indholdsrig Bog, der udkommer, saa snart den kan trykkes. Bogen udgives af en Komité bestaaende af Sogneraadet i Torsted og Forfatteren og kan forudbestilles til Favørpris Kr. 12,00 ved Henvendelse til: Kaaes Forlag, Kronhede pr. Ulfborg.
H. C. H.

VIRKSOMHEDEN SIDEN SIDST

Som det fremgaar af Regnskabet var Medlemstallet ved Udgangen af 1943 785, en Stigning fra sidste Aar paa bare 7 Medlemmer.

Aarsmødet i Herning 19. Februar 1944 havde ret god Tilslutning. Det indledes med et Besøg paa Museet under Forfatteren Museumsforstander H. P. Hansens Førerskab og fortsattes paa Højskolehjemmet med ordinær Generalforsamling og paafølgende Foredrag af Nationalmuseumsdirektør Dr. phil. Poul Nørlund, hvis Emne var »Billeder fra nordisk Vikingeliv«. Det udmærkede Foredrag var ledsaget af Lysbilleder, væsentlig fra Trelleborg.

Til Styrelsen genvalgtes Redaktør Hans Lilholt, Lemvig, Førstelærer H. C. Hansen, Trøjbjerg, og nyvalgtes i Stedet for Skolebestyrer Jørgensen Borup, der p. G. a. Sygdom havde frabedt sig Genvalg, Førstelærer J. Søndergaard Jacobsen, Nr. Nissum. Som Revisor genvalgtes Købmand A. K. Kjeldal, Maabjerg. Aarsmødet lededes af Samfundets Formand Amtmand A. Karberg. Som Dirigent fungerede Borgmester Helge Kampmann.

Styrelsen genvalgte Amtmand A. Karberg som Formand, Redaktør F. K. Erlang som Næstformand og Lærer H. C. Hansen som Sekretær. Til sammen med Sekretæren at danne Redaktionsudvalget genvalgtes Lærer E. Jespersen og Redaktør H. Lilholt.

Sommermødet afholdtes ikke i Aar. Det bliver forhaabentlig sidste Gang, vi af Forholdene nødes til at opgive denne betydningsfulde Del af Samfundets Virksomhed.

En meget naturlig og tiltrængt Kontingentforhøjelse fra 3 til 4 Kr. blev enstemmigt vedtaget paa Generalforsamlingen.

Lærer H. C. Hansen har paa Grund af svigtende Helbred set sig nødsaget til at frasige sig Hvervet som Sekretær og Kasserer. I Stedet for har Styrelsen valgt Lærer *E. Jespersen, Vinding pr. Sørvad*, hvortil alle Henvendelser bedes rettet. *E. J.*

— Gamle Aargange kan af Samfundets Medlemmer købes til 2 Kr. pr. Bind.

STEDNAVNE, PERSON- OG SAGLISTE

Hoveri i Vestjylland

- Aabjerg, 41, 57
Aakjær, Svend, 35
Abildtrup, J., 12
Alkjærsig, Søren, 47
Arbejdsredskaber, 56
Arbejdsydelse, 30
Asbækhed, Avlum S., 68
Avlum S., (Gaard- og Person-
navne, 29), 58 ff.
Avsumgaard, 35, 58
- Besætning, Kvæghold, 66 ff.
Bjert, Ryde Sogn, 46
Brejninggaard, 32
Brohus, Tvis S., 25
Bøge, Over- og Neder, Ryde
Sogn, 46
Bøndergods, 50
Bøvling Slot, 11, -Sogn, 31,
-Amt, 49, -Hove, 78
- Christensen (Hørsholm), 48
- Dejbjerglund, 40
Dybe Sogn, 33
- Engbjerg Sogn, 32
Estvad Kloster, 34, -Sogn, 34
- Feldingholm
Felding, Nr., Gaard- og Person-
navne, 29
Ferring Sogn, 33
Fjaltring Sogn, 32
Flynder Sogn, 32
Friedenreich, Chr. Daniel, 47
Fæstevæsenet, 5 ff.
Fussing, Hans H., 11
- Gabs, Avlum S., 67
Gangdage, 12
Generalhoverireglement, 14
Gimsing S., 37
- Godballe, Bøvling S., 31
Godsslagtning, 77
Grevefejden, 10
Gudum S., 32
Grydholt, Tvis S., 20, 25
Gøye, Eline, Mogens, 9
- Hadskjær, Vinding S., 36
Haldgaard, Tvis S., 19
Handbjerg Hovgaard, 37
Hansen, H. P., 77, 78
Harbogaard, Fjaltring S., 32
Harpøth, Peder, 33
Herningholm, 78
Herpinggaard, 39
Hjerm Sogn, 39
Houe S., 32
Holmsland, 33
Hovedgaarden, 50
Hovedgaardstakst, 50
Hoveribillet, 55, -forening, 54
Hoverilovgivning, -omfang, 52
Hoveripenge, 31, -pligtige, 50
Husby S., 33
Huse, Bondens, 65 ff.
Hvas, Jens, Tvis Kloster, 30
Hygum Sogn, 32
Høgild, Avlum S., 20, 75
- Jermiin, Just, Ausumgaard, 35
Jermiin, Niels, Lønborgg., 70 ff.
Jersild, Avlum S., 60, 65
Juel, Chr., Ryssensten, 33
- Kilde, Avlum S., 60
Kjærgaard, Avlum S., 69
Klejnstrup, Vinding S., 44
Klingenberg, Major Poul, 39
Kragbæk, Tvis S., 25
Kvistrup, 37
Kvæghold, 66 ff.
Kvægsyge, 37

- Langbo, Avlum S., 66
 Landgilde, 27, 28, 31, 32, 35,
 36, 37, 42, 44, 45
 Landting, 57
 Lergrav, 48, 58 ff.
 Lillelund, Mads P., 44, P. 44
 Linde, J., Handbjerg Hovg., 37
 Liørring, Avlum S., 60, 68
 Lundby, Avlum S., 60
 Lundsgaard, Proprietær, Ler-
 grav, 59 ff.
 Lundenæs, 10, 49, 78
 Løkke, Bøvling S., 31
 Lønborg S., 32, sgaard, 70 ff.
- Maabjerg S., Døes, 29
 Mejrup S., Gaarde og Person-
 navne, 29
 Munkbro, Tvis S., 19, 24
 Møltrup, 48
- Nees Sogn, 33
 Nybo, Tvis S., 19
 Nysogn, 43
 Nørre Omme, 33
 Nørre Vosborg, 48, 45
 Nørkjær, 34
- Pallesbjerg, 47
 Perregaard, Borbjerg S., 37
 Primdal, Rønbjerg S., 35
- Ramme S., 32, sgaard, 39
 Ramsing, Laurits, Dejbjerglund,
 40
 Rejser, Kørsel, 24, 30, 33, 41, 43
 Rindum S., 33
 Rom S., 32
 Rybjerggaard, 40
 Rydhave, 45
 Ryssensten, 31
- Schaug., Ryde S., 45
 Sevel S., 45
 Sehested, Jens, 45
 Sindinggaard, 44
 Sjællandske Krøniker, 11
 Skjærpendal, Tvis S., 25
 Skrubbeltrang, F., 13, 49
 Skrumsager, 73
- Spegbjerg, Avlum S., 67
 Spænddage, 12
 Stadil S., 42
 Staushede, Nr. Felding S., 49
 Store Kilde, Avlum S., 66
 Stubbergaard, 45
 Svend Grathes Gavebrev, 10
 Søgaard, 43
 Sønder Nissum S., 33
 Sønderkov, Ryde S., 46
 Søndervang, 42
- Tang, Peder, Nr. Vosborg, 56
 Tiim Bønder, 11
 Timring, 48
 Trans S., 33
 Trolstrup, Avlum S., 67
 Træhest, 13
 Trælle, 5 ff.
 Tuusholt, Tvis S., 20, 25
 Tved, Avlum S., 59, 69
 Tvis Kloster, 8, 14
 Tvislund, 29
 Tvis Sogn, 14, Gaarde og Per-
 sonnavne, 28
 Tørring S., 32
- Udskiftning, 35, 47, 76
 Udsæd, 65 ff.
 Ugedagstjener, 10
 Ugelstrup, Ryde S., 46
 Ulsund, 33
 Understrup, Konrad, 45
- Vandborg, S. 33
 Varhede, Avlum S., 20, 25, 60
 Vedersø S. 41
 Vejrum S., 35
 Velling S., 40
 Vennergaard, 40
 Vibholm, Tvis S., 25
 Vinding S., Gaarde, 27
 Vind, Gaarde, 28
 Voldbjerg, 78
 Volder, Ramme S., 32
 Volstrup, 39
- Yllebjerg, Hodsager S., 20
- Ørs i Rom S., 31
 Ørte-Gaarde, 45
 Østertoft, Søndervang, 43

De øvrige Artikler:

- Aldal, J., Overlærer, 80
 Ammidsbøll, H. P., Kancelli-
 assessor, 81
 Avsumgaard, 105
- Bjerregaard i Holmsland, 79 ff.
 Borbjerg, Degnerækken i, 142 ff.
 Borbjerg, gamle Slægter, 121 ff.
 Bording Sogn, 101
 Bropenge, 102
 Buch, Mogens Sørensen, Præst
 i Borbjerg, 137
- Christensen, Enevold, Præst i
 Borbjerg, 132
 Christiansen, J. Chr., Lærer i
 Hornslet, 84
- Enevoldsen, Jens, Præst i Bor-
 bjerg, 131
 Ejdsberg, 112
 Erlang, F. K., Redaktør, 80
 Formey, Samuel, præjsisk Pro-
 fessor, 100
- Fredericia, 91
- Grødgaard, Johanne Marie, 117
 Grummesen, Claus, Præst i
 Borbjerg, 136
 Gudum Kloster, 106
 Gudumlund ved Aalborg, 89
- Hammerum Herred, 102
 Harboøre, 108
 Havedyrkning, 104
 Heide, Iver Andersen, 79 ff.
 Heideslægten, 79 ff.
 Heldum, 108
 Herningsholm, 101
 Heslemølle i Borbjerg, 122
 Hodsager, 103
 Holstebro, 104 f.
 Holstebro Latinskole, 140 f.
 Humlum, 106
 Hvam i Borbjerg, 122
 Hvid, Anders, Abildtrup i
 Vorgod, 127
- Hvid, Magister Mads Ibsen,
 127, 129
 Hvid, den saakaldte Slægt
 »Hvid« i Trabjerg, 121 ff.
 Hygum Sogn, 108
 Højberg, Rebekka, 79 ff.
- Indbyggertal, 99, 101
- Kratzenstein, C. G., Professor,
 88
 Kristensen, Evald Tang, 79
 Kristensen, H. P., Redaktør, 79
 Knudsen, Povl, Præst i Bor-
 bjerg, 139
- Landbrug i Norge, 94
 Lemvig, 86, 106, 107
 Lem Sogn, 106
 Lehn, Baron, Hvidkilde, 97
 Lergrav, Avlum S., 104
 Longomontanus, Professor, 88,
 107
 Lyngbye, Peder, Præst i Bor-
 bjerg, 139
- Mergel, 105
 Morland, Guine Maria, 112
 Møborg, 105
- Nielsen, Niels, Præst i Bor-
 bjerg, 133
 Nørre Nissum, 106
 Nørre Vinkel, 107
- Olufsen, Simon, Holm i Ulf-
 borg, 130
- Postvognen, 99
 Povlsen, Knud, Præst i Bor-
 bjerg, 138 ff.
 Priser paa Livsforødenheder,
 92
- Quie, Medlemmer af Slægten,
 124 ff.
 Quiesgaard i Borbjerg, 131
 Quiesgaard i Fabjerg, 125

- Rasmussen, S. W. Kaptajn, 80
Resen Sogn, 105
Rønne, Jørgen Falk, 79
- Saldern, Caspar v., 92, 98
Skaaphuset, Sunds Sogn, 103
Spydeberg, Norge, 93
Store Hessel i Borbjerg, 126
Strandet Gods, 109
Søgaard paa Holmsland, 82 f.
Søndbjerg, Thyholm 86, 109
- Thorup, Anna Cecilie, g. m.
Wilse, 93, 112
Trabjerg, gamle Slægter, 121 ff.
- Universitetet i Norge, 113
Vestervig Kloster, 109
Wilse J. N. Proffessor 86 ff.
Wilses Billede, 111
-

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 1943.

Indtægt:	Kr.	Øre	Udgift:	Kr.	Øre
Beholdning ved Aarets Begyndelse:			Aarsmøderne	254	45
I Sparekassen.....	3058	77	Forfatterhonorar	441	00
Overført fra 1942.....	211	08	Aarbogens Trykning og Heftning.....	1588	00
Medlemsbidrag fra 785 Medlemmer.....	2355	00	Klichéer.....	31	70
Fra 44 Medl. af andre hist. Samfund...	66	00	Postpenge og Konvolutter.....	561	55
Efterbetalte Medlemsbidrag f. f. Aar ...	15	00	Kundgørelser i Bladene	162	23
Statstilskud	155	00	Dansk hist. Fællesforening.....	46	68
Tilskud fra Banker og Sparekasser:			Bogindkøb	67	60
Ringkøbing Landbobank	100	00	Danmarks Riges Breve	150	00
Lemvig Folkebank	20	00	Franz Blatt: Under vor Haand og Segl	280	00
Ringkøbing Bank	25	00	Sekretærens og Kassererens Løn	300	00
Lemvig Bank	50	00	Andre Udgifter.....	65	35
Lemvig og Omegns Sparekasse	50	00	Beholdning ved Aarets Slutning:		
Holstebro Bank	25	00	I Sparekassen	2641	79
Holstebro og Omegns Sparek.. ..	50	00	At overføre til 1944	230	15
Ringkøbing og Omegns Sparek. ..	25	00			
Skjern Sparekasse	10	00			
Ulfborg Sparekasse	50	00			
Salg, særlig af Aarbøger.....	123	83			
Salg af Sanghefter	14	00			
Godtgjorte Portoudgifter	308	05			
Indvundne Renter	108	77			
	6820	50		6820	50

Trabjerg v. Holstebro, 10. Februar 1944.

H. C. Hansen,
Kasserer.

Ovenstaaende Regnskab er Dags Dato revideret af undertegnede; Kassebogen er sammenholdt med Bilagene. Kassebeholdningen er forevist, og iøvrigt er intet fundet at bemærke.

Holstebro, 12. Februar 1944.

S. Leth Danielsen.

A. Kr. Kjeldahl.